

КАРЕЛ ФАБІАН
ЧОРНИЙ
ВОВК!

**ПОДОРОЖІ
ПРИГОДИ
ФАНТАСТИКА**

1967

**АРДАМАТСЬКИЙ В.
«ГРАНТ» ВИКЛИКАЄ МОСКВУ**

**ГОЛУБЕВ Г.
ФАРАОНОВА ПОМСТА**

**ЛОЦМАНЕНКО Ю.
ПРАВО ЖИТИ**

**НЕНАЦЬКИЙ З.
ОСТРІВ ЗЛОЧИНЦІВ**

**ФАБІАН К.
ЧОРНИЙ ВОВК**

КАРЕЛ ФАБІАН
ЧОРНИЙ
ВОВК

Повість

З чеської переклав
Всеволод Нестайко

ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»
Київ 1967

И (Чехосл.)
Ф 12

Пишучи цей твір, я знайшов багато друзів серед солдатів, сержантів і офіцерів однієї прикордонної частини в південній Чехії, яким і дякую за допомогу.

Та найбільша моя подяка знавцям і любителям собак прапорщикові Альбіну Срогончіку та майорові Карлу Гартлу.

А в т о р

7—3—4
65—1967 М

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

Важливо не те, де і як це сталося.

Довга історія і короткі події, життя людей і доля їхніх справ — одне зливається з іншим, виростає з нього, залежить від нього — адже завжди хтось від когось і щось від чогось залежить.

Ідеться, власне, про саму подію, яка сталася,—хоч, може, було це зовсім і не так.

Певно, що багато хто уявляє собі сьогодні працівника державної чи громадської безпеки десь у прикордонному місті як людину (все ж таки тепер на кордоні спокій!), яка, смачно пообідавши дома, заскочить на хвильку до канцелярії, а потім збере вудочки і гайда ловити рибу. А ввечері засяде за карти і, може, тільки десь при нагоді згадає, як тут, на кордоні, бувало небезпечно.

Прикордонники від літа до осені косять траву і тільки іноді пройдуться по кордону. Хоча якийсь пан Зеєбом, втім, пробачте — зовсім не якийсь, а західнонімецький міністр транспорту, а з ним сотні його прихильників, представників судетських німців, проголошують Мюнхен¹ основою претензій до нас судетських німців. І все це під гаслом самовизначення, яке використовував уже Гітлер для розширення своєї терористської держави.

На нашому західному кордоні панує спокій. Навіть дещо ідилічний — таке враження може скластись у недосвідченої людини.

Так, на кордоні спокійно. Ростуть тут дикий мак, зелені суніці, ожина і тьмяно-червона малина. Чорна ожина росте й біля пам'ятників убитим прикордонникам.

Один такий маленький, загублений у високій траві пам'ятник стоїть тут уже рік. І майже щодня лежить на його камені маленький бу-

---

¹ Ідеться про Мюнхенську угоду, підписану у вересні 1938 р. керівниками урядів Англії, Франції, Німеччини та Італії про розчленування, а потім і передачу гітлерівській Німеччині території Чехословаччини.

кетик. Сьогодні це пучечок лісових ягід. Майже щодня забігає сюди дівчинка з недалекого села. Звичайно десь надвечір. І коли смутна-пресмутна повертається вона додому, то схожа здалеку на маленьку синю тіль між тисяччю тіней, що їх кидає ліс.

Але то вже інша історія...

Західний кордон — це не тільки широка дорога з напрасованими офіцерами, що переглядають — зовні байдуже — паспорти. Це не тільки люди в цивільному, які, заглянувши до паспорта, з усмішкою запропонують подорожньому чужоземцеві найближчий і найзручніший готель.

Західний кордон — це і пильне спостереження, і неймовірно високі вимоги до тих, хто його охороняє.

І якщо тепер робота на кордоні стала витонченішою — а це, між іншим, набагато небезпечніше, — іноді й тепер тут чи там застрекоче автоматна черга.

Та це ще не має великого значення. Гірше, коли пролунає постріл з пістолета. І коли знайдуть патрон, як правило, — і це найдивніше — він із американського восьмизрядного кольта.

1

Канцелярія мала дуже незатишний вигляд. Попільнички не було. Замість неї на столі лежала лопатка для сміття без держака — він одпав на другий день після того, як її купили.

— З спеціальною картою треба поводитись дуже обережно. Ні в якому разі, товариші, не встромляйте в неї прапорців — так неважко перевести її нанівець, а нової скоро не дістанеш.

Поручик Главач човгав по брудному паркету і тихо ляявся. Прибиральниці не було вже чотири дні. Просто не приходять — і край.

Начальник районного відділення вважав, що ці хиби можна усунути колективно — в неробочий час. «Труднощі, товариші, є! Не показуйте на них пальцями, а переборіть їх самі! Звичайно, можна було б виражувати ці дні у прибиральниці з відпустки, але, друзі мої, майте розум, ми ж не

7

капіталістична держава. Не прийшла, то, певно, щось пере-
шкодило. Гуманізм, розумієте?»

Поручик Главач топтав недокурки від сигарет, а біля
вікна посковзнувся на апельсиновій шкурці. Правда, зранку
він спробував підмести кімнату, але, назбиравши повну ло-
пату сміття, раптом випустив її з рук. Колись він працював
у ливарному цеху з важким пневматичним молотом, нажив
невроз, і пальці в нього тремтіли.

Начальник ставився до всього розумно. І, звичайно, знав,
що з поручиком у нього будуть неприємності, але й це було
закономірно, бо у молодих людей завжди на все свій погляд.

— Або я працівник безпеки, або я не працівник безпе-
ки,— труснув поручик головою і підфутболив шкурку з
апельсина. Власне, не підфутболив, а хотів підфутболити, але
паркет був трохи здутий, будинок виріс зовсім недавно — бу-
дівельники дуже поспішали, і бетон під паркетом не висох,—
а тому він ударив ногою об паркетину, що відставала.— Або
я служниця...

— Так. І поганенька,— визначив начальник.— Отже, не-
ма ніяких причин для хвилювання. Хіба, може, та, що не
встигаєте за старою Шімковою.

— Прибирає, аби з рук!

— А ви цього й зовсім не вмієте!

Внизу на шосе загуркотів великий автобус, хитнувся на
повороті і зник як привид.

— Мерседес,— сумно повідомив поручик. А потім до-
дав: — З Західної Німеччини...— І спохмурнів.

Начальник з цікавістю глянув на нього — він знав своїх
людей, їхні достоїнства і вади.

— Ви проти туристських подорожей?

Поручик ображено повернувся:

— Коли їх нагорі схвалили, як я можу бути проти?

— Але вони вас не надихають? — засміявся начальник.

— Я за туристські подорожі,— збентежився поручик.

— Ні,— миролюбно похитав головою начальник.— Я хо-
чу, щоб ви вивчили німецьку, французьку і англійську мови.
Щоб могли бути ввічливі з гістьми із Заходу.

— І з есесівцями?

— Цього я від вас не вимагаю. Їх будемо вибирати, як
кісточку з абрикосів. І саме через це наша робота тепер на-
багато важча.

Поручик Главач згадав учорашню розмову з Марією.
Марія вчилася в економічному інституті. Їй треба було до
Праги — і вона зупинила чорний фіат, який їхав через місто.

«Я не був тут двадцять років, дівчино»,— сказав їй водій у лайкових рукавичках.

«А перед тим?»

«Ну... як солдат. І тільки тепер наважився приїхати сюди...»

Поручик знову зачепився ногою об паркет.

— Розумієте, товаришу начальник, це ж міг бути один з тих мерзотників, що двадцять років тому в Панкраці гнали жінок і дітей перед танками. Армія Шернера.

— Чому ви думаєте, що це він?

— Я кажу — міг бути.

— А ви знаєте, що робити з картотекою воєнних злочинців? Ні, не знаєте. Тому все так і складно.

— А ви певні, що від нас не сховається жоден шпиг?

— Не можу ручатися, що жодна миша не прослизне. Такого досконалого апарату безпеки, який схопив би всіх цих негідників, і на світі немає.

— А що як він і справді колишній есесівець?

— Отто Кольб з Гамбурга,— спокійно сказав начальник. Він дивився в якийсь паспорт.— Торговець. Не-поручусь, що він не був нацистом, але певен: нічого особливого він у цьому не вбачав. Звичайний кон'юнктурник. Носили всі — носив і він. Я кажу про того павука на рукаві. Приїхав до нас подивитись, як живеться тут, за залізною завісою. Можливо, буде зводити на нас наклепи, а може, розповість, що у нас хоч і не розкіш, та ось уже двадцять років, як з голоду ніхто не вмирає. Заспокойтеся, поручику.

Поручик з досадою кивнув. Дивився крізь вікно на дощ. Місто в ці дні взагалі не подобалося йому — воно кишило іноземними туристами. Злість закипала в грудях. Слова начальника йому також не подобалися. Ні, це просто слабо сказано: ніхто в нас з голоду не вмирає. Краще сказати: ніхто тут не знає, що таке голод, але щонайменше дев'яносто процентів жителів знають, що таке різні пундики на вечерю. І поступово на кожному домі, навіть у найвідсталіших кооперативах, де видають по 10 крон на трудодень, виростають телевізорні антени, а вся молодь сіла на мотоцикли.

Навпроти вікон установи, по той бік вулиці, красувалася бензинова колонка на гарній червоній підставці, оздобленій жовтими трикутниками. Колонка аж блищить, така чиста, недарма ж дівчина, яка працює тут, витрачає на неї не менш як літр бензину щодня. Йому спало на думку, що ця дівчина теж, певно, закінчила місячні курси іноземної мови, які відкрило для своїх службовців управління в Карлових Варах.

— Проте,— кинув поручик неухважно,— їй досить знати кілька речень.

Він ще стояв біля вікна.

Начальник допитливо глянув на нього.

— Пепічку, почніть, будь ласка, від Адама,— попросив він, але зразу ж догадався, про що мова.— Так,— кивнув.— Звичайно, дівчині простіше, ніж нам. З неї справді досить кількох речень. «Скільки літрів бензину?»— і таке інше. Я випадково знаю цю дівчину і помітив, що вона шукає в словнику *Je t'aime. Mein Liebling, du bist prachtvoll. Ich liebe dich*¹. Але вона гарненька. А інші, певно, вивчають головним чином курс марки, долара, бонів і франків.

— Саме це я й хотів сказати,— кивнув поручик. Але він думав зовсім про інше. «Що б мені не казали про спокій на кордонах, а тут у мене все-такі чимало негідників, які приїхали тільки для того, щоб заснувати таємні організації. Коли б хоч не приїздило їх так багато! Спробуйте що-небудь зробити, якщо за одну суботу приїде дві тисячі автомашин! І в кожній сидить статечний торговець або лікар чи інженер. І, звичайно, всі приїхали в гоєті. Хай би сюди прибув сам магістр Капезіус з франкфуртського процесу, то, мабуть, не вистачило б часу впізнати в ньому освенцімського вбивцю».

— Ви явно недооцінюєте наші внутрішні органи,— промовив начальник.

— Їх на все не вистачить. А шпіонаж?

Начальник здивувався.

— А що, хіба є такий? — поцікавився іронічно.

Він усе знав про вертольоти над Чортовим озером. І про західнонімецькі літаки, що перелітають наш кордон. І про те, як страшенно важко захищати мир і бути ввічливим з хамами, які провокують війну.

— Раніше пробиралися вночі і повзли до нас на 'пузі,— зітхнув поручик.— Це була традиція. І якщо їх наші хлопці випадково не затримували на кордоні, то ми ловили їх тут. А тепер приїзять просто з Мюнхена в розкішних автомобілях, і спробуй устежити за ними!

Начальник коротко засміявся.

— Мені б ваші турботи! Перегляньте сьогоднішню партію паспортів і йдіть скупайтеся. Не думайте, що в цілому світі нас тільки двоє. Міжнародні відносини змінюються, товаришу!

---

¹ Коханий, ти чарівний. Я люблю тебе (нім).

— Для мене це звучить як фраза.

— Шануй начальника свого, і тобі добре буде! Ви, Пепічку, гадаєте, що наша контррозвідка спить, чи що?

— Ні. Не думаю.— Поручик знизав плечима і відвернувся од вікна. Взяв кілька паспортів.

— Клаус Вернер. Мистецтвознавець. Припустімо. Бабельсберг. Має свій мерседес. Боже мій! Де ви бачили нашого мистецтвознавця, щоб міг купити собі звичайну феліцію? Завтра вирушає до Крумлова, там вивчатиме мистецтво. Добре, хай так. Зіфелі Адольф. Нюрнберг. Відвідання родичів. Агент організації Гелена...

— Такого там немає...— засміявся начальник.

— Немає,— люто кинув поручик.— Можна збожеволіти. Геть усе звичне, усі ці переповзання на пузі і таке інше. Ви пам'ятаєте трьох братів Вернерів, які скуповували силонову білизну і панчохи, щоб пошити з них новий щепелін? Прекрасний спосіб перебратися через кордон. Але в тому була, товаришу начальник, романтика! А сьогодні! Сідаєш в автомобіль і спокійно їдеш. Взаємовідносини консоліднуються. Певно, судетські німці в Західній Німеччині також консолідувалися, авжеж? Отже, далі... Інга Тіфбах, іхтіолог. Так само по-німецькому, по-французькому і по-англійському. Іхтіолог. Якою ж це мовою?

— Грецькою. Звідки вона?

— Мюнхен. Водогосподарська установа, якщо я правильно переказав. А іхтіол має відношення до опіків.

— Так само, як і до риболовлі, Пепічку. Вони, певно, хочуть десь коло Мюнхена влаштувати рибне господарство і тому послали сюди спеціаліста, щоб подивився. Адже у нас риборозведення поставлене найкраще в усій середній Європі. Візьміть порівняйте ці паспорти із зведенням Інтерполу і працюйте далі. Не сушіть собі голови.

— Якби ж ми були не так близько до кордону,— зітхнув поручик і заглибився у зведення Міжнародної поліції.

Інга Тіфбах приїхала напередодні до чехословацького кордону в затишному великому автобусі. Вона звикла до ризику і зовсім не думала про своє завдання.

Природа не наділила Ингу вродою. Це була вже немолода жінка з різкими рисами обличчя. Все це вона прекрасно знала і з розумною покірливістю примирялася з долею, а тому її трохи здивували швидкі несміливі погляди, які на неї іноді

кидав тридцятирічний чорнявий красунь, що сидів у ряду через прохід попереду.

Він читав. Але вже через кілька секунд вона зрозуміла, що він тільки вдає, що читає.

«Може, я помиляюсь»,— подумала Інга Тіфбах і, щоб пересвідчитись, озирнулася: чи не сидить за нею інша жінка. Але ні. За нею, зручно вмовившись, розкинувся в кріслі незграбний промисловець з Кельна над Рейном.

«Тепер я знаю,— сказала вона собі,— що цей чоловік не зводить з мене очей. Треба більше стежити за собою».

Промисловець час від часу засинав, а прокинувшись, розмовляв із своїм сусідом, схожим на адвоката. Говорив якимось сердито. Здавалося, що він сердитий і тоді, коли його долає сон,— голосно фиркав і навіть притупував ногою. І завжди, коли прокидався, починав лаятись, не приховуючи своєї люті.

— Тут ще можна лаятись,— сміявся адвокат,— але там, за кордоном, стежте за своїм язиком. Там за такі розмови попадете за ґрати.

Промисловець важко зітхнув.

— Це я знаю. У «Франкфуртен цайтунг» повно таких випадків. Але я завжди думав, що це пишеться для того, аби відговорити нас від поїздки до Чехословаччини. Та коли й ви так кажете!

Він замислився на мить і враз знову розпалився.

— І це вони називають свободою слова! — Потім, нахилившись до адвоката, спитав: — А звідки у вас відомості про них?

— Немає у мене ніяких відомостей, і їду я туди вперше,— сухо відповів адвокат.— Просто я так думаю. Можливо, ми з вами читаємо одну газету.

— У нас теж досить теревенять,— зітхнув промисловець і, перш ніж знову заснути, пробурмотів, що на цю небезпечну подорож він наважився тільки тому, що хоче з'ясувати, як живуть робітники без капіталістів.

— ...Адже,— він позіхнув,— одного чудового дня все це може статися і в нас...

— У нас ні,— суворо заперечив адвокат.

— То я б перебрався до Америки. Якщо переможе Голдуотер...— і він заснув своїм сердитим сном.

Інга сиділа і думала. Її непокоїла одна думка — хоч, здається, й абсурдна. «Сподобатись йому я не могла,— говорила вона собі,— Але він здається мені знайомим. Не люблю, коли

люди здаються знайомими, а я не можу пригадати, де їх бачила. Як на сміх. Він схожий на прокурора».

І враз думки зупинились. Інга знову бачила перед собою зал суду, де судили групу гестапівців. Це може бути один з засідателів того суду. Вона уважно розглядала їх тоді — цих людей треба знати. Але цей, здається, не схожий на жодного з них.

На тому суді, незважаючи на обстановку в Західній Німеччині, гестапівців суворо покарали. Вона знала, що прокурор одержав багато листів з погрозами і якимись пропозиціями, але з'ясувалося, що він непідкупний і не боязкий.

Цей спогад схвилював Інгу.

Автобус наближався до чехословацького кордону, і розмови почали стихати. Тих, хто їхав сюди вперше, гнітив страх.

Чорнявий красень ще раз повернувся і подивився на неї. Інга зрозуміла, що він не захоплюється нею, а вивчає її. Та його очі закривали сині окуляри, які змінювали обличчя. У жодного з засідателів на тому суді не було окулярів.

«Я починаю втрачати розум,— занепокоїлася Інга.— Вони все ж таки не можуть знати, що я виїхала сюди. Сумнівно, щоб вони знали мене, хоч їх ніколи не можна недооцінювати».

Їй спало на думку, чи не їде цей чорнявий до Чехословаччини з тією ж метою, що й вона.

«Попереджаю, що вони ні в якому разі не повинні перехопити це,— сказав шеф Герстнер перед самим її від'їздом.— А є відомості, що вони теж охотяться за цим!»

Вона задивилась на красеня. І знову заспокоївала себе. Але в цю мить ще одна думка страшенно схвилювала її.

Дах автобуса був зроблений з зеленого прозорого плексигласу. Навіщо ж тоді в такому приемному освітленні темно-сині окуляри?

Другого дня секретарка районного народного комітету стомлено зітхнула.

— Я вже, здається, допрацювалася. Точно знаю, що заклала в машинку аркуш паперу, а конверт зі штампом поклала на столику, з правого боку. Папір у машинці, а конверта немає.

— Стільки галасу, Геленко, через якийсь конверт,— зауважив референт.— Він був заадресований?

— Ні.

— Ну то що ж сталося, Геленко?

Проте у секретарки були свої турботи. Сиділа і підраховувала на пальцях:

— Тут був той Кадержабек, що хоче їхати до Відня, потім Лазнічка — у квартирній справі, я послала його в п'яту кімнату, потім якась... інженер з Мюнхена, їхтіолог, потім Кроупа... Ні, я таки божевільна...

— Геленко, хіба то так важливо?

Вона спохмурніла.

— Ні, це просто прикро — самій собі здаватися божевільною.

За вікном ішов тай ішов дощ.

А через два дні солдат Кучера ніс листа з штампом районного народного комітету. Завернув до халупи одного лісоруба, кинув листа на стіл.

— Урядові справи — дуже неприємні справи, — засміявся він ще в дверях. — Але вам, пане, не може писати ніхто інший, крім уряду.

Він сів за стіл, з якого стирчали гвіздки.

Лісоруб здивовано дивився на лист.

— А якщо це не мені? — пробурмотів він.

Потім розірвав конверт. На його обличчі ще була недовіра. Та коли прочитав кілька рядків, у нього раптом затремтіли руки. Важко навіть було повірити, що такі великі руки можуть тремтіти.

Він швидко прикрив долонею листа і повернувся до солдата.

— А ти чого заглядаєш, га?

Солдат Кучера проковтнув слину. Він і не думав заглядати, він тільки стежив за мухою, яка сіла на край листа і почала на ньому чепуритись.

— Я... бога ради... — почав він.

Чоловік зім'яв листа. Трохи згорбився і почав розмірковувати. «Якщо цей солдат прочитав початок — це було б погано». Йому важко було зрозуміти все одразу — його мозок одвик від напруженої роботи.

Раптом його охопила страшенна радість, і він дико зареготав. Налапав під столом і витяг пляшку міцної самогонки.

— Пий! — сказав солдатові. — Випий за мое здоров'я!

— Де там! — Солдат Кучера відсунув пляшку від себе.— Мені за дві години на зміну. А ви що, дістали спадщину?

— О так, мільйон,— засміявся чоловік.

А потім подивився у вікно на кордон.

До дроту можна було докинути каменем.

Молодший сержант на спостережній вежі на мить відклав бінокль. Пекло очі. Він уважно вдивлявся у прикордонну смугу більше так, за інерцією. Тепер тут панував спокій, та все одно дідько повірить тому спокою. В усій широкій долині, оточеній з обох боків горами і розділеній внизу звистою річкою, не було нічого, вартого уваги.

Замислившись, сержант задивився на лісоруба, що сидів там на горі, на межі, спершись підборіддям на коліна. «Що він тут робить?» — подумалося. Бачив його завжди тільки за роботою. Ніколи не сидів він так, склавши руки.

З нашого боку йшли провідник і стрілець — і так само на тому боці двоє прикордонників. І ті й наші з собакою. Собаки також належали до прикордонних буднів.

М'яко спускався на землю вечір. Тіні ставали довшими. Звідси, з вежі, ще краще було видно, як вони збільшувались.

Пахли модрини і сосни. Звідки взялися ці пахощі таволги і давно одквітлого дикого жасмину? А вночі почнуть фосфорувати на луках опеньки, що ростуть там на диво точними колами. А яка прекрасна грибниця, що світиться вночі...

Двоє хлопців унизу йшли вздовж кордону нечутно, як привиди. І не з обережності, і не тому, що такий був наказ, а просто вже рік, як жили вони на кордоні, і так подружили з природою, що свято шанували її мовчання.

І невіруюча людина у храмі поводить тихіше.

Молодший сержант спохмурнів.

Прикордонники по той бік кордону голосно розмовляли. Аж сюди було чути їхню гучну мову. Один з них, старший, помітив на вежі постать нашого воїна і по-приятельському помахав рукою.

Молодший сержант ледве поворухнув рукою. Жест був дуже стриманий. Він думав: а звідки знати, на що ви здатні?

Мама розповідала: «Приїхали в зелених плащах. Тобі цікаво, хлопчику, про що думає людина в таку страшну мить? Одно вікно було в нас розбите, і я подумала — уже давно слід би замінити шибку. Але тепер не буде часу зайти до скляра.

Крізь те вікно я бачила їх. Мертва голова на кашкеті, кашкет зсунутий на лоб, на рукавах ті їхні павуки.

Вони не говорили. Ревли.

І мама розповідала, як тато вигукнув: «Іще не відчиняй». І як хотів він щось кудись сховати, але не знайшов жодного пристойного тайника, «бо у нас, хлопчику, ніколи не було потреби нічого ховати і ми не були до того готові. І вони виламали двері — а в мене мало дух не вилетів з тіла — у нас ніхто ніколи силою не виламував двері, — навіть як жандарми приходили, то стукали, ну, могли бить у двері прикладами, але виламувати двері — ні, на таке й жандарми не наважувались».

Вони застали тата з якимись паперами в руках, він розгублено бігав з кутка в куток — ось вони вже в кімнаті, один підставив батькові ногу, і той упав. Папери розлетілися на всі боки.

А другий вбивця підняв якийсь папір і промовив: «Du verfluchter Vergäter!»¹. А потім били, били, аж поки зовсім не добили. Не на місці. Аж у концентраційному таборі.

Так, я не можу вам вірити.

Він думав також про всі ті події, що відбувалися тут рік тому. Хто б не приходив від них — стріляв. І, як правило, добре влучав. Тут і там у прикордонній стороні розсіяні маленькі пам'ятнички. А в землі лежать хлопці — такі, як я, що не спізнали навіть милої, і єдина їхня провина була в тому, що вони хотіли перешкодити негідникам порушити мир. А є такі пам'ятники, під якими лежать батьки кількох дітей.

— А тепер можеш махати мені рукою, — твердо промовив боєць.

Лісоруб, що сидів на межі, обійнявши могутніми руками коліна, думав зовсім про інше. «Ні, то неправда, — умовляв він себе. — Цирк Кроне, рік 1944. Звідки б вона тут взялася? Це просто якийсь дуже поганий жарт. Може, якась згадка про неї прохопилася в мене, коли я був п'яний? Чому б вона посилала мені листа з штампом районного народного комітету? Ні, ні, це неправда».

Але йому страшенно хотілося, щоб це була правда.

Він знову відчув у повітрі такий знайомий колись запах юхти, конопляних канатів, брезенту під цирковим куполом, дерев'яних стовпів, що їх ставили уніформісти, тирси на манежі, запах коней і диких звірів. Усі ці запахи вловлював його ніс, хоч нічого такого в повітрі не було. Пахнув вер-

¹ Ти проклятий зрадник! (Нім.)

боліз і десь зовсім близько дикий тютюн. З майже висохлої річки долинав запах риби.

А він думав: що було в його житті, поки він не спізнав її?

Він умів негайно знайти вихід, коли на нього падало дерево, але довго розмірковувати не звик. А тут раптом наринали всі ці знайомі запахи, розворушивши в душі давні спогади.

Та зустріч з нею була якоюсь межею в його житті. Якби вона не зникла тоді, він міг би стати зовсім іншою людиною.

«Їхні собаки бояться мене, а це вже чогось варте, коли тебе боїться прикордонний пес».

І все ж неможливо, щоб вона повернулася. Він знову витяг листа, розгладив його на коліні. «Будейовиці, середа, 10 година, вокзал». Підпис — «Цирк Кроне».

«Дурниці. Безглузді думки замучать мене. Весь час думати про неї — а може, то хтось інший, хоч би й той самий уніформіст Лойза, з яким ми «провоювали» у Кроне мало не всю війну».

Він сидів і дивився на двох солдатів, що вийшли з собакою на обхід. Знову подумалося: той Кучера, певно, брехав, що не заглядав до листа. Нічого страшного не сталося б, якби й заглянув, але він відчував усім своїм еством, усією своєю примітивною душею, якою нагородила його природа, що було б погано, коли б хтось із цих людей знав щось про зміст листа.

Молодший сержант на вежі охороняв кордон.

Звідси майже не видно закруту ріки, але його було добре видно із спостережного пункту над заставою. Звичайно, коли зовсім посутеніє, той спостережний пункт не допоможе — там немає прожекторів. Та це не значить, що кордон залишиться без охорони, його, як і раніше, стерегтимуть наші мужні бійці. Адже і в глибокому тилу є військові об'єкти, де цивільним нема чого робити і куди намагаються пролізти шкідники.

Здається, що ті гори навпроти, порослі смереками, соснами і листяними деревами; луки, на яких так само, як і тут, світиться опівночі грибниця і водять русалки свої чарівні хороводи; та долина внизу, сповнена милого дзиччання сонних бджіл і джмелів, — що все це одна земля.

Та посеред долини тече річка, а за нею проходить кордон. Близьче сюди, до спостережного пункту, — нічийна земля, тобто широка смуга нашої землі, куди не сміє ступити ніхто, крім прикордонників із застави.

Незрозуміло навіть, навіщо це людям потрібно? Чого вони псують одне одному життя?

Якби на цій нічийній землі пішли якимось у танець молоді люди з усього світу, люди, які хочуть кохання і не хочуть ядерної зброї,— впали б і ті невинні прикордонні стовпи, які колись тут були, а не те що дротяна загорожа!

Та насправді становище значно складніше. І тільки сп'яніла від чарівної природи, романтична і страшенно наївна людина може вважати, що цей дріт, який здається тут таким чужим,— не потрібен.

«У-а-а-а-у!» — ще здалеку привітав він Лізу.

Власне, було не так і далеко. Широка смуга землі і звивиста річка. Та в таку спеку вона навіть перестала бути річкою. Здавалося, що вода в ній стоїть. Форель піднялась у верхів'я,— річка починалася там, у чужій, але так само прекрасній землі.

Пес ішов біля ноги свого хазяїна на тому березі річки, часом переганяючи його, часом відстаючи від нього.

«Вихований він просто неможливо»,— подумала Ліза зневажливо. Але не подивилась туди — не хотіла компрометувати себе.

До тої хвилини, коли він так нечемно і грубо привітав її, Ліза йшла точно за статутом — лопатка її лівої ноги була на одному рівні з коліном провідника. Поводок, що за нього тримався хазяїн, якого, до речі, вона дуже любила, провисав дугою.

Ліза йшла б і без повідка, могли б його спокійно зняти, але ж вони цього не зроблять, хай і найкращим буде вона слідопитом і сторожем. Все одно вона — самиця, а вони недооцінюють самиць, хоч добре знають, що кожна з них уже в два місяці знає більше, ніж пес у три.

— Що тобі? — Провідник лагідно поторгав за повідок.

Ліза непокірливо трусила головою і ображено поглядала кудись убік. Іншим разом вона неодмінно подивилася б на нього і заметяла б хвостом.

Вона й сама знала — з нею щось коїться, та своїм собачим розумом ніяк не могла збагнути, що саме.

Звичайно, якби так недбало посмів її привітати вовкодав Принц (здадала про нього — і дужче забилося серце... Та він би й не наважився на таке нетактовне вітання, тим більше під час обходу, коли не можна допускати зайвих балачок...

А взагалі, звичайно, поза службою, Принц був здатний збити з ніг свого провідника, аби тільки гаряче привітати її) або вовкодав Дракон з сивими лапами — все було б гаразд, відповіла б щось таке, як: «Ідіть геть, я на службі!» А хазяїн за це ласкаво поплескав би її по грудях. Вона не була певна, що саме так відповіла б Принцу, та все одно її хазяїн не повинен був би на неї сердитись, бо Принц, зрештою, був красенем, і важко перед ним встояти, коли в жилах тече гаряча кров.

Проте і Принц, і Дракон з сивими лапами живуть по цей бік кордону.

А той — великий, дужий, чорний як ніч і, треба сказати, набагато вродливіший за Принца (вона впевнилася в цьому, кинувши на нього блискавичний погляд, але удаючи, що дивиться кудись в куші) — той, у кого очі світяться таким гарячим полум'ям, що в неї температура, певно, з нормальних тридцяти дев'яти градусів підскочила до сорока одного, той живе за дротом!

Провідник зупинився і повернувся до стрільця. Ліза повинна була обігти його й опинитися знову коло лівої ноги, та цей дикун з-за кордону так схвилював її, що вона посковзнулась і ткнулася мордою у вологу землю.

Провідник сердито смикнув за поводок, бо не любив, коли вона робила дурниці. Поводок натягнувся, послабшав і знову натягнувся, попавши їй між ноги.

— Дурієш, чи що? — здивувався провідник.

— З сучкою завжди так, — презирливо промовив стрілець.

— Все одно я б Лізу на пса не проміняв.

— Звичайно, ти ж з тих, що проливають сльози, коли демобілізовуючись, прощаються зі своїми собаками, еге ж?

— Дивуйся скільки хочеш, а, як на мене, самиця краща від самця.

Стрілець заговорив серйозніше:

— А я знав пса, який мало не вмер від горя, коли його провідника демобілізували.

Ліза прислухалася до їхньої розмови і боязко, крадькома поглядала на свого хазяїна.

Ні, вони, здається, балакають про щось інше, — заспокоїлася вона. Хазяїн, певно, не звернув уваги на те грубе «у-а-а-у».

Стрілець підбив ногою камінчик.

— А Індірі дали пса, уявляєш собі?

— Так, жаль його,— похмуро кивнув провідник. Він скося поглянув на собаку, вибравши мить, коли Ліза не могла помітити цього погляду. Доводилося водночас спостерігати кордон, слухати стрільця — Пепіка Краткого — і стежити за кожним рухом свого собаки.

— Яким дивно поводитися,— мовив провідник, звертаючись до стрільця і думаючи про Лізу. Усміхнувся, згадавши раптом поетичний образ: коли відлітають дикі гуси, серця всіх жінок стають легкими. «А тобі, чорна дамо з гарему,— подумав,— не треба, щоб відлітали ніякі гуси. У тебе взагалі дуже легке серце». — То йому дали Цезаря? — спитав.

— Цезаря,— кивнув стрілець.— Як у пекло вскочив. Цезарю вже шість років, він змінив трьох провідників. Забагато для одного собаки, чи не так?

— Забагато,— погодився провідник.

— Тепер Цезар думає, що він провідник, а Індра — пес. А Індра ж трохи той, ти ж знаєш.

— Знаю, та взагалі він хороший хлопець. Надпоручик дав йому Цезаря, звичайно, тільки тому, що знає, який Індра чутливий.

— А тепер Цезар водить Індру. А не Індра Цезаря. Цезар зупиниться в якому-небудь місці, точно за наказом, де Індра, як правило, не зупиняється, бо забуває,— і тоді Цезар починає лютувати і гавкати на нього. Йй-богу, прапорщик Стогончик так не навчить, як Цезар Індру. Вчора він його просто покусав. Я сам бачив синці.

— Я таки не хотів би, щоб у мене був пес,— визнав провідник і знову скося поглянув на свою чорну вовчицю. «З тобою теж погані жарти,— подумав він.— За тобою потрібен нагляд. Через тебе я вже два місяці не був у місті, хоч записку про звільнення можу дістати, коли тільки забажаю. Зовсім ти, дівко, сором втратила».

— Слухай, а ти Гасліка знаєш?

— Аякже. Молодший сержант. Чудовий прикордонник,— кивнув провідник.

— Так, він не раз відзначився, та все одно, знаєш, як його осоромив собака...

— Чекай! — прошепотів раптом провідник і простяг руку долонею до землі.

Ліза вмить лягла і нашорошила вуха. Стрілець замовк, допитливо оглянув кордон.

Дозорець з вежі махнув їм рукою: все гаразд. І показав підборіддям у напрямку межі, де сидів замислений лісоруб. Хвилину тому у нього ковзнула по схилу нога і зрушила

з місця камінь. А тут, на кордоні, будь-який шум відразу ж привертає увагу.

Лісоруб засміявся — він згадав Брута...

Брут був лев.

«Там колись починалася наша любов», — згадував лісоруб. І вже не бачив ні модрин, ні річки — перед ним знову був круглий манеж. Він знову чув у повітрі запах канатів і тирси.

В передніх рядах і ложах сиділи есесівці та гестапівці. У високих начищених чоботях, бездоганных уніформах, з орденами, тут і там з моноклями.

Власне, Чіккі звали не Чіккі, а Інга, хоч може й це ім'я було не справжнє. У Кроне всіх звали не так, як у житті. Її номери мали найбільший успіх — вона однаково добре працювала і на трапедії під куполом, і як приборкувачка хижих звірів. Ніхто не знав, якої вона національності — певно, німкеня, — це було найімовірніше. Про характер Інги взагалі ніхто не сказав би нічого певного. Вона не думала про гроші — їх було у неї досить. І платив їй не тільки Кроне. Ходили чутки, що вона працює на абвер, — у той час в кожному цирку був свій шпиг.

Чоловік сидів на межі і сушив свою не звичну до роздумів голову. Він давно вже не думав про всі ці речі.

— Треба було б полагодити, — сказав тоді головний служитель Вацек, теж чех і його земляк — з Мельніцка, примруживши роздумливо очі. — Ніхто цього не помітив, і може зчинитися добрячий гармидер, якщо котра-небудь з наших звірюк вискочить на волю. — Вацек засміявся. — Хотів би я тоді подивитися на есесівців. Ото наклали б у штани.

Одна частина гратчастої конструкції манежу лишилася не з'єднана з іншою. Сталося це несподівано, грати якось там погнулись, і тепер штифти не заходили в гнізда. Помітили це увечері, бо Чіккі з своїми двадцятьма левачами і чотирма тиграми приїхала до Берліна по обіді, а ввечері вже мала виступати в цирку «Модерн». Усе робилося поспіхом, а поспіх, як відомо, поганий помічник у роботі артиста.

— Поставте так, щоб хоч здавалося, наче вони з'єднані, — наказала тоді Чіккі, яка завжди була надто легковажна. (Вона просто так, мигцем, глянула на мене — я був високий і надзвичайно мускулястий. І був я звичайний служитель. Проте Чіккі, чи Інга, обожнювала насамперед силу).

Тоді у неї було русяве волосся. Схоже на лев'ячу гриву. І коли вона клала голову на шию берберійському левові (я

знаю, вона не любила його, та перед публікою повинна була показати любов до тварин),— глядачі вже не могли розрізнити, де лев, а де жіноча голова. З великою впевненістю підкоряла вона собі звірів. Але не це було для неї найголовніше. Важливіше було з такою ж впевненістю підкоряти публіку.

Вона вміла і це, тому що не зважала на дрібниці. Її цікавив тільки ефект. Ефект — це основна вимога цирку. Інга мала власну теорію роботи з хижакими, яка приносила їй успіх. Вона не любила, наприклад, працювати із звірами, які вирости серед людей.

(Я стояв майже поруч — служитель абсолютний нуль в цирку, і ніхто не зважає на нього, — коли Інга пояснювала якомусь високому есесівському чину).

— Ну от хоча б і Цірцея.— Інга показала на стару левицю з жовтими таємничими очима.— Вона давно знає людей і розуміє, що вони перед нею безпорадні. Іноді мені здається, що ось левиця кинеться на мене і я не зможу загнати її револьвером у клітку, бо з усієї цієї банди тільки вона знає, що там у мене холості патрони. Можливо, навіть розуміє, що я не можу стріляти бойовими, інакше прострелю стелю або уб'ю кого-небудь з глядачів.

— Або підете просто на страту — адже у нас для тих, хто зберігає зброю, існує пан шарфріхтер, — засміявся офіцер.

— Можете доповісти, якщо хочете, — холодно промовила вона. — Мене це не бентежить.

Офіцер почав відступати. Він відчув у її голосі щось таке, що будило в ньому повагу.

Вона радісно засміялася. Не хотіла викликати в нього непотрібні здогадки. І розповідала далі:

— Брут, навпаки, дуже боїться мене. Його впіймали, коли йому було чотири роки. В легенях у нього сиділа куля. Він ще не відрізняє обману від правди. Обману від правди... — повторила вона замислено і подивилась на офіцера. — Брут дуже схожий на вас.

(А я стояв на крок від них).

Офіцер самозакохано всміхнувся:

— Такий сильний?

— Можливо, — кивнула вона.

До них підійшов Вацек з Мельніцка, шанобливо вклонився. Есесівець подивився на нього з досадою.

— Пробачте, він у справі, — заспокоїла його Чіккі чи Інга.

— Ті ґрати треба все-таки закріпити, ласкава пані,— пробурмотів Вацек.— Бо коли якась з ваших звірюк вискочить на волю, ніхто її не зупинить.— «Не скажу, що, зважаючи на таке товариство, я був би не радий цьому»,— подумав він.

Хвилину тому Інґа була біля клітки. Звірі були спокійні, і вона, навпаки, боялася, що сьогодні не матиме успіху. Тигриді сонно позіхали. Жодна з них не насторожилася, коли приборкувачка проходила повз клітки. Тільки Леді Макгольм нервувала, та вона на другому місяці. А жодна тигриця в такому стані не нападає, бо, навпаки, боїться, щоб з нею нічого не трапилося, адже кожна хоче доносити.

Нальоти останнім часом припинились, уже сім днів стояла чудова суха погода, і Інґа була певна, що сьогодні все буде спокійно— вологе повітря непокоїло звірів. Так само, як і тривоги, звичайно.

Головний служитель Вацек почував потилицю, але це не допомогло. Багато все одно вже не встигнеш зробити— за кілька хвилин звірів випустять на манеж. На всякий випадок він узяв моток дроту, прослизнув за ґрати і спокійно пішов по середині арени під світлом прожектора. Глядачі не знали, що сталося, і не розуміли, чого він виліз на двометрові ґрати і там нагорі обмотав два залізні шворні дротом. Було це зроблено нашвидкуруч. Але це вже щось. Директор, звичайно, добре вилає його за те, що вештається по манежу перед виставою, але коли б щось сталося, було б гірше.

(Він сказав мені: «Чоловіче, вони б розстріляли потім половину цирку. Не забувай, нас тут четверо чехів і поляк Лещинський. Французів теж забрали б разом з нами»).

Потім заgrimіли барабани і розчинилися двері для звірів.

Вийшла Цірцея, сонно подивилась на прожектор. Роззявила пащу і заревла. Вона знала— люди люблять, щоб їм полоскотали нерви. Робила це завжди, коли виходила на манеж,— хотіла догодити своїй хазяйці. За нею вийшов Брут, поторгав лапою ґрати, але скоро покинув їх і вмовстився на незручній кулі. Потім з'явилося ще кілька левів і левиць, нарешті— тигри.

Солдати, есесівці і гестапівці заплескали в долоні. Це був перший успіх Чіккі, чи Інґи, яка працювала водночас з різними хижакими. Вона завжди сміялася, коли нею захоплювались, казала, що все це, власне, тільки розрахунок. І якщо хтось зчинить біжку в клітці, це не буде напад на неї, просто леви наводять порядок серед тигрів. Леви взагалі ревниво

домагалися її приятні, і якщо до неї підходив тигр — для них це була зайва нагода поламати йому ребра.

В тому, як Інга виходила на манеж, уже була половина успіху. Директор це знав і цінував. На ній був тільки легенький спортивний костюм. Вона думала не лише про публіку, а й про звірів, завжди враховувала все. А що, коли тигр махне лапою — навіть без лихого наміру — і заплутається кігтями в мереживі чи напахчених воланах, у яких виступають її італійські колеги? Звір неодмінно почне нервувати — подумає, що людина хоче впіймати його, і накинеться на неї.

Круглі очі прожекторів уп'ялися в її пружне тіло. Ніколи освітлювачі не працювали так захоплено, як тоді, коли Інга виходила на манеж.

Я теж не міг одірвати від неї очей. Вона завжди більш була схожа на хижака, ніж ті хижакі, що оточували її. В одній руці тримала батіг, у другій — пістолет, і ці дві маленькі речі викликали навколо неї збентеження і рух.

Біля самого входу по той бік грат стояли два уніформісти, їх ніхто не помічав, — тільки Інга, коли виходила на манеж, завжди уважно придивлялася, чи стоять вони на своїх місцях. Це був єдиний її резерв на випадок, коли вже зрадить усе. Обидва тримали в руках металеві пруті, якими могли дістати до середини манежу.

Сьогодні все було спокійно, не почувалося ніякого напруження.

І раптом завили сирени.

Брут зіскочив з кулі і попрямував просто на глядачів. Зупинився біля грат, сьак-так угорі зв'язаних дротом, зіп'явся на задні лапи, а передніми обіперся об грати. Вони захитались, і це занепокоїло лева. Ревіння сирен і покvapлива втеча глядачів зовсім розхвилювали його. Брут заревів і почав люто бити хвостом, здіймаючи круг себе хмари тирси. Потім несамовито вдарив лапами по гратах, і вони відсунулись на чверть метра.

(Я бачив, що справи погані. Дріт угорі розкручувався і спадав).

Інші звірі теж почали нервувати, але Інга своєчасно заспокоїла їх, загнавши в заготований запасний коридор.

Брут шаленів од люті. Він повернувся до Інги і пішов просто на неї.

(Тоді я зрозумів, що зараз цій чарівній приборкувачці буде кінець, і відчинив дверцята клітки. Я страшенно розгнівився на Брута і, щоб привернути його увагу до себе, закричав на все горло і замахав звичайною мітлою. Брут зава-

гався, але не спускав погляду з приборкувачки, яка почала відступати. Я розбив об його спину мітлу, в руді у мене лишилася одна лозина, проте дуже гостра. Я вдарив нею Брута в бік, і мене залила хвиля такої люті, що я почав гамселити його куди попало. Звір примружив очі і спробував ухилятися від ударів. Я так довго ганяв по манежу цю кицьку, що вона насилу знайшла коридор і, пирхаючи, влетіла в свою клітку).

Лісоруб сидів на межі, вдихав ромашковий запах і згадував ніч з Інгою, найчарівнішу ніч у його житті.

(Можливо, я сказав їй щось зайве, чого не слід було казати. Але в її келиху було шампанське, а на ній не було нічого. Вона обожнювала силу. Здається, я сказав їй, що у Вадека під подушкою дежить пістолет «Стайер», не пам'ятаю. Тільки знаю, що Вадека на другий день забрало гестапо. Але ж Інга не могла цього зробити).

Він підняв камінчик і злісно жбурнув його в куші. «Все це дурниці,— подумав,— Інга пропала хтозна-де. Цього листа написав мені Лойза, і ніхто інший, а все це просто якась мана».

Лісоруб підвівся і пішов до свого дому. Тепер він був певен, що поїде на те побачення в середу.

2

Через кілька днів уздовж кордону знову йшли двоє наших знайомих — стрілець і провідник. Рої мошви кружляли над ними, щохвилини пролітала над їхніми головами ластівка з біленькими грудьми. На протилежному схилі, на чужій землі, де стояли копи жита, збиралися зграї шпаків. Кружляли над землею, з такою майстерністю виробляючи фігури вищого пілотажу, на яку тільки здатні були їхні крила.

Чудово пахнув ліс, скрізь панував спокій і мир. У воді тут і там скидалася риба — тут був риб'ячий рай. І жодного рибалки.

А по той бік кордону знову йшли двоє прикордонників з недисциплінованим собакою.

Ліза думала про всю цю історію з дротом. Власне, те, що один був за дротом, а другий перед дротом, ще нічого не означало. Вона, звичайно, не наважилася б пролізти крізь дріт. Треба бути божевільним, щоб через пса — хай навіть дуже гарного, про це нема й мови — ризикувати життям.

Але все ж Ліза не була певна, що вся ця історія, коли б вона погодилася відповісти взаємністю чужинцеві,— що вся

ця історія сподобалася б її хазяїнові. Існує тверде правило: що за дротом — з тим не жартуй.

Вона зразу ж трохи підправила цю думку: все це стосується людей, а не собак. І тим наче дозволила цьому чорному дияволу з чужої сторони увійти в її серце.

Недбало звела голову — просто так, ніби зацікавилась чимсь у кроні старої ялини. Нічого там не було, з її боку це був просто маневр. Вона вміла уважно вдивлятися обома очима в одне місце, стежачи тим часом куточком ока за виразом обличчя хазяїна.

Але він теж умів так робити, і обоє знали це.

Її хазяїн мав звичайний вигляд, який буває у кожного провідника на звичайному обході. Обличчя в нього було не дуже зосереджене, адже на кордоні останнім часом абсолютно спокійно.

Провідник думав про свою Єву і про те, що довго вже нема від неї теплого листа. І в кожному листі вона шле вітання його другові. Не подобалося йому це.

Пройтися б зараз із нею цим берегом, коли б тільки не було там того дроту. Бо погано коханню під колючим дротом.

— Тобі Єва теж подобається? — спитав він стрільця і скоса глянув на нього.

— Але ж це твоя дівчина, — непевно відповів стрілець.

— А якби не моя?

— Вона красуня, — мовив стрілець, хоч не хотів розсердити свого друга, навпаки, хотів приховати захоплення в своїх словах. — Але, як на мій смак, то вона дуже сувора. Їй не вистачає почуття гумору. Так-так. Жінка не повинна ставитися до всього так серйозно. У жінки мають бути якісь слабості.

— Чому?

— Щоб ми могли їм потім прощати. Це ж дуже погано, коли жінки тільки прощають нам.

— Ти ще довго збираєшся філософствувати? — роздратовано спитав провідник.

— ...І щоб іноді було за що їх полаяти, — пробурмотів ще стрілець.

— І все ж таки ти б схопився за неї обома руками.

— Якби вона не твоя дівчина.

На кордоні було спокійно.

Сонце ще не зайшло. Дозорці на вежах оглядали в біноклі всю навколишню місцевість.

Лізі здалося, що в її хазяїна трохи звелися куточки гу-

бів, наче йому хотілося всміхнутись і водночас він намагався цю усмішку стримати.

Він трохи відпустив поводок — сантиметрів на десять.

— Ох і хитра ж ти bestія, хоч нема тобі й двох років, — докірливо прошепотів провідник.

Ліза знала, що тепер він звертається до неї, і трохи нахилила голову набік. Йй на мить здалося, що на обличчі хазяїна з'явився якийсь пустотливий вираз, але того не могло бути. Ліза прекрасно розуміла цей тихенький шепіт і особливий, низький тембр голосу хазяїна. Йй стало соромно, хоч найгірше було те, що вона не збагне, чого має соромитись. Але опустила очі — хазяїн говорив так, що соромитись — був її обов'язок. Весь її вигляд наче промовляв: подивись на мене, я щира з тобою, тільки не сердься. Цей чорний красень з того берега зовсім мене причарував. Вона, ластячись, потерлась носом об його ногу.

Потім звела очі на ялину. Звичайно, це була військова хитрість.

— Перестань! Тут ти мене не обдуриш!

Але він таки глянув на крону старої ялини, хоч і знав, що нічого там не побачить. Це вже стало звичкою — куди подивиться хазяїн, туди й пес. І навпаки. Людина і собака тут, на кордоні, живуть одним життям.

Крізь гілля дерев пробивалися широкі промені сонця, що, заходячи, креслило на землі чорні і сілпучо-білі смуги. Начебто сонце, перерізане навпіл синюватими зубцями ялини, вперто стояло на своєму: я ще свічу! Потім його проміння вдарило в кошлатий бук, що ріс неподалік, і теплу землю під ним зробило схожою на тигрову шкуру.

Увага, Лізо! — наче щось попереджало її. Хазяїн наступав на білий гриб, на масляки, не звертаючи на них ніякої уваги. А він же завжди з такою охотою збирав їх! Звичайно, вона не знала, як називаються ці гриби, але прекрасно розуміла, по чому ступає її хазяїн. Якщо він їх навіть не помітив, це означало, що в голові у нього зовсім інше. Може, навіть він думає про неї і про того, за дротом.

Повітря пахло грибами, річкою, живицею. Вона чула значно більше різних запахів, та жоден з них не викликав у неї занепокоєння.

А хазяїн і справді думав про неї.

— Ач, яка погана, розбещена собака, — шепотів він, усміхаючись. Він не сердився на неї, бо знав, що в серпні вона так само легко втрачає розум, як і навесні. — Уже в березні не було з тобою спокою, — мудрував він. — Але ж ти,

дорогесенька, служиш людині, а людина дуже любить втручатися в закони природи. Я навіть сам не знаю, чи правильно це.

Ветеринар не хотів ні про що й слухати. Він вважав, що ти дуже слабенька. В твоїх документах зазначено, що ти була останнім щеням серед братів і сестер. А роду славного. Мама в тебе, правда, не дуже шляхетна — пані Рабі з Підкрконош, але батько — вовк.

Вона прислухалася до його голосу — тихого, співчутливого, на низьких нотах, і опускала очі.

Звичайно, якби все було в березні — то інша річ. Нема кращих за літніх щенят — малим завжди потрібно багато сонця. Так само, як і людським дітям. Провідник злегенька всміхнувся.

— Останнього разу я не встиг тобі розповісти, — почав стрілець, який не міг помовчати й хвилину. — Цей зразковий прикордонник Гаслік якось заспав, чи, може, його затримало командування. Але на перевірку з'явився, коли вона вже скінчилася. Глянув — його собаки ніде нема. Капітан побачив пса з спостережної вежі. Той ішов у дозор сам. Певно, що під час перевірки пес думав про свого хазяїна: «Був би я офіцером, лайдаче, ти б у мене насидівся в холодній, поки б не посинів». Коли б цей пес умів говорити, я певен, наказав би посадити на «губу» свого хазяїна. Він знає дисципліну.

— Ну, а капітан бачив його, і що?

— Пес заліг точно там, де мав лягати з своїм провідником, і не вилежувався, не відпочивав, як іноді ми.

— Як частенько ти.

— Не перебивай. Дуже обережно оглядав пес місцевість, ховаючись, як індієць. За якихось десять хвилин підвівся і пішов на інше місце. Дорогу йому перебіг заєць, але пес не звернув на нього уваги — він був на службі. І так обійшов дозором усю ділянку. Потім щось видалося йому підозрілим — і він прочесав площу близько квадратного кілометра.

— Ну, ну...

— Може й ні... я точно не знаю, але в усякому разі велику площу.

Провідник з собакою пройшли ще двадцять кроків. Ліза знала тут кожний камінь чи корінь, кожний пеньок, об який могла поранити свою чорну ніжну лапку (вона народилася з п'ятим пальцем, який незабаром після народження їй майстерно вирізали, і лапа в тому місці стала дуже ніжною),

і тому пам'ятала, що скоро стежка почне вужчати, а далі буде пень.

— Я знаю, чорна розпуснице, ти ждеш, поки прийдемо до пня, щоб ти могла озирнутися,— усміхнувся провідник.— Цікаво тільки, як ти це зробиш, щоб я не побачив.

Провідник опустил праву руку на рівень живота. Поводок, який трохи провисав, опустився зовсім низько і почав тертися об вереск. Ліза мов передчувала, що зараз станеться, і раптом зацікавилася висохими ягідками чорниць і червоними бубками брусниць, яких ніхто тут не збирав, і вони лежали на стежці, наче розсипане дітьми намисто. Невідомо, чого Ліза почала принохуватись до землі:

— Тільки не вдавай, що знайшла слід,— попередив її провідник.

Вона по-дружньому замахала хвостом. Він не дивився на неї.

І тоді почулося знову.

— У-а-а-а-у! — завив Вовк на другому боці. Сердито і пристрасно.

Ліза непокоїлась. Все одно від цього ніякої користі, адже дріт є дріт, а літати в повітрі Вовк не вмів! Були випадки, що їхні собаки перескакували через дріт, але ще більше випадків, коли такі відчайдушні згоряли. Так чого ж ти хочеш? І так дивно, що ті двоє — вона мала на увазі прикордонників, які йшли по той бік, — терплять це.

До пня вже близько. Ще двічі вигнеться стежка змією, а потім почне вужчати. Біля пня стане вона такою вузькою, що треба буде вибирати — чи перегнати хазяїна, чи дужче притиснутися йому до ноги, щоб вони змогли пройти обоє разом, чи, нарешті, відстати на крок.

— І що ж ти робитимеш? — спитав провідник. Його ще цікавила крона старої ялини, на якій нічого не було видно. Він знав, що зараз його видно в біноклі з двох спостережних веж, і це було добре. Людині завжди буває добре, коли вона не відчуває себе самотньою.

І думки були спокійні й добрі.

А Ліза аж сама дивувалася, що зробило з нею оте «у-а-а-а-у!». Проти її власної волі на шиї у неї шерсть нажилась, і по кожній волосинці, блискучій і чорній, пробігла електрична іскра. Ліза ніяк не могла примусити себе подивитися прямо на цього чорного самозакоханого нахабу. Трохи від природного кокетства, трохи від того, щоб не бути смішною в очах свого хазяїна. Кому приємно весь час вислуховувати докори. Ну, тиждень тому відчула якусь слабкість, що

бувало з нею, одверто кажучи, досить часто. Але хазяїн завжди втручався в слухну мить. Не можна сказати, щоб вона раділа з цього, проте розуміла, що це належить до обов'язків провідника, і що тут поробиш?

Ліза вдавала, що дуже зацікавилась мурашками і жуками, які лазили по стежці, наче в них і справді було щось надзвичайно цікаве. Через свою неухважність вона навіть почала обнюхувати лісову бльошицю, але зразу ж згадала, як наступила на неї якимось передньою лапою, а потім два дні не могла позбутися огидного запаху.

Решта запахів — то її світ. У неї був довгий і не дуже гарний ніс, але слизова оболонка така широка, що Ліза відчувала навіть найменший подих вітру. Проти неї боксер Мастіф — справжній нікчема; у нього кругла голова і короткий ніс. Звичайно, Мастіф — прекрасний боєць, і це слід визнати.

— Біля пня ти можеш зробити те, що не передбачено статутом, проте я тобі не заважатиму, — казав провідник. — Тут уже, дівко, нічого не вдієш. Прийшов твій час — і тобі просто не пощастило, що пес на тому боці.

Губи хазяїна виразно звелися.

Він подивився на той бік кордону — не на двох прикордонників — вони його не цікавили, а на їхнього собаку — і подумав: «Оце були б щенята, дай боже!»

— Але з цього нічого не буде, дівчино, — пробурмотів він з досадою.

Прикордонники на тому березі, незважаючи на прекрасну погоду, одягнені в пелерини-хакі. Між солдатами точилася жвава розмова, і їхні гучні голоси розлягалися далеко навкруги.

— Балакають про врожай, — мовив провідник. А потім спало на думку, що цей кордон завжди буде важливий. Бундесвер на тому боці збільшує свій гарнізон. Навіть нейтральна Австрія стягує війська до нашого кордону. Добре! Ми миролюбний народ, але... Його очі тьмяно заблищали.

— Або волярський Казан, — сказав Пепік. — Ти чув про нього?

— Щось чув, — кивнув провідник.

— Теж собачка! Минулого року було йому дев'ять. У тій частині, брат, не було солдата, який би його не боявся.

— Такий злий?

— Гарчить як скажений. Авжеж, за дев'ять років із звичайного собаки може бути добрий пес. Але він кидався на

людей, а таких потвор, як відомо, вибраковуюють. Я не люблю собак, які без наказу кидаються на людей.

— Собака повинен тільки примусити людину залишатись на місці. Звісно, коли та йому нічим не загрожує. Ну й вибракували його?

— Ні, і скажу чому. Все-таки щось таке відбувається в собачій душі.

«Цікаво,— подумав провідник,— що ми не вміємо розмовляти ні про що інше, як про собак. А ввечері, полягавши спати, хлопці розповідають про дівчат. Жінок тут у нас нема, ми залишили їх вдома — у мене там зосталася Єва. Я весь змучився, думаючи про неї, а вона, якщо іноді навідає, то більше розмовляє з Пепіком, ніж зі мною».

— Той Казан не дозволяв себе навіть погладити,— вів далі стрілець.— Не любив цього. Він був зовсім байдужий до ласки. Тим більше, що його все життя хвалили — він завжди добре виконував свої обов'язки. Та коли йому казали: «Фел!» — він так скаженів, що намагався схопити за руку. Не любив несправедливості.

— Всі не люблять несправедливості. Навіть собаки.

— А минулого року вгорі на кордоні пролетів страшений смерч.

— У нас теж він був,— погодився провідник.

— Казали, що це була бора. Якраз у цей час.

— Так, у серпні.

— А Казан з провідником і стрілець були саме в дозорі. Провідник виліз на спостережну вежу, а стрілець лишився внизу. Каза́на прив'язали теж внизу біля вежі. За хвилину перед тим, як налетіла ця бора, Казан, ніби щось відчуваючи,— а в собак є такий інстинкт,— одірвався і втік до лісу. Вихор зніс вежу, і провідник убився на місці. А стрілець втратив свідомість і лежав з переламаними ребрами і перебитими ногами, бо попав під повалені стояки вежі. І тоді цей Казан, якого ніхто не смів навіть погладити і сам він ніколи ні до кого не лащився, раптом вернувся і почав лизати обличчя тяжко пораненого стрільця. Лизав доти, поки той не опритомнів. І тоді сказав йому... стривай, я знаю, що кажу,— він промовляв йому своїм собачим способом, а стрілець його розумів: «Лежи спокійно і тихо, не рухайся, я приведу допомогу». В усякому разі, потім стрілець так розповідав. Не віриш?

— Чому ж? Я подивлюсь Лізі в очі і вже знаю, що в неї на серці.

— Потім Казан сам побіг на заставу. Вартовий, коли

побачив, що він вільний, влетів у свою будку і швидко зачинив за собою двері. Але пес не звернув на нього ніякої уваги, вбіг у двір, потім в коридор і зупинився перед заксленими дверима ідальні. Звівся на задні, вперся передніми лапами в шибку і якусь мить заглядав усередину...

З низької гілки злетіла сойка і закричала на сполох. Зразковий сторож лісу, вона попереджала всіх лісових жителів: увага, сюди йде людина!

Ліза здригнулась. Іншим разом уже давно б знала про ту сойку: у неї був просто казковий слух — чула найменший шелест модрини, рух гілки, на яку сіла ворона. Але зараз у неї в голові був лише той чорний розбійник, який гортаним голосом кликав її. Жоден з тих закликів не був ніжним, але вони ятрили її кров.

— Звичайно, в ідальні всі перелякались, кожен шукав, куди б сховатися. Потім один прапорщик сказав: так, товариші, далі не піде, він ще кого-небудь порве, треба його схопити. Але ніхто не наважився, і тоді він сам надів захисний рукав.

Казан завжди кидався на той рукав мов божевільний. Навчили на тренуваннях. Знаєш, ті гицелі можуть, якщо стараються. Мабуть, у того прапорщика душа була в п'ятах, коли він одчинив скляні двері. А в тебе, Лойзо, не була б?

— Мене теж собака загнав якимось аж на дерево,— признався провідник.

— Казан на той рукав і не глянув, а помчав просто до лісу. Я знаю, все це схоже на святкове оповіданнячко, але так воно й було. На заставі дізналися, що вгорі на кордоні лютував вихор, а тут внизу, у затишку, нічого не чули. І в поведінці Казана є, безумовно, якийсь сенс. І за ним негайно було послано розвідувальний загін під команду того прапорщика. Казан біг помалу, щоб його могли бачити. А коли почався густий непроглядний ліс, почекав людей і пішов попереду. Собака вів людей. І привів їх до тяжкопораненого. То нехай мені тепер хтось скаже, що собака — поганий товариш.

— А хто таке може сказати! Ану, спробуй, удар мене рукою по плечу.

— Егеж. І Ліза вмить схопить мене за горлянку. Я ту твою bestію добре знаю.

— Ну от, бачиш! І говори про неї, будь ласка, ввічливіше.

Ліза йшла біля ноги. Пень уже близько, і серце в неї тріпотіло від думки, що там вона зможе як слід розгледіти

Вовка. Три дні тому вона так і зробила. Тільки там могла вона зупинитись і подивитися йому в очі. Совість дозволяла їй це після таких довгих випробувань.

Її спостережливість трохи притупилася через того чорного диявола, та все ж Ліза почула слабкий рух у траві біля стежки. Вся найжившись, вона блискавично кинулась під ноги хазяїну.

— Добре, Лізо, дуже добре, — похвалив він її, хоч побачив гадюку на якусь мить раніше від неї.

Гадюка звивалася на осонні. Всі троє зупинились. Пепік озирнувся, шукаючи якогось дрючка.

— Облиш! — мирно промовив провідник.

Ліза помалу заспокоювалася. Гадюка належала до знайомих їй істот. Було небезпечно наступити на неї, але укуси її собака переносить краще, ніж людина. Крім того, Ліза знала, що гадюка ніколи не нападе, якщо біля неї нема гадюченьт. Їй не хотілося кривдити нікого, хто не скривдив її.

Гадюка помалу розгорнулася, засичала, вітаючи вищих істот або й просто з ввічливості, і тихенько заповзла у високу руду від сонця траву.

— І ти залишиш її живою? — промовив з докором Пепік. — А уяви собі, що сюди прийшли б діти.

— Тут не може бути ніяких дітей. Хіба що лісоруби. А вони мають досвід.

— Я не кажу — тут. А в звичайному лісі. Ганяють, бігають, наскочать на гадюку — і нещастя готове. Змія — шкідник.

«Цікаво, — подумав провідник. — Усе в природі, що якомсь загрожує людині, оголошується шкідливим. І заець, бо об'їдає молоді деревця. Але швидше тому, що його м'ясо має непоганий смак».

Прикордонники на тому боці річки про щось сперечалися. Старший, з бородою, був схожий на лісника. Говорив грудним глибоким голосом. А молодший огидно верещав. Грудний голос не порушував тиші природи. Навпаки, він наче належав до неї. А вереск молодшого лякав її, як звір лякає птахів.

Пепік зупинився.

— Знаєш, про що вони розмовляють?

— Я не прислухаюся.

— Про жнива.

— Про це й ми розмовляємо.

— Що в них на полях мало людей.

— Як і в нас. Власне,— провідник зупинився,— я читав статистичні зведення, у нас на гектар більше людей, ніж в Америці.

— Але у них краща механізація.

— Дай час — і в нас буде. Тобі цікаво слухати їх?

— Цікаво.

Хвилину вони йшли мовчки.

— Їм, власне, не можна дуже довіряти,— захитав головою стрілець.

Провідник кивнув. Він не знав, на що натякає стрілець,— може, на ті маленькі кам'яні пам'ятнички, але сам він весь час думав про те, що йому розповідала мати.

— Вони вбили мого батька,— процідив крізь зуби.— А тепер стягують до нашого кордону дивізії.

Рушили далі, і Ліза знову повернулася в думках до того чорного на другому березі. Вона вважала, що вже настав час поглянути на нього, але це ніяк у неї не виходило. І в собак є своя гідність.

Кладнула зубами, щоб схопити муху, хоч жодної мухи навколо не було. При тому по-дружньому схопила провідника за литку — все це було хитромудро продумано.

— Ну, Лізо, ну,— сміючись, заспокійливо промовив провідник.— Учися стримувати свої бажання! Все одно в тебе нічого не вийде... до того ж ветеринар нагледів для тебе Принца.

І все ж її задум удався. Провідник відступив на самий край стежки, і вона мусила залишитись на крок позад нього. І думала, що він нічого не зрозумів.

Але він зрозумів усе, що робиться за його спиною, і це дуже розважало його.

Ліза швидко глянула на чорного пса, і електричні іскри, що перебігали по всій її густій гриві навколо шиї, побігли по всьому хребту. Шерсть на ній знову настовбурчилася.

Ліза розкрила пащу і показала йому сильні здорові зуби — четвертий верхній у неї, правда, трохи болів, але вона б нізащо не призналася в цьому,— а так у неї були прекрасні зуби.

Вона зайняла бойову позицію. Не хотіла давати йому найменшої надії (хоч, якщо говорити щиро, згодна була на все), і її невірне серце просто розривалося.

Пес теж дивився на неї. Зовні байдуже. Був на неї злий. Він ішов на крок за своїм хазяїном. І досить давно.

«У вас немає ніякої дисципліни»,— сказала вона неголосно, високим звуком, коливань якого не вловлювало людське

вухо. Звук цей був не горловий, а носовий. Це був, власне, майже писк на дуже високій ноті.

Та чорний пес на тому боці безумовно чув її.

«Ач який ти гордий! — кинула вона з презирством. — Наші пси набагато красивіші і сильніші, ніж у вас. — І швиденько розповіла йому про всі прекрасні якості наших псів. — Вони б з тебе зняли шкуру, якби ти наважився сюди посу-нутись. Ти навіть не уявляєш, що б зробив з тобою Принц!»

«Принц!» — загарчав він зневажливо.

Прикордонник озирнувся.

— Was ist den los?¹ — спитав він.

«Звичайно, Принц!» — відповіла Ліза ображено. І подивилася на Вовка з такою злістю, на яку тільки була здатна.

Та він, здавалося, взагалі не сприймав її мови серйозно. Вишкірив зуби на звуках «Принц», але не так злісно, як Ліза.

І все ж Ліза злякалася. За своє дворічне життя бачила вона багато вишкірених зубів, пащ, роззявлених так широко, що над білими іклами червоніли вологі ясна, але таких страшних зубів ще не зустрічала.

Та страх недовго сковував її мужнє серце.

«А ти страшний!..» — мовила з повагою.

Не озвався. Тільки зуби світилися, і в них одбивалися іскри від тисячі свічок, запалених червоним призахідним сонцем.

«Я прийду!» — загарчав пес.

«Неодмінно! — відповіла Ліза. Ображено відвернула погляд і підвела голову. — Я не дозволю жартувати зі мною, чужинцю! Нахаба, дозволяє собі сказати, що прийде!»

Ліза встигла підскочити до ноги свого хазяїна, перш ніж він натягнув поводок. І затрусила головою, удаючи, ніби їй у вухо влетів комар. При швидкому русі її вуха билися об морду.

— Ну, ну! — засміявся провідник. Йому було шкода її. — Я розумію, — прошепотів він, — це чудовий пес, але нічого не поробиш. Ти ж знаєш.

Провідник зупинився. По цей бік кордону, у вереску, лежав убитий дикий кабан. Прибіг з того боку і наразився на браконьєра, якогось лісоруба. І загинув. Звичайно, на заставі про нього знали — тут браконьєрів не терплять. Ось-ось по нього придуть.

---

¹ Що там трапилося? (Нім.)

От буде радий «пампушка» Штенцл, який може за один раз з'їсти шістдесят кнедликів і дві порції свинини.

Від самого полудня було тихо. Тут ще пахло щетиною. Ліза пирхнула.

— От бачиш, дівчино.

Провідникові було шкода кабана, але що зробиш? Він напише різкий рапорт. Ненавидить людей, які ні за що ні про що стріляють у кожную живу істоту.

«Ця тварина не розуміє нічого»,— думав він. Пригадалися закони природи, які зубрив на шкільній лаві. Адже бути провідником на кордоні — це значить не просто любити свою собаку, а знати також усе про породи, фізіологічні основи виховання, типи собак з погляду вищої нервової діяльності, про те, які реакції у них переважають, про хвороби собак,— це значить ночами просиджувати над підручниками.

«Кабан не вміє думати,— філософствував провідник,— і тому біжить просто на людину. А ти ж,— він з докором глянув униз, на Лізу, яка щулила ліве вухо, скептично повторюючи в голові його слова, хоч їх і не розуміла,— ти ж умієш думати. Я дуже поважаю Павлова, але ж він не знав тебе. Ти вмієш думати і так по-дурному не пішла б на озброєну людину, бо знаєш, що вона може зробити».

Ліза все ж таки думала про того чорного. І тепер уже не з недовірою, а з тугою. Сказав, прийде! Ні, це він так, хвалиться. Звичайно, якби він міг... Ніби погоджуючись, вона щось загарчала до хазяїна.

Він здивовано подивився на неї.

— Чого тобі?

Не знав, що вона відповіла йому: «Твоя правда. Кордон є кордон». І додала: «А навіщо ви, люди, граєтесь у ці кордони?»

— Схоже, що ти лаєш мене?

Для високого мислення мозок її був не досить розвинений. Навіть якщо і змогла вона відповісти на своє запитання — хай неясно, дуже-дуже неясно.

Вона позіхнула: «Я тільки не розумію, що ви, люди, маєте один проти одного. У нас, собак, можна б дуже просто обійтися без цих кордонів. Про мене, якщо він такий красень — хай був би чи звідси, чи звідти — однаково. А цей, правду кажучи, страшенно мені подобається».

— Ти щось сказала? — спитав провідник. Але він уже не думав про неї. В голові у нього була Єва.

Великий, кремезний чоловік сидів на будейовицькому вокзалі вже добру годину. Він мав приїхати сюди о десятій, та автобус з Каплиць прибув, коли ще й дев'яти не було.

Чоловік сидів і потирав свої великі руки. На його обличчі не помітно було збудження, але руки зраджували. І хоч як повільно і натужно працював мозок, все ж чоловік розумів — неможливо, щоб це була Інга.

Інга в той час... ну, добре. Вона була засліплена його фізичною силою. І думала, що в тому, як він кинувся в клітку на Брута, була відвага. Тільки він знав, що ніяка то не відвага. Просто він довгі роки ходив коло хижаків, і коли входив у клітку, не бачив у тому ніякої небезпеки. Навпаки, кожний їхній підступний рух дратував його так, що він лупцював їх першою-ліпшою річчю, яка траплялася під руку.

Він ніколи не сподівався на прихильність Інги, та через кілька ночей вона дозволяла йому все. А вже потім лишила його при собі як служника, а при потребі — як охоронця.

Тепер він сидів на лаві, стискав руки в кулаки і розтуляв їх. У святковому костюмі він скидався на селянина, що приїхав на весілля.

І знову перед його очима був цирк. Той випадок з Едвардом Бонеллі.

Подвійне сальто на трапеції під куполом — це складний номер. Ви бачите два тіла, одне з них висить головою вниз, а друге, пружне, як у пантери, розгойдується на трапеції над вашою головою — раз, в один бік, два — в другий, три — знову назад, а потім вибирає слушну мить, одриває руки од трапеції, притискає коліна до підборіддя, повертається через голову раз, другий, раптом викидає вгору руки, і другий Бонеллі стискає їх в ту мить, коли вони торкаються його чутливих залізних пальців.

На секунду раніше — і вони б розминулися. На секунду пізніше — теж розминулися б. (Тоді вона стояла коло мене, дивилась на братів і раптом сухо промовила: «Цей Едвард здатний на більше. Якби тільки я захотіла»).

«А втім, чого це я взагалі про неї думаю,— сказав собі з гіркотою,— я ж був тільки її служником».

Він сидів на звичайній вокзальній лаві, на якій були вирізані чіткі ініціали, слова. Лава була дуже буденна. І хоч би як розкішно був прикрашений вокзал, все одно ці лави нагадують, що сьогодні будень,— сідай, чоловіче, спи і чекай свого поїзда.

І все ж навіть на таких буденних, порізаних ножем лавах народжуються зовсім небуденні думки і спогади.

Люди йшли з поїзда і до поїзда, спотикаючись об його простягнуті ноги.

«Все це ні до чого,— думав він.— Якщо навіть приїде хто-небудь з колишніх співробітників, поговоримо про те, про се, про давні часи. Але все одно я ні з ким не хочу говорити про Інгу. А вона не прийде».

Він згадував номер Бонеллі. Згадувати про це було приємно. Буденність раптом зникла. Неприємний був кінець цієї згадки.

Коли б розминулися руки, нічого б не сталося, якби це був звичайний атракціон «літаючих дияволів», бо внизу під ними була сітка.

Але брати Бонеллі працювали без сітки.

Ви сидите внизу в цирку Мокка біля столика, попиваєте легеньке вино, а над вашою головою літає смерть.

Частка секунди, в яку ці руки не зустрінуться, означає смерть.

Бонеллі не були братами. Другий Бонеллі розбився, роблячи подвійне зворотне сальто в «Палас Португаль», а третій застрелився через якусь дурну історійку з креолкою. Залишився Едвард Бонеллі і його приятель Аветті, а між ними непомітно, але твердо стала Інга.

(Я нічого про це не знав. Вірніше, я нічого не хотів про це знати. Я був звичайним служителем, але дужчого від мене хлопця в цирку не було. Я знав, коли приходили такі хвилини, в які Інга жадала тільки грубої сили, вона знаходила її в мене).

— Олівій Бонеллі вмів робити потрійне сальто! — сказала якось Інга, холодно подивившись на обох Бонеллі. Вона знала, що обидва закохані в неї.

Можливо, що ця історія про потрійне сальто і правдива. Було це сто років тому в цирку «Романія» — і з того часу всі, хто тримав у руках трапецію, говорили про це. Але ж відтоді ніхто не міг цього зробити.

Потрійне сальто стало фантомом. У Марселі де Вілье розбився лише тому, що вірив — він зможе його зробити. В Овієксі на ньому скрутив собі в'язи Вільям Шорт, а в Новій Каледонії поламав руки і ноги Бавней.

Інга усміхалася.

(І тільки я знав, що означає цей усміх).

— Зробиш потрійне сальто? Може, ти, Аветті? Чи ти, Едварде? Мужчина, який його зробить,— справжній мужчи-

на. Летіти в повітрі, мов ягуар, крутитися з диявольською швидкістю не знати як, коли і чому, а все ж у тисячну частку секунди схопити сильні пальці партнера й удержатись!

Того вечора у Мокка був аншлаг. Бонеллі роблять потрійне сальто! Внизу стояв Сатте, менаджер з Веракруцц, який прилетів сюди літаком, Савіні з Флоренції і Ог-Гіто.

З одного боку в тіні під куполом стояв Аветті. Прожектори були націлені на Едварда. Едвард дивився вниз, на Інгу, яка стояла біля мене, вчепившись у моє плече довгими гострими нігтями.

Публіка, що дивилася вгору, бачила тільки Едварда. І між тою публікою внизу, закусками і винами на столах і тими двома гімнастами в повітрі не було нічого.

Едвард ще раз набрав повітря.

Публіка внизу затамувала подих. Товстий Савіні підвівся і, хвилюючись, зламав сигару. Розгойдуючись, Едвард двічі пролетів над залом, взяв могутній розгін і за третім разом відпустив трапецію.

— Один... два... три...

Якась частка секунди.

(Я стояв внизу і все добре бачив. Коли людина багато років працює в цирку, вона помічає кожну дрібницю).

Мить. Аветті відчув повітряну хвилю і дотик пальців. Досить було на один міліметр податись вперед і стиснути руку. Він її не стис.

Едвард полетів униз, ударився об мармуровий карниз і впав між столиками.

Скоро після того Інга залишила цирк. Її бачили в Берліні з високопоставленими офіцерами. І я був певен, що вже ніколи більше не побачу її.

Чоловік сидів, зчепивши руки. Потім повернув їх долонями назовні — пролунав сухий хрускіт.

Чоловік згадував біль і тугу, які так довго переслідували його і були такі нестерпні. Тоді пив більше, ніж звичайно. Це допомагало, та коли ставав знову тверезий, охоплювала ще більша туга.

Тепер давня рана відкрилася — досить було того безглуздного листа з районного комітету, який міг послати хто завгодно з його колишніх знайомих. Він тільки ніяк не міг зрозуміти, чому саме з районного комітету.

Помалу підвів очі.

Люди проходили повз нього, не звертаючи ніякої уваги. Він скидався на втомленого селянина, що з нагоди свята надів чорний костюм. Неподалік зупинилась якась дівчина, уважно огляділася на всі боки і, коли впевнилась, що ніхто на неї не дивиться, поправила панчошу.

Тоді він усвідомив, як давно не бачив жінки. І що самота, на яку він прирік себе, просто страшна.

Хотів стерти з чола піт, та рука його раптом зупинилася.

Він зразу не впізнав Інги, бо вона була в окулярах. І постаріла на обличчі, хоч, звичайно, старалася, щоб це не дуже було помітно. Лише тіло її було так само гнучке і пружне, як кілька років тому.

Вона пройшла повз нього, потім трохи стишила ходу і почекала, поки він опинився у неї за спиною. Не повернулася, тільки промовила:

— Іди помалу за мною. Не треба, щоб нас бачили разом.

Потім вони сиділи одне проти одного в маленькій кімнатці готелю, куди він зайшов через півгодини після неї. Все це не дивувало його — такою була вона й тоді, коли він охороняв її.

— Ти знаєш, що сталося тоді з Вацеком? — запитала вона, коли хвилювання од зустрічі трохи вляглося.

Вацек. Він не міг пригадати. Це ім'я наче щось говорило йому, але...

— Так, Вацек,— притакнув він і спохмурнів.

— Його стратили. Носити зброю — це був не жарт у той час. Ти теж міг тоді вскочити в халепу, але у мене в гестапо були знайомі.

— Так, Вацек.— Хвилину тому ще не вірив. Тепер він піднявся на ліктях.— У тебе завжди і скрізь були якісь знайомі,— промовив майже вороже.

Вона встала, відкрила кран, пустила воду. Налила в кружечку якоїсь рідини, бризнула туди трохи води з крана.

— Це треба пити з содовою.— Вона ледве всміхнулася.— Але ж у вас тут не дістанеш навіть содової води.

— Буває,— припустив він. Власне, він нічого не знав про це, содової води не пив уже добрих кілька років.

Інга сіла проти нього.

— Уяви собі, що ті мої добрі знайомі якось уже після сорок п'ятого цікавилися смертю того дурня Вацєка. Думаю, що записали її на твій рахунок.

Підвів очі й недовіжливо глянув на неї.

— Але ж це дурниці,— пробурмотів він.— Хіба що ти тоді...

— Хіба що я тоді...— відповіла вона замислившись.— Ні, любий мій, та коли б зі мною тут щось сталося або ти розп'якався, де не треба, і мене б схопили... тоді випадок з Вацеком неодмінно виринув би на світ божий. Тобі це не було б приємно.

Він ще нічого не розумів.

— Де ти тепер живеш?

— У різних місцях.— Вона знизала плечима.— Зараз у Гамбургу. Не так далеко від вашого кордону.

— Я нічого не розумію,— зітхнув він. Про Вацека уже не думав— у цьому ніхто не може звинуватити його.

Вона підвелася і обвила його шию руками.

— Це буде маленька дрібничка,— промовила ніжно.— Принесеш мені звідти, з вашої військової зони, деякі папери.

Він швидко підвівся.

— Шпигунство?

— Не кричи! Що я, здуріла? Папери, які лишив наприкінці війни у тій хаті, де ти зараз живеш, один мій знайомий.

— Навіщо він їх залишив?

— Тікав у полон до американців. Можеш ти це зрозуміти? Навіть не міг віддати їм тих списків, тому й сховав у будинку своїх батьків. А з сорок восьмого там живеш ти.

У нього ще не пройшов переляк — ця історія йому дуже не подобалась.

— Хто він був, цей твій знайомий?

— Хто? — Вона знизала плечима. — Військовий. Есесівець. Від цього щось залежить?

— Ні. Це звичайні папери, з війни, егеж?

— З війни, — погодилася вона. — Вони ні для кого не мають ніякої цінності. Тільки для мого знайомого.

Він заспокоївся. Йому вже не хотілося роздумувати над усім цим, голова працювала погано. І на думку не спало, що складається дивна ситуація — вони не бачилися довгі роки, і раптом вона з'являється тут і вимагає від нього якісь папери, що сховані бозна-де в його хаті.

— Де мені їх шукати? — тупо спитав він.

Знизала плечима.

— Я тільки знаю, що папери він лишив у своїх батьків, а батьки жили там до самої евакуації. Куди вони сховали їх — про це не знає ніхто.

— То, може, там їх і нема?

— Повинні бути. — Вона замислилася. — Ти одержиш багато грошей, якщо знайдеш їх. Його батьки не взяли цих паперів, коли тікали через кордон. Мабуть, боялися.

— І навіть йому не сказали, куди сховали?

— Американці скоро інтернували його. Потім над ним був суд, і його на три роки посадили за ґрати. Батьки тим часом померли. Ці папери в твоїй хаті...

Він простяг до неї руки, але вона відхилилася. Підвелася з крісла, розкрила шкіряну валізку, легенько провела ножом по бічній стінці, обтягнутій тканиною. Витягла зсередини шматок матерії, схожої на звичайну підкладку, але на ній було щось накреслено.

— Якби ти не приїхав, я все одно знайшла б до тебе дорогу, — засміялася вона і поклала матерію до нього на ліжко.

— А я думав, що ти приїхала до мене, — сказав він мля-

во. Добре знав, що це дурниця, але не хотів руйнувати примітивні свої мрії.

— Звичайно, до тебе.— Вона підсіла до нього.— Оце твоя хата,— показала на матері чорну пляму.— А це шлях, яким я дійшла б до тебе.

— Не дійшла б,— похитав він головою.

Вона простягла йому олівець.

— Не дійшла б,— повторив він,— тому що тут,— показав на якесь місце на карті,— тобі треба було б зійти з дороги і пройти лісом. Обійти, розумієш?

— Тут? — спитала вона. Потім узяла в нього з рук олівець і накреслила тоненьку рисочку.

— Тут. Я так гадаю.— Він не був певен цього, бо не розумівся на картах. «До того ж тепер це однаково,— казав він собі.— Ми зустрілися тут, і їй нікуди не треба йти».

— А... скільки треба йти лісом, поки вийдеш знову на дорогу?

— Хвилин п'ять.— Він знову ляпнув це просто так, навмання. Ходив там часто, але ніколи йому не спадало на думку подивитись на годинник.— Іди сюди,— сказав він.

— Привезеш ці папери завтра? — нетерпляче спитала Інга.

— Якщо знайду.

— Поставиш усе в хаті догори дном, то знайдеш. Це дуже важливо, і ти одержиш за них багато грошей. Приїдь, коли знайдеш.

Він знову випростався.

— Ти ж казала, що вони не мають ніякої цінності.

— Для мого знайомого мають. А він тепер дуже впливовий і дуже багатий.

Він погодився. Тільки тоді вона дозволила обійняти себе.

Він вийшов від неї пізно ввечері. Поїзд відходив о двадцять першій п'ятнадцять. Сидів на вокзалі п'яний від щастя і здатний був повірити, що Інга приїхала до нього, тільки до нього.

В поїзді він мало не наткнувся на солдата з прикордонної частини. Швидко відвернувся, щоб солдат не впізнав його. Вона не хотіла, щоб хтось знав про його приїзд.

Та все ж він не був певен, що його не впізнали.

Раптом Інзі пригадалося: того франкфуртського прокурора звали Вебер. Тільки за хвилину вона усвідомила зв'язок своїх думок. Весь час у неї перед очима був гарний чорнявий чоловік в окулярах із синіми скельцями. Він припустив помилку, що надів ті окуляри в автобусі, але від помічників прокурора не можна чекати, щоб вони були досвідченими криміналістами. Здебільшого це просто політичні ентузіасти, які ніколи не бувають обережними.

Інга вийшла на маленькій станції в К., де їй треба було влаштувати ще одну річ. Явку їй дав Герстнер.

«Того прокурора звали Вебер»,— знову і знову повторювала вона і від того все ясніше відчувала, що у гарного чоловіка в синіх окулярах багато спільного з прокурором.

«Але це може означати, що вони теж шукають ті самі папери»,— міркувала Інга. Думку про те, що прокурор випадково послав свою людину в той самий день, у який послано й її, можна було відкинути. Це було зроблено спеціально. Отож, франкфуртський прокурор знає про неї і про її завдання. І між колишніми есесівцями трапляються зрадники.

Це примусило її піти скоріше. Легко перескочила канаву, сполохавши зграйку гусей, які огидно загелготіли. Глянула на годинник. Зручний час. Тільки друга година.

Сонце немилосердно пекло; в прозорому повітрі літали тисячі маленьких мушок. На березі ставка гралися замурзані діти. По вибоїстій дорозі дід котив тачку. Тачка неприємно рипіла. Дід подивився на Інгу і скинув капелюх. Жінка, одягнена по-міському, нікого тут не могла здивувати — був час відпусток, і городяни снували повсюди.

Їй не треба було питати адресу, все було організовано прекрасно. Знайшла третій будинок в кінці села, огляділася навкруги. Село наче вимерло.

Коли взялася за клямку хвіртки, раптом знову пригадалося: прокурора звать Вебер. Таємна організація нацистів засудила його до смерті. А поки що він іще живе і його небезпечний апарат діє.

Нараз озирнулася, хоч не відчувала за спиною ніякої небезпеки. Це була звичка.

По битій дорозі сунув дід із своєю розхитаною тачкою, а на березі ставка гралися діти. Більше ніде — скільки сягало око — не було видно жодної душі. До того ж вона була певна, що на станції зійшла одна.

Вступила на маленьке подвір'я і зачинила за собою хвіртку. Помітила, що чимось збуджена, а це недобре. Колись у такому стані вона нізащо не вийшла б на манеж. Цей страх йшов від безглуздої думки: прокурора звать Вебер.

— Хто там? — озвався з будинку чоловічий голос.

З розчиненого вікна на неї дивилось невиразне обличчя неголеного чоловіка.

— Тут живе товариш Краль? — усміхаючись, запитала Інга. Їй не раз нагадували, що в цій країні треба звертатись до людей «товариш» і «товаришка».

— Тут,— кивнула голова у вікні.— А ви з району, чи як?

— Так, я з району.

— То заходьте в хату. Я чекав на вас іще вчора, але думав, що приїде особисто товариш Гонзл.

— У нього збори,— повідомила вона. Тут не може бути помилки,— казали їй,— у цій країні завжди у когось збори.

Чоловік намагався говорити бадьорим голосом:

— Усі поставки ми виконали, товаришко.

Він став у дверях і допитливо дивився на неї. Зітхнув з полегкістю. Жінка. З нею не буде великої мороки.

— Крім молока,— підкреслив він.— По молоку ми зіткнулися з непереборними технічними труднощами.

Вона знала цей термін і всміхнулася. Дуже добре, що її навчили там комуністичної фразеології.

Вони зайшли в кімнату.

— Ви живете тут самі? — спитала вона.

— Ні, дружина поїхала до Будейовиць і повернеться десь...— він подивився на старовинний шварцвальдський годинник з зозулею,— десь за годину.

— До того часу ми скінчимо. Яку посаду ви тепер займаєте, пане Краль?

Він здивувався:

— То ви не з району?

— Ні. Мюнхен. Західна Німеччина. Вам це щось говорить?

Він з жахом втупився в неї.

— Ви — німкеня?

Знизала плечима.

— Можливо. Я спитала вас про вашу посаду.

— Секретар кооперативу.— Він перелякався.— Але я не розумію...

— І не треба. Нічого особливого я від вас не вимагати му. Тільки заряджений пістолет і резервну обойму. У вас,

певно, є? — Вона подивилась на годинник.— Даю вам п'ять хвилин.

Не хотіла дивитися йому в лице, щоб не бачити, як він зблід, як тремтять йому губи.

— Це... ви переплутали адресу...— видихнув він. Потім підвівся, але ноги в нього тремтіли з переляку.

Інга похитала головою.

— Ні. Адреса правильна. Вацлав Краль.

Він трохи отямився від страху.

— Але пістолет... німкеня... я повинен був би доповісти...

— Можете.— І знову подивилась на годинник.— У вас лишилось тільки чотири хвилини.

Чоловік сів і поклав руки на стіл перед собою. Вони тремтіли.

— Зрозумійте, пані, з усім цим я давно покінчив, я тепер...

— Не шукайте мого співчуття,— холодно сказала Інга.— Під час війни ви займалися спекуляцією, і коли наші вас притиснули і вам загрозувала шибениця, ви підписали угоду про співробітництво з гестапо. І були досить активні. У п'ятдесят другому році нам допомагали, і вас вважають надійним агентом. Отже, у вас лишилося три хвилини.

Він підвівся хитаючись.

— Але я більше не хотів...

— Зате ми хочемо. Дві хвилини двадцять п'ять секунд.

Зовсім знищений, він, згорбившись, вийшов за двері.

«Прокурора звать Вебер»,— подумала вона і виглянула у вікно. Ні, надворі все спокійно, сільський майдан безлюдний, як і тоді, коли вона увійшла в село.

Він повернувся і поклав перед нею пакуночок. Голос у нього тремтів.

— Може, ще колись вам що-небудь...

Знизала плечима.

— Цього я не знаю. А поки що раджу забути про мої відвідини. Якщо вас хтось питає — до вас з Праги приїздила знайома...

Вона повільно прогулювалася по будейовицькому майдану. Коли б не ця фатальна думка про Вебера, що переслідувала її, вона була б цілком спокійна.

Посміхалась, коли згадувала про переляканого чоловіка

ка — Вацлава Краля. Абсолютно виключалося, що цей Король може піти в органи безпеки і розповісти про неї. Король був безхребетним слимаком. Його навіть не можна було використати при виконанні такого відповідального завдання, яке вона дістала. Було цілком ясно, що коли б його зненацька арештували, він би зізнався в ту ж мить.

Годинник на вежі показував без чверті шість. Вона ще раз пройшла по майдану і зупинилась перед вітриною книгарні. Міркувала, чим би зайнятися ввечері. Може, десь тут є підходящий ресторан або ще щось, де б можна було трохи розважитись... А завтра приїде...

Вона не подумала. Краєм ока помітила чорнявого чоловіка. Впізнала його відразу, хоч тепер він був без окулярів. Бачила, як він зупинився і про щось розпитував. Потім попрямував просто через майдан і зник у дверях високого будинку.

«Це мене не стосується,— говорила вона, заспокоюючи себе.— Це й справді, либонь, випадок, і я даремно забиваю собі голову».

Та, зупинившись перед будинком, за дверима якого зник чорнявий, зрозуміла, що це стосується її, і навіть дуже. В цьому будинку був розташований крайовий суд, прокуратура, а на першому поверсі — відділення Державної безпеки.

Вона розгубилася...

4

— Так що Єва? — спитав стрілець.

Провідник стиснув губи.

— Звичайно, вітає тебе.

Стрілець розгублено подивився на нього.

— Ти кажеш так, наче гніваєшся на мене?

— А таки гніваюсь,— кинув провідник.— Виходить, наче ти цікавиш її більше. Чому не приїхав зі мною до Будейовиць, що ти тут робиш, чи є в тебе дівчина і... я не знаю ще що. Вона також сказала мені, що ти набагато вихованіший, ніж я. Пепіку, коли це ти був з нею такий вихований?

Стрілець був зовсім ошелешений. Потім процідив крізь зуби:

— Ти збожеволів.

Сьогодні вони несли службу з внутрішнього боку прикордонної смуги. Тут не було ніякої вежі, ніякого дроту, нічого. Тільки застережні знаки. Під ними біг потік, а вдалині виблискувало дзеркало ставка.

47

Ліза щулила вуха — кусали комарі. Сонце заходило так швидко, наче хтось збив його каменем. Занурилося в темно-синю, аж фіолетову подушку хмари, що тяглася з півдня на північ.

Почало темніти. Але це ще не була повна темрява. Світилися перламутром черепашки, виходили на небо сині зорі. А потім знову з'являлися сонячні відблиски — хоч сонце вже сховалося, вони ще відбивалися від хмар, спрямовані в темну височінь.

На тому березі потоку була ще більша темрява,— там стояв високий сосновий ліс.

У цей час молодший сержант на сторожовій вежі — за двадцять кілометрів — надівав навушники.

Ліза думала про чорного. Вона не могла почути, як він кличе її,— надто було далеко. Але відчула, що кличе.

Провідник знову заспокоївся. Все це не так уже й важливо, щоб ламати давню дружбу. Але він умовляв сам себе. — Лізо! — гримнув на собаку.

Вона підвела голову і зразу ж відвернулася.

— Ах ти ж, капосна,— прошепотів він. Та всі його думки і почуття знову були з Євою.

А стрілець спокійно йшов поруч нього, він уже давно забув про Єву і не думав про те, що робиться в серці друга.

Зійшли з стежки. Трохи далі, коло верби, був їхній перший секрет. Це вже недалеко від ставка.

«Цікаво, що з внутрішнього боку прикордонної смуги частіше можна когось зустріти, ніж на кордоні,— подумав стрілець.— Через кордон до нас майже ніхто тепер не ходить. А від нас туди іноді пробують перейти хлопці, яких приваблює життя на Заході».

— Я знаю, Лізо,— провідник нарешті дав лад своїм думкам,— серпень — це твій час. Та нічого, тримайся, завтра знову підемо на старий кордон.

Він зручно вмовстився під вербою. Стрілець ліг поруч. Потім обидва пересунулися під вільху — тепер ставок був у них як на долоні.

Ліза мовчки лягла біля свого хазяїна. Щось залоскотало її. Певно кліщ, вона ненавиділа цих огидних комах. Лоскіт, вільха, кліщі. Ці три поняття були якось зв'язані між собою.

Завжди після кожного тренування чи важкої служби її вичісували. Це була приємна процедура, і вона охоче ставала передніми лапами на лавку.

Було дуже приємно, коли хазяїн чесав її металевим гребінцем. Він ніколи не поранив її шкіри. Завжди при цьому

співав і курив сигарету. А коли находив кліща, одну-дві хвилини тримав коло його спинки гарячий кінець сигарети — і кліщ одразу відпадав. Ця операція була безболісна.

Та Ліза згадувала час, коли після укусу такого кліща чотирнадцять днів пролежала тяжко хвора і ветеринар-підполковник хитав над нею головою і щось неспокійно бурмотів про енцефаліт. Кожного ранку він вливав їй у горло якусь огидну мікстуру, а ін'єкцій зробив стільки, що Ліза не могла вже спокійно дивитись на шприц.

— От бачите, товариші, різницю між самицею і самцем,— казав тоді ветеринар.— Пес схопив би мене за руку, а вона знає, що це для її здоров'я, розуміє, що я не мордував би її даремно. І тримається. Що то значить — самиця!

Вона і справді довіряла хазяїну, який схилявся тоді над нею.

Перед самим її носом по листочку нахабно повз золотавий жучок. Але вона вже мала з ними досвід. Цих комах не можна злизувати язиком. Хоч би й он ту зелену комашку. У них завжди багато ніг, зразу її не проковтнеш, а потім ніяк не виплюнеш через ті ноги, що неприємно лоскочуть язик.

А найгірше — джміль. Був час, коли вона, бавлячись, хапала їх на льоту. І довго нічого не траплялося. Та якось схопила одного з червоною спинкою, і він сильно ужалив її за язик. Відтоді Ліза дала спокій цим п'яним сплюхам. Навіть тоді, коли вони лежали під квіткою на спині, набравшись, як справжні алкоголіки, і не могли звестись на ніжки.

— Якщо нам пощастить, наші дівчата прийдуть сюди купатися. Сьогодні жарко,— мовив стрілець.

Ліза повела лівим вухом на знак того, що почула щось. Нічого особливого, бо тоді б вона поводитися інакше. Це були знайомі звуки.

За їхніми спинами, голосно розмовляючи, йшли додому лісоруби. Вони, звичайно, нічого не знали про секрет.

— Добре,— похвалив Лізу провідник.

— Той, що йде перший,— Грюнфельд,— мені подобається,— зашепотів стрілець.— Німець, але меткий. Він, здається, у них за старшого. Вони тут заробляють непогані гроші.

— В усякому разі більші, ніж ми.

— І жінки приїхали до них,— засміявся стрілець, у якого уже вся розмова про Єву вилетіла з голови.

В лісовій темряві з'явилось кілька тіней. Задзвеніли пилки, тут і там заблищали сокири. Пролунав сміх. Сьогодні лісоруби були явно чимсь задоволені. Може, дружина когось

із них принесла пляшку самогонки — її тут женуть скрізь, і забороняти це — марна справа.

Потім знову стало тихо.

Троє чоловіків ішли останніми.

— Йованеску, Боузек і Франек, — сказав стрілець.

— Чорти їх знають, цих трьох, — пробурмотів провідник. — Не люблю похмурих людей. Проте все одно Боузек і Франек — хороші хлопці. На них завжди можна покластися.

— І всі троє — одинаки. Нізачо в світі я б не хотів жити без жінки. Цікаво, що їх сюди загнало, в цю пустиню.

— Певно, їм здалося, що на світі дуже багато людей, — засміявся провідник. — І тому вирушили сюди, де, навпаки, їх дуже мало.

Останній лісоруб ніс на плечі сокиру. Йшов широкою ходою стомленого робітника або людини, охопленої важкими думками. Майже цілу ніч він не спав, шукаючи папери, які вимагала від нього Інга. Перетрусив весь мотлох у льосі, обнищпорив кутки на горищі, але нічого не знайшов.

Ліза знову повела вухом. Щось сталося на березі ставка. Та це було дуже далеко, і вона тепер думала, чи правильно зробила, що подала знак. Лісоруби не цікавили її так само, як і інших собак, — це були свої люди. Часто сиділа з ними біля вогнища, хоч ніколи не взяла шматка з їхніх рук.

Вона знала всі їхні запахи.

Імре Ловас, словацький реемігрант з Румунії, завжди пах бараниною — він держав семеро овець і барана. Від Грюнфельда за верству відгонило слив'янку. Йованеску мав запах козлятини — для неї найприємніший з усіх інших. Ковачові вирощували кролів і, певно, ніколи не міняли їм підстилки. Ліза точно могла визначити, який з цих запахів кому належить, вони не вносили нічого нового в усі запахи, що оточували її.

До двадцяти чоловіків, що жили тут, у прикордонній смузі, Ліза звикла. І вже не звертала на них уваги.

— Певно, сьогодні вони не придуть купатись, — зітхнув провідник.

— Може, в них у кооперативі збори. І якби вони все ж прийшли...

Ліза тихенько писнула, випускаючи повітря носом.

— Це фальшива тривога. Я взагалі не розумію, що вона сьогодні виробляє. — Провідник виразно подивився на собаку. — Може, все думає про свого чорного красеня?

— Але ж ти не знаєш, як далеко чує собака.

— Зате я відчуваю, як далеко вона чує.

— То ти зразковий провідник,— засміявся стрілець.

— Облиш. Коли б ти був провідником, ти б теж усе знав. Коротше кажучи, ми звикли до своїх собак, а вони до нас.

Стрілець сів зручніше. Він пригадав одну історію.

— Ти знаєш про випадок у затоці Дунаю, чув про нього?

— Я знаю багато різних випадків.

— Там у одного провідника була собачка, така як у тебе.

І от одного разу вона щось почула з острова на Дунаї. Були там самі сутінки, як сьогодні.

— Це давня історія.

— Всі історії про порушення кордону сьогодні вже давні. Ми тільки не знаємо, що буде завтра.

— До того ж це не наша турбота.

— Так той провідник знав свою собаку і знав, що вона даремно ніколи не хвилюється. Але ж він не міг знати, чи ніхто не помітив його з острова. Він потихеньку роздягся і поклав свою одягу так, що здавалося, наче він лежить на місці...

Стрілець замовк, враз забувши про все на світі, коли глянув на ставок.

Ліза знову повела вухом. Не здіймала тривоги, бо знала, що не сталося нічого небезпечного.

Берегом ішла молода жінка.

— Маня Кровлова,— прошепотів стрілець.— Чого це вона сьогодні сама? Завжди ж ходить з дівчатами.

Провідник мовчки стис його плече. Молода жінка дійшла до піщаного пляжу і подивилась на другий берег. Десь там — солдати. Вона не могла їх бачити — природне укриття під вільхою було надійне. І все ж знала, що вони тут. Про це говорив їй досвід. Усі дівчата добре знали про це.

Виходив місяць, але його закрила хмара. Коли ж місяць вийшов з-за хмари і заблищав у чистому небі, хлопці помітили, що Маня роздягається.

Провідник приставив до очей бінокль. І жінка, звичайно, помітила в синьому світлі вечора відблиск місяця на його скельцях.

— Лойзо! Вона роздягається зовсім! — видихнув стрілець і неспокійно завертівся.

Провідник опустився на ліве коліно. І навіть не помітив, як випустив поводок.

Кілька хмар плывло по небу, час від часу прикриваючи місяць.

Жінка помалу входила у воду. Провідник знав, хоч і не хотів знати, що все це вона робить обдумано, що в неї розрахований кожний рух. Молоді жінки голі не входять у воду так повільно, якщо перед ними густий, темний, повний хлопців-прикордонників ліс. «А вона непогана»,— вперто думав провідник. Ніщо досконале не може бути поганим.

Жінка вже зайшла у воду і попливла на середину ставка. Над водою було видно тільки її біляву голівку і круглове лице з м'якими рисами. Коли пливла назад, над водою показалася її спина і все тіло. Раптом жінка засміялася, повернулася до них і замахала рукою. Допливла до берега і почала виходити з води.

Обом солдатам разом не було й сорока років. У них вирувала гаряча кров.

— Це Маня Кровлова,— шепотів стрілець.— Я завтра ж попрошу звільнення. Хай йому чорт...

Ліза не звертала уваги на цих двох начебто й розумних людей. Вона раптом помітила, що коло її правої лапи між облізлими коренями вільхи сидить стара жаба. Відсунула лапу і бридливо одвернулася. В цю мить собака дуже скидалася на людину, що гидує жабами. З задоволенням Ліза перебралася б на інше місце — ця огидна, надута, хтозна на що здатна тварюка, не кліпаючи, дивилась на неї двома застиглими загадковими очима, в яких нізащо не можна було прочитати, що вона зробить наступної хвилини.

Але знала Ліза також, що не повинна переходити з місця на місце без поважної причини, бо її хазяїн може витлумачити по-своєму кожний її непередбачений рух, і тоді обидва прикордонники приготуються до бою. А потім, коли б з'ясувалося, що всьому причиною звичайнісінька жаба, її б покарали за те, що зчинила фальшиву тривогу.

Ліза чула різні запахи, звичні й незвичні. Незвичний запах линув з правого боку узлісся. Запах парфумів і пудри. Ліза повинна б звернути на нього увагу. Але вона думала про чорного нахабу, і її обов'язки не здавалися їй в ту мить такими важливими. Відчувала, що Вовк знову йде вздовж кордону і кличе її.

Знайомий запах ішов від розтоптаних рослин, з яких витікав сік. Виходячи з води, жінка зломилася кілька комишевих стеблин, а серед них і лепеху.

— От і скінчилася казка,— через силу засміявся провідник.

Молода жінка одяглась і пішла в напрямі села.

— А ти пам'ятаєш випадок з Трудою? — запитав стрілець. Йому було важко говорити, язик наче присох до піднебіння.

— Щось я чув про нього.

— Тебе ще тоді не було на нашій заставі. Труда, друже мій, — жінка з того берега, яка теж купалася голою в річці на кордоні. Хлопці були в захопленні, ти сам розумієш. Можливо, вона й чесна дівчина, цього ніхто не знає. Але, звичайно, вона знала, що наші через кордон спостерігають її. Одного разу Труда перейшла на наш бік і повісила на сучок сосни курку. Можливо, вона просто була доброю дівчиною і думала, що нашим тут нема чого їсти — їхня пропаганда весь час кричала, що в нас голод. З тою куркою вийшов потім сміх: молодший сержант доповів про цей випадок на заставу, а з застави повідомили в район, а з району — в Прагу. Так і вийшло, що навколо тої курки зібралися всі експерти з вибухових речовин. У них, певно, був навіть лічильник Гейгера — вони все приставляли до тої курки якусь машинку. А потім виявилось, що це звичайнісінька курка.

— Я пам'ятаю інше, — похмуро мовив провідник. — Не було ніякої паніки, нічого не було. Просто лежав на кордоні забитий кабан. А коли наші хотіли його підняти, він вибухнув. І трое хлопців загинуло. Так що нічого дивного немає, друже. — Він, зітхнув. — Від них не можна сподіватися чогось доброго. Але це псує нерви.

— Ну, ми теж знаємо, що робити.

Ліза інстинктивно відчула, що там, на кордоні, щось трапилося. Їй здалося, наче почула вона оте нахабне «у-а-а-у!». Хвиля пристрасті і гордості наринала на неї. Вовк перескочив через кордон! Ліза чекала його.

Потім її серце заспокоїлось. Уже не було ні страху, ні думок про людей — лишилась тільки любовна пристрасть.

Було цілком ясно, що Вовк перескочив кордон і біжить сюди. Здалеку озивався до неї. З лісу, на цьому боці кордону, линув низький грудний жорстокий голос. Він не просив її, щоб ішла до нього, він вимагав.

Тепер Ліза й справді чула цей голос. І не сміла заперечувати. Прийшов її пан.

Ліза трохи відповзла назад. Поводок не тримав її. Відповзла ще трохи.

— Можливо й справді вона не знала про нас, — сказав провідник.

Стрілець іще вглядавсь в темряву за ставком.

— Махала ж нам...

Провідник мовчав. Ставок наполовину висох, від нього несло рибою. На цьому боці ріс очерет. За очеретом було баговиння, в якому гнило коріння латаття, лілій, лепехи та інших рослин на дні ставків. Тільки з того боку, звідки дівчина заходила у воду, був пісок.

Багно неприємно пахло, в ньому кишіли черви і личинки комарів. Певно, тут плодилися і ті великі зелені й сірі мухи, які кусають так, що не можна витримати.

Місяць був великий і круглий. Він сидів, наколений на верхівці сосни, і не хотів нікуди рушати. Але темні лілові хмари підганяли його. І він нарешті неохоче покинув свою сосну, на якій було йому так добре. Хмари підштовхували його знизу. В мінливе небо линули чорні крони дерев.

Провідник стиснув праву руку і відчув, що в ній нічого немає.

— Лізо! — тихо покликав він у темряву.

Ніхто не відповів йому. Нічого не розуміючи, він подивився в той бік, де лежав стрілець.

— Не знаєш, де вона? — спитав провідник з подивом.

— Хвилину тому лежала тут.

— Лізо! — різкіше гукнув провідник.

Знову ніхто не озвався.

— Ти що-небудь розумієш? — Він оглядався на всі боки.— Її нема. Ні, ти розумієш? Такого ще з нею не було.

Пепік перевернувся на спину, сів і спокійно почав оглядати все навколо.

— Немає,— погодився він.— Оце так штука!

Він подивився на фосфоруєчі стрілки годинника.

— Машина прийде по нас на сто чотирнадцятий кілометр десь за півгодини.

— Лізо! — тихо гукав провідник у глибоку лісову темряву. Він добре вивчив собаку і знав, який у неї чудовий слух. Цей заклик вона могла почути і на тому кінці лісу.

Вони поверталися додому. Обом було не до розмов. Провідник думав, що йому доведеться вислухати на заставі. Одні промови надпоручника Томічка чого варті! А найгірше чекає його завтра вранці, о шостій, коли приїде батальйонний інструктор Стогончік. Адже завтра почнеться атестація собак, і ніхто не мав сумніву, що чемпіонкою стане Ліза. Тільки вона могла взяти слід давністю дев'ять годин. Правда, одного разу Дон взяв слід давністю дванадцять годин, але тоді людина пройшла в розшляпаних, просяклих потом цивільних полуботинках. До того ж вдруге взяти слід Дон уже не зміг. Звичайно, Стогончіків Клауцік міг це зробити, але Клауцік

був особливий пес — тепер його чучело стоїть у будейовицькому військовому музеї.

Вони йшли один за одним вузькою стежкою. Ліворуч був косогір, по ньому можна було швидше дістатися до застави, але ходити по косогору начальство не радило. Його завжди яскраво освітлювало сонце, тут не було стежки, і спостерігачі дуже б здивувалися, коли б побачили, що провідник іде по ньому.

Вони увійшли в ліс.

— Стривай! — Провідник враз зупинився. Йому причувся попереду ліворуч якийсь рух. — Ти нічого не помітив?

— А що я міг помітити? — пробурмотів стрілець.

— Ні... нічого. — Він подумав, як погано на кордоні без собаки. Собака вночі щонайменше втричі краще бачить і вп'ятеро краще чує, ніж людина.

— Лізо! — знову прошепотів він у темряву і знову подумав, що собака — неозцінений помічник. Людина вночі наче безрука. Йй весь час здається, що все навколо рухається. А собака йде спокійно, ні на що не звертає уваги, коли нічого не чує. І поки собака йде спокійно, може спокійно йти і провідник. І люди доброї волі можуть спокійно спати.

— У-а-а-у! — переможно пролунало десь далеко в лісі.

«Ага, ось де ти, Лізо! — сказав собі провідник, і наче камінь впав у нього з серця. — Тепер я розумію, чого ти втекла».

Звуки долинали з лівої сторони лісу.

— От bestія! — мовив провідник голосно. Було незрозуміло, кого він має на увазі — Лізу чи того розбійника.

Вийшов місяць, і стрілець побачив його обличчя.

— Чоловіче! — здивовано протяг він. — Ти ще усміхався!

— Ну, Лізо, — шепотів провідник, — добру кашу ти сьогодні заварила. Ти, звичайно, повернешся аж на ранок, змучена, вся в росі. І я взагалі не знаю, що ми з тобою робитимемо — це ж надзвичайний випадок! Тебе має покрити пес з хорошим родоводом — ми любимо, щоб наші собаки були чистокровні! Звичайно, інструктор Стогончик страшенно сміятиметься, бо він розуміє такі речі, але ветеринар-підполковник вдаватиметься у відчай!

І я повинен буду розповідати йому нескінченні історії про чудового і мужнього самця, який не побоявся перебігти через кордон. Теоретично це річ неможлива, але майор Гарта із Головного управління в Празі знає кілька таких випадків, і він, безумовно, посвідчить.

Та якщо я не зумію добре розповісти цю історію, підполковник зробить тобі, Лізо, ін'єкцію, і якщо вона вплине, то буде дуже шкода, бо це були б найкращі щенята, яких я коли-небудь бачив.

Повітря швидко охолоджувалось, у лісі тріскотіла глиця.

5

Жінка йшла помалу і зовсім не хвилювалася. Вона добре знала дорогу і не думала, що з внутрішнього боку прикордонну смугу особливо охороняють.

Уже не раз доводилося їй виконувати завдання, де все мало йти за точним планом, розрахована була кожна година, але потім щось ламало ці плани, і треба було шукати виходу.

Посланець прокурора Вебера йшов виказати її. Тому вона не могла відкладати на завтра, мусила діяти негайно.

— У Вебера неодмінно там будуть свої люди,— сказав їй шеф Герстнер, коли посилав її до Чехословаччини.— У нас є відомості, що він теж догадується про ці списки. Але тільки ви знаєте, де вони сховані.

Їй не загрожувало, що її підозриватимуть у шпигунстві. Її спеціальністю була іхтіологія, а цей ставок був просто створений для вивчення. Паспорт у неї в порядку, хоч ім'я й несправжнє. Вона ж могла заблудитись — уже вечір, і знак про заборону заходити в ліс можна не помітити.

— В К. є наша людина, яка дасть вам зброю, коли, на вашу думку, вона буде вам потрібна,— сухо сказав тоді Герстнер.— Я не вимагаю від вас, щоб ви провозили щось подібне через кордон, хоч в автобусі багато що можна сховати. А ви умієте стріляти?

Вона посміхнулася. В цирку починала з номера «чудесний стрілець». Це, звичайно, був обман, проте стріляти треба було вміти.

Зброю вона взяла. Не тому, що без неї не можна було виконати завдання, але вона не могла датися, щоб її схопили. Уже хоч би й тому, що в цьому разі напевне почне діяти контррозвідка і дуже легко з'ясує, що ніякої Інги Тіфбах у водогосподарській установі Мюнхена не існує. Або є така, але не має нічого спільного з цією. А контррозвідники дуже послідовні люди. І якщо вони не зможуть звинуватити її у шпигунстві, то почнуть цікавитись її минулим. І розішлють скрізь її фотографії. А тоді... Вона провела долонею по шиї. Тільки б не схопили.

Жінка тихо йшла лісовою дорогою, іноді зупинялася, прислухаючись. Весь час відчувала на боці вагу восьмизарядного кольта.

— Якщо ви візьмете зброю, то не для того, щоб нею користуватися, а тільки, щоб залякувати нею! — сказав тоді полковник Герстнер, і очі його зробились колючими. — Я не потерплю ніякого шуму. Все одно ми не зможемо вам допомогти, і організація негайно відмовиться від вас, якщо ви діяти будете проти наказу.

Мініатюрну карту вона спалила дорогою. В найгіршому випадку у неї не повинні нічого знайти. Інакше відмовка, що вона заблудилася, нічого не варта.

Жінка не могла знати, що йде по дуже небезпечній дорозі. В цьому глибокому присмерку її могли побачити прикордонники чи почути собаки, а вона помітити їх не могла.

Десь далеко пролунала автоматна черга.

Вона ще мала час повернутись. Але позаду їй загрожувала інша небезпека. Якщо люди, що розшукують воєнних злочинців, об'єдналися з місцевою владою, її паспорт уже нічого не вартий.

Вона ще не хвилювалася. Умовляла себе, що, певно, десь там на кордоні (стрілянина долинала звідти) йдуть нічні навчання. А тут спокійно. Мета її подорожі була не така вже далека, і вона вірила, що легко досягне її. Даремно тільки взяла з собою зброю. Але тепер нема про що говорити.

В кольті було сім набоїв. Восьмий у стволі. І жінка була вже певна, що в скрутному становищі кольт доведеться пускати в діло. Бо якщо схоплять і знайдуть у неї зброю, то не буде ж вона розводитись, що заблудилася.

Жінка прискорила ходу, не усвідомлюючи, що на кордоні вже знають про неї. Якби вона й вернулася, було б уже пізно — скрізь на заставах дзвеніли телефони, лунали донесення, на дільниці її шукали.

Інга ніби відчула це шостим почуттям.

Так не можна, — повторювала в думці, — не можна поспішати, а то ще напореться на якусь замасковану штуківину, про яку полковник попереджав її.

Все ж Інга не втрачала віри в себе. Адже йшлося про важливу для неї річ. З одного боку — винагорода, кілька десятків тисяч марок, і прийняття її до організації Гелена, а з другого — арешт. Цікаво, чи скоро б їм вдалося викрити її як колишню гестапівку?

По спині у неї раптом побігли мурашки. Собаки, так, собаки. Якби вона хоч узяла з собою карликову собачку, та

хтозна, чи можна зманити нею їхніх собак. Кажуть, що вони не кинуть сліду нізащо в світі. Але пізно про це думати.

Собаки — це найнебезпечніше, це щось просто жахливе. Проти них її застерігали весь час.

— У вас там є людина, яку ви знали в роки війни, — казав їй Герстнер. — Може, вам спаде на думку на власний страх і ризик вирушити в закриту прикордонну зону, то я вам не раджу цього робити. Ви не знаєте, на що здатні їхні собаки.

Інга не витримала. Хоч і не знала про тривогу, яка зчинилась, але її налякали власні думки і раптове переконання, що вона припустилася помилки. Інга кинулась бігти. В чобітках з низькими підборами бігти було зручно.

Попереду знову затрікотів автомат, але це вже не мало значення. Кожна клітинка її мозку застерігала, що вертатися пізно. Не втрачаючи надії, вона пильно вдивлялася в темряву навкруги.

Ті, що її послали, багато говорили про чорних псів. Про них розповідали просто легенди.

— Ви помітите їх лише тоді, — казали інструктори, — коли вже буде пізно.

Чорний пес — це чорний стрибок, страшні зуби, а вже потім мертва нерухомість.

Інга знала, що пса не почувеш. Ніхто не може повзти так, як вимуштруваний пес. Ніч чорна, і пес чорний. Ніч мовчить, і пес мовчить. Удень легше помітити пса, а вночі у ньому прокидається хижак, і тільки добрий провідник може цього хижака приборкати.

Якщо вночі на тебе наскочить такий пес, є лише дві можливості. Або вистрілити в нього (і тільки дурень може подумати, ніби це так легко, бо чорна блискавка завжди ударить в руку, що тримає зброю), а коли й пощастить вистрілити в пса, то вже буде на ногах весь кордон. Або ж дозволити псу повалити тебе на землю і лежати нерухомо. В такому разі пес відпустить і стерегтиме. Але й це не так певно, коли надворі ніч.

Людина легше виказує себе. Варто ступити їй на суху гілку — і все. Пес нечутний. Людина може й не знати, що за нею скрадається пес.

Інга пробігла частину дороги, вибігла на перехрестя і зупинилася. Карту місцевості вона пам'ятала добре. Але що з того? Якщо людина біжить у таку ніч, коли стежку може намацати лише підборами своїх чобіт, бо не бачить перед собою нічого, крім чорної п'ятни, це схоже на втечу сліпця. Не за

лишається нічого іншого, як дивитися вгору, на верховіття дерев, де все ж таки трохи світліше. Такої ночі жодна карта в світі нічого не варта.

Стрілець і провідник майже одночасно помітили ракету в небі і зразу ж почули десь попереду автоматні постріли. Черги були нерівномірні. Схожі на морзянку.

— Це не на кордоні, — висловив свою думку провідник.

Стрілець занепокоєно озирнувся.

— Може, це фальшива тривога. Досить дурного зайця, щоб...

— Тільки не плачай ілюзій.

Провідник розумів, що справи погані. Хтось проник у прикордонну смугу. Якби з кордону, звідти б не стріляли. Там стріляють, коли немає іншого виходу. Адже є ще сотні можливостей схопити порушника.

— Лізо! — крикнув він злісно. Це одне ускладнення. Тільки його й бракувало!

— Кликати собаку — марно, — коротко кинув стрілець.

Провідник розумів, що це правда. Собака чує найтихіші звуки. Але в ній грає кров.

— Не вчи мене! — огризнувся він.

— Не завадило б.

Вони одночасно зняли автомати.

Перед ними була галявина. Минулого року жінки садили тут ялини. Тепер деревця були вже до пояса. Тоді жінки ще посварилися з лісником, — він занижував їм норму. Чоловіки б на їхньому місці промовчали, а жінкам тільки дай! І таки добилися свого.

І трава тут виросла висока, в ній порядкували їжаки і гадюки виводили малят. Одні народжували їх живими, інші відкладали яєчка. Було тут також багато пнів — ще п'ять років тому їх висаджували динамітом і виривали кранами, аж поки не зрозуміли, що пні зміцнюють косогір. Іноді минають роки, поки люди додумаються до чогось розумного. А тут можна було б просто спитати старого лісника.

Над галявиною зійшов місяць. Засвітилася жовта арніка, коров'як, почервоніли, стали аж чорними слізки діви Марії, горів дрібнолистий петьюур, тремтіли сережки, хиталися сині дзвіночки.

Провідник і стрілець звели автомати, бо почули раптом дивний звук. Прикордонників не можна обдурити. Є такі

звуки, що належать природі, а є такі, що не мають до неї ніякого відношення.

Провідник побачив її і його.

Обидві собаки стояли на другому боці галявини. Ліза була на добрих десять сантиметрів нижча від цього незваного гостя. Вона повернулася до них і жалібно заскавучала.

Чорний Вовк стояв поруч неї, теж дивився на них і злісно гарчав.

— Цей диявол перескочив кордон! — вирвалось у стрільця. — Тому вона втекла!

Провідник забув про тривогу.

— Лізо! — У його вигуку не було злості. Скоріш прохання. Він давно передчував, що чорний пес викине щось подібне.

Місяць ще не зайшов за хмари. Було видно.

Ліза кинулася вперед, потім враз зупинилась і безпорадно озирнулася. Тужливо заскавучала, немов звертаючись до чорного: «Ходімо зі мною. Я повинна йти до них, зрозумій!»

Він загарчав зліше. З самої глибини його широких грудей рвався розкотистий бас. Очі світилися люттю. Він дивився не на неї, а на тих двох людей під деревами. Його очі були схожі на два зелених кинджали. Він відчував смертельну ненависть до людей. Ненависть жила в ньому давно. Там, на тому боці, у нього вдома, ніхто не панькався з ним. Собаки працювали зі страху і ненависті. Він знав, як кинути на людину, як задушити її. Його навчили цього.

І він і його вчителі не могли зрозуміти, що на цьому боці собак тренують інакше. Тому й Інга, яка пройшла нюрнберзьку школу, так боялася собак.

Чорний Вовк не дивився на Лізу. Не вважав за потрібне відповідати їй.

Вона лежала на животі і гребла передніми лапами, наче хотіла бути хоч на сантиметр ближче до свого хазяїна. Вона знала: на кордоні щось сталося. Просто так тут ніхто не почне стріляти.

Благала: ну зрозумій, я мушу йти до них. Мені у них добре жилося. Ніхто ніколи не вдарив, їжі завжди було більше, ніж я могла з'їсти.

Ліза підвелася, сподіваючись, що Вовк піде за нею. Підбгала хвіст, щоб він розумів — нема в ній ніякої злоби, вона перелякана і безпорадна. Наважилася навіть пробігти кілька кроків уперед, туди, де були стрілець і провідник, але знову зупинилась.

Чорний загарчав дужче.

Ліза вмiла виражати всякi свої почуття, але як пояснити, що люди йому нічого лихого не зроблять, якщо він з нею піде до них? І треба йти саме цієї ночі, бо там щось скоїлося.

Провідник і стрілець бачили, як бореться Ліза з собою. Вона щулила вуха, нюхала повітря і відповзала назад. Згадала всі свої обов'язки і розуміла, що не виконала жодного з них. Та проти розуму виступало серце, сповнене кохання.

— Вона не прийде,— озвався стрілець.

— Не зможе,— погодився провідник.

Чорний Вовк стояв мовчки і незалежно, вишкіривши свої страшні зуби невідомо на кого — на неї чи на них.

— Ну от...— понуро мовив провідник.

Він думав про те, що зараз собаки разом утечуть глибоко в ліс.

І справді, Ліза не наважилася ступити ще крок вперед. Знову лягла на землю і поплазувала назад до чорного. Відчайдушно скавучала, але він був невблаганний.

Провідник думав і про те, що тривога, певно, не фальшива. Навкруги тихо, але це ще нічого не значить. Тільки ліс розмовляє своїм тихим голосом — то ледь чутно потріскує глиця, нагріта за день жарким сонцем.

Він думав також, що коли хто-небудь прорвався сюди через внутрішній кордон, то вони з стрільцем якраз займають ключову позицію і можуть перерізати порушникові шлях. Тільки тут можна до певної міри заглибитися в прикордонну смугу. Не мине й двох хвилин, як сюди прийде піднятий по тривозі патруль з собакою, якщо й справді з цього боку...

В цю мить пролунав якийсь звук, і обидва солдати одночасно відчували дивгіння землі. Ніхто, крім прикордонників, не відчує цього.

Провідник вийняв кишеньковий ніж, устромив довге лезо в землю, а коротке стиснув зубами. І ясно відчув дрижання.

— Іде до нас! — прошепотів він.

Вони прекрасно розуміли один одного. Стрілець став за дерево з одного, а провідник з другого боку стежки.

Темна лілова хмара раптом закрила місяць, і за п'ять кроків уже нічого не було видно.

— Іде цією дорогою! — прошепотів провідник.

— Мовчи!

Земля дивгiтiла. Хтось бiг просто на них. Тепер уже близько.

— Стій!

«Я проб'юся! — люто казала собі Інга, не думаючи, що може наскочити на засаду.— Проб'юся, хоч би це коштувало мені життя». Коли б її схопили, то скоро б дізналися, хто вона. І тоді довгі роки ув'язнення. В ці короткі секунди бігу найрізноманітніші спогади раптом посунули на неї. Вона думала про лева Брута, який кинувся на неї, а вона не могла його приборкати. І про тигрицю Аделю. «Та завжди мені щастило, і або я відбивалася сама, або знаходилась людина, яка в останню мить кидалася на манеж. А тепер тут людський манеж, і ролі перемінились. Я зробилася хижим звіром. У мене лишився тільки людський мозок. Ні, живою ви мене не візьмете!»

Вона роззулась. Було темно. По небу бігли лілові хмари. З досвіду, набутого в цирку, Інга знала, що зараз ніхто не бачить її. Там вона, стоячи спиною до своїх хижаків, часто знала, що хоче зробити звір.

Можна все. Не можна тільки здаватись. Надто багато брудних справ на її рахунку, щоб вона могла підняти руки.

Раптом Інга помітила рух за деревом ліворуч, вірніше — догадалася про нього.

Вистрілила.

Стрілець скрикнув і затих.

І тоді, не цілячись, навіть не подумавши, що зраджує себе, вистрілив провідник. Кулі билися в землю, він нічого не бачив у темряві. Тільки чув зойк товариша.

Випустивши коротку чергу, прислухався. Земля вже не двигітала. Він не знав, хто там проти нього, але підбадьорився — заліг! «А може, я влучив у нього? Звичайно, ворогові не можна довіряти. Такі, як він, уміють впасти й прикинутись мертвими. Вичікує. А сам лежить, принюхується до всього, як собака, і жде, поки я піду на допомогу товаришеві».

Прикордонник думав про пряму небезпеку, що нависла над ним,— адже порушник, коли заліг, помітив, звідки стріляли. А він нічого не знає.

І тепер у ворога є час взяти його на мушку і чекати слушної миті.

Хмара, що закривала місяць, поволі сунулась. Один її край освітлішав і став схожий на тоненьке мереживо.

Провідник лежав за деревом і напружено прислухався, приклавши вухо до землі. Якби порушник захотів відповісти,

його б зрадила висохла і напружена, як шкура, нап'ята на барабан, земля. Та земля мовчала.

«Він все-таки заліг,— радісно думав провідник.— Тепер не лишається нічого іншого, як чекати,— наші повинні з'явитися хвилини за дві. Їхня собака могла б уже бути тут. Як же ти, Лізо, підвела мене! І саме тепер, коли найбільше мені потрібна. Ну нічого, ми з тобою ще сквітаємося!»

Стілець по той бік стежки тяжко зітхнув.

«Він влучив у Пепіка,— знову подумав провідник, і серце його забилося дужче.— Може, цей лайдак убив його!»

Блідо-синій край хмари змінився імлою, і з неї раптом вислизнув місяць. В ту ж мить провідник помітив цього нікчому. Він лежав за пеньком, кроків за двадцять. І навіть не був схожий на людину, там просто лежало щось довге і чорне. В природі ніщо не буває таким чорним. «Я знаю — ти чатуєш на мене. І добре розумієш, що до чого — недарма ж притискаєш п'яти до землі. Якби я вирішував, я б відпустив тебе, нікчемо, до того твого раю! Та якщо ти вже тепер стріляєш, то колись ще вернешся з кулеметом. До того ж, можливо, ти вбив мого друга. Тільки спокійно!» — наказував собі провідник з холодною люттю, зважуючи всі обставини. Він не мав права стріляти, але весь час думав про те важке зітхання, що долинуло від сусіднього дерева.

«Пепіку, якщо він убив тебе, то вийде звідси такий пошматований, що до смерті не забуде цього кордону!» Провідник напружив зір, щоб помітити найменший рух порушника. «Хай хоч трохи зведе руку — я прострелю її до кістки». Убивця теж вичікує. Навіть собака, Ліза, перегризла б горло, якби хтось наставив на неї зброю. І це було б не вбивство, а самооборона.

«Тільки я повинен схопити його живим, хтозна, що в нього іще на совісті».

Якби Пепік не вмер, він би вже давно вистрілив. У нього зручніший кут обстрілу.

Чорний за пеньком вистрілив тільки один раз. Куля просвистіла над самою головою провідника.

«А він непоганий стрілець»,— подумалося. Та, як не дивно, провідника не схвилювало це відкриття. Якби проти них був боягуз, це була б невелика ціна за Пепіка.

На жаль, провідник не міг відплатити за товариша. Мусив лежати і чекати, поки прийде піднятий по тривозі патруль. Він не мав права випустити і ту, першу чергу, все одно вона не досягла мети, оскільки цей негідник припав до землі. Тільки відкрив свою позицію.

Провідник не знав, скільки минуло часу. Може, хвилина. А може, кілька секунд. Він не мав права стріляти, повинен був вичікувати і дбати про те, щоб цей молодець не зник у гущавині. Але думки його повер-

тались до Пепіка. То були важкі думки.

Їх порушив новий постріл. Щось ужалило в скроню, хоч боляче не було і свідомості він не втратив. Наче хтось ударив його важкою рукавицею. «Це моя помилка,— сердито пробурмотів він.— Чого я розлігся під самим місяцем».

Він трохи відповз під гілля.

І знову його охопила злість. «Ах, он чого ти хочеш! Ну, добре». Безглуздо було стріляти по пню чергами. Він почав розколювати його одиночними пострілами. «Завтра, звичайно, будуть докоряти мені, що я не міг оволодіти собою, але ніхто з них не лежить тут, на моєму місці, ні в кого з них не цілиться ворог».

Тепер уже провідник діяв не з інстинкту самозахисту, який виправдовував би його. Він зробився злий і мстивий, біль у скроні часом так мучив, що очі самі заплющувалися.

«Тільки б не втратити свідомості,— казав він собі,— бо тоді цей мерзотник утече. Звичайно, далеко він не сховається, весь кордон уже на ногах, але, втікаючи, може ще когось убити».

Він стріляв з розрахунком. Першим пострілом відбив лівий край пенька. Другим — правий. Пень був трухлявий, після пострілу з нього здіймався порох і друзки летіли, наче хтось рубав їх сокирою.

Провідник мружив ліве око не тільки тому, що прицілявся, — його немилосердно пекло. Око щохвилини запливало, але не було часу навіть помацати його.

Невідомий теж вистрілював. Тепер він уже не цілювався так точно.

«Зраджують нерви, — подумав провідник зневажливо, і на його губах з'явилася зла посмішка. — Тебе зраджують, а в мене заспокоюються. Ще міліметр, і мені прийшов би кінець. У Пепіка ти влучив. Та все одно не втечеш. Уже скрізь

дзвонять телефони. Працює радіо. Не втечеш. Ще міліметр, і я б ніколи не побачив, як тебе повезуть на допит».

«Все одно живою їм не дамся»,— думала Інга злісно. Потім узяла в обидві руки важкий восьмизарядний кольт, трохи висунула його з-за пенька і натиснула спусковий гачок. Аж засичала від злості— куля знову пролетіла мимо. «У мене ще є час, та його не так уже й багато.— Вона розмірковувала.— До ставка хвилини тридцять, там кінчається прикордонна смуга. Але навіть там я не буду в безпеці— їхні собаки візьмуть мій слід». Ніколи ще вона не ненавиділа цей народ так, як в ту мить.

«Лізо, якби ти була тепер тут,— міркував провідник,— усе робилося б точно за інструкцією. Тобі не треба було нічого пояснювати. Ти б зникла в темряві, як тінь, підкралася до нього ззаду і впала б йому просто на спину. Досить було б твого страшного гарчання, і він занімів би від жаху. Ех, Лізо, Лізо!»

Ще один постріл збив над його головою гілочку з ялинки.

«Дуже високо,— засміявся провідник.— Що далі, тим більш здають у тебе нерви. Ти, певно, розумієш, що секунди вирішують твою долю».

Вибрав хвилину і протер ліве око. А коли подивився на долоню, побачив на шкірі темну смугу. «Певно, кров,— подумав. Та це не злякало його.— Маленька ранка на скроні, від якої залишиться помітний шрам, і завжди, коли я торкнуся його ненароком, згадаю цю ніч. І бідолаха Пепіка». Провідник доторкнувся до скроні і застогнав від болю. Знову потемніло в очах. Щось у нього не в порядку з головою. Але нічого страшного. Якби щось серйозне, він не зміг би так зосередитись.

Раптом провідник помітив, що чорне тіло убивці ворухнулося, посунулося від пенька назад— там теж стирчав якийсь пеньок чи купа землі над канавою. «Не можна, щоб він доповз до тої канави, бо втече до лісу, а я навряд чи зможу погнатися за ним».

— Пепіку! — закричав провідник.

Йому відповів приглушений стогін, сповнений болю.

«Його поранено і, мабуть, важко, інакше він підтримав би мене. Та, певно, все ж не смертельно».

Тільки тепер з'явилася голова. Щось блиснуло. В першу мить йому здалося, що це якась світла шапка.

Пролунала автоматна черга.

Ніщо не ворухнулося. Голова наче звелась, потім знову

впала та так і лишилася лежати за пеньком, залита місячним сьйвом.

— Жінка! — скрикнув він вражено.

І тоді галявину затопило світло фар.

6

Незабаром фар стало більше: приїхали офіцери з округу. Сліпучо-білі кола світла розходились навкруг нерухомого тіла. Воно вже не лежало обличчям до землі, хтось перевернув його на спину. На темному моху вирівнялося біляве волосся. Навколо тіла і розбитого кулями пня утворився великий білий еліпс. Спочатку він рухався, весь час змінюючи свою форму, коли проїжджали машини,— то ставав довгим, то знову стискався, але нарешті застиг.

Ось смугу світла перебіг бурундук, сполоханий шерехом землі, що обвалювалася під колесами автомашин. Перелякано заморгавши намистинками-очима, він настовбурчив свій рудий кожушок і знову втік у темряву.

Приїхали ще дві машини — по радіо викликали кілька пунктів одночасно.

Одна машина була вже готова до від'їзду. Ось її задні колеса забуксували на вологій траві.

Чи пощастить врятувати людину, що лежала в ній,— вирішували хвилини. Стрілець лежав на спині. Ліва його рука була наспіх перев'язана. Її в зап'ясті перебило кулею, яка відскочила від дерева. Під голову йому поклали брезент, і голова метлялася на всі боки.

Коли садовили в машину провідника, той заперечував, кажучи, що з ним, власне, нічого не сталося. Проте на ліве око не бачив, і тільки в світлі фар стало видно, що воно залите кров'ю.

— Але ж правда, товаришу капітан, зі мною нічого не сталося,— повторював він.— Якщо витерти око, я побачу на нього. А це головне. Ну, трохи, мабуть, зачепило скроню. І трохи нудить, та це, певно, од рани.

— Певно,— з сарказмом повторив капітан. Він був довгий, худий, із стурбованими очима. З якимсь змішаним почуттям дивився на мертву жінку. Навіть тепер, після смерті, в рисах її обличчя не було нічого жіночого. Все в цьому обличчі говорило про жорстокість.

Провідник перехопив його розгублений погляд.

— Я ж не міг знати, що це жінка,— боязко зауважив.— Вона стріляла, як чоловік. І намагалась вбити. Ще трохи, і знищила б і Пепіка, і мене.

— Це не ваша провина,— тихо відповів капітан. Він завжди жалів людей. За довгі роки служби на кордоні капітан бачив багато мертвих — і негідників, що приходили з того боку, і прикордонників.— Нам треба було схопити її живою, от і все,— зітхнув він.— Я не думаю, що вона хотіла перейти кордон.

Капітан злегенька пальцями торкнувся голови провідника. Той раптом скрикнув, відчувши нестерпний біль.

— Певно,— ще раз повторив капітан і бинтом стер кров з пальців. Потім уважно подивився на солдата.— Ви свій обов'язок виконали, а тепер ідіть до машини. Ще якась десята міліметра, і вам розстрожило б череп.

— Це вона другим пострілом,— мовив провідник.— Я зразу нічого не почував. Тільки вдарило, наче кобила хвицнула в голову, а дуже не боліло.

— Іди до машини!— наказав худий капітан і легенько підштовхнув його.— Треба подумати про Краткого. Дорога кожна хвилина.

Провідник ще раз подивився на мертву.

— Але ж я...

— Викинь це з голови. Вона стріляла, до того ж дуже влучно. Хотіла вбити тебе. Ну, а вийшло інакше.

Машина знову забуксувала, потім колеса знайшли тверду опору, і автомобіль рушив. Дорога була погана, і голова стрільця тряслася на вибоях, хоч брезент трохи приглушував удари. Провідник сидів на ящику біля товариша. Тільки тепер рана на скроні почала пекти. Знову його нудило, але він тримався.

Нагорі тьмяно блимала лампочка.

— Батарейі сили,— нарікав водій.— Та ви, хлопці, не турбуйтеся, усе буде в порядку. Цей твій товариш втратив багато крові?..

— Він непритомний. Розумієш, вона...

— Якщо треба буде... Я в лікарні скажу. Я вже сімнадцять разів здавав кров. Двічі мені заплатили, але потім я вже грошей не брав.— Він трохи затинався від хвилювання, боячись, що ця історія може погано скінчитись.

Голова провідника була дбайливо перев'язана, але все одно крізь бинти просочилася кров. Прикордонник доторкнувся до скроні і скривився від пронизливого болю.

— А я ж його зовсім не відчував,— зітхнув хлопець.

— Це буває,— погодився водій. Він згадав, як рік тому віз поручика з простріленим стегном. Той теж розповідав, що взагалі нічого не почував і біг за порушником, поки не наздогнав. Аж тоді раптом поточився і страшенно дивувався, звідки взялося на штанях стільки крові.

Проте зараз водій повинен був думати, як вести машину,— по такому бездоріжжю міг їздити не всякий шофер.

Провідник не думав про свій біль і про кров.

— Тепер усе буде добре, Пепіку,— шепотів він просто в землисте обличчя товариша.— Ну, отямся, прошу тебе!

Але голова стрільця так само метлялася з боку на бік.

— Я неодмінно доведу його живим,— переконував когось водій, хоч сам не був певен цього.— Розумію, як безглуздо, щоб тебе застрелила баба, але ж це була якась тварюка.

— Твої розмови мені не допоможуть,— зітхнув провідник і знову схилювся над стрільцем.— Ні, Пепіку, ти не маєш права цього робити. Ну, посварилися кілька разів через Єву, але ж ні! Ти не маєш права. Я ж не міг тобі допомогти, розумієш? Спочатку я повинен був знешкодити її. Подивись, Пепо...

Йому здалося, що голова перестала метлятись, і провідник перевів подих.

— У мене така само група крові, і можна буде в лікарні зразу ж зробити переливання. Тільки не піддавайся, Пепіку! — з відчаєм повторив він.

А водій кляв усе на світі, бо це була їзда по страшному бездоріжжю, та ще вночі і з таким ніжним вантажем.

— Я за це не відповідаю, хлопці,— повторював він щохвилини, коли машина підсакувала на вибоях.— Якби я міг донести вас на руках, я б доніс. Як там, Лойзо?

— Ніяких змін.

Водій обминав пеньки, як тільки міг. Шляхи, якщо взагалі їх можна назвати шляхами, тут, у прикордонній смузі, завжди якимсь чудом кінчались і починалися десь зовсім в іншому місці. Зливи, що пройшли тиждень тому, багато нашкодили.

Голова стрільця перестала метлятись. Лампочка над ним блимала, але й так було видно, як посиніло його обличчя.

Провідник спочатку зрадів. Нарешті до Пепіка повернулася свідомість. Але він знову злякався, помітивши, що ніс у стрільця ніби загострився і подовшав.

— Ти не можеш їхати швидше? — гукнув він водієві.

— Можу побожитися! Хочеш, щоб я вас добив?

— Я знаю, Пепіку,— схлипнув провідник. І в ту ж мить сам засичав від болю, доторкнувшись ненароком до пораненої скроні. Його знову занудило. Але він переборов себе.— Ти не вмреш, Пепіку. Присягаюся, я не дозволю тобі вмерти.

Тут у стрільця затремтіли повіки, і він спробував розплющити очі. Заворушились посинілі губи. Можна було почути якись слова, та провідник не зрозумів його. В ту ж мить він забув про власний біль, велика радість влила у нього сили.

— От бачиш, ти живий! Ти повинен жити! — радісно примовляв він.

А сині губи ще ворушились. І тепер провідник розібрав слова.

— Хто... хто то був?

— Жінка, Пепіку,— відповів провідник пригнічено.— Але стріляла вона здорово!

— Жінка...— Стрілець облизав губи. І знову заплющив очі.— Це не могла бути жінка... хіба що не... нормальна...

Надпоручик Томічек, заступник начальника застави, подивився на годинник і зауважив:

— Кучера і Краткий ішли точно за розкладом.

Майор кивнув. Тепер це не мало значення. От почнеться розслідування, тоді кожна хвилина буде врахована.

Підполковник походжав мовчки і сердито. Всі давали йому дорогу і чекали, що він скаже. Але він тільки незадоволено хитав круглою головою і час від часу великою, важкою рукою гладив лисину.

Худий капітан і підпрапорщик схилилися над мертвою. Майор ходив коло них широкими важкими кроками.

Ліс обабіч галявини стояв темний і ворожий. Лілові хмари зробилися чорними, пішов дрібний дощ.

— Усі сліди зникнуть,— сказав хтось непотрібні слова.

Провідники з собаками вийшли п'ять хвилин тому. Собаки взяли слід і рушили в напрямі ставка. Дрібний дощ перейшов у зливу, і це було дуже погано.

Якщо не зважати на шум дощу, в лісі було тихо. Звірі втекли, коли почалася стрілянина. Тільки жаби поблизу в ковбані кумкали дедалі гучніше.

Майор усе ходив, топтав чобітьми грудки землі. Кордон переходили від нас. Незбагненність цього випадку драгувала майора. Він міркував: ця жінка не стріляла б, якби щось не

змушувало її боротись до останнього. Хто вона? Жодна жінка не стрілятиме перша, хіба що в випадку істерики. Коли б ще вона йшла з того боку — було б природно. Власне, в наш час — теж ні. Він добре пам'ятав Маргольдову, яка перейшла кордон рік тому. Коли її схопили, жінка слухняно підвела руки вгору. Потім раптом витягла з зачіски коштовну шпильку і кинула її солдатам.

Тепер же не 1952 рік, коли тут розбійничали лісники брати Лаціни. Один з них залишив тоді — а було це на початку грудня — в канаві американський карабін з обоймою, і тільки це врятувало життя молодшому сержанту Мілоті. Звичайно, Лаціни — ті 6-у найгіршому випадку стріляли.

Майор думав про маленькі кам'яні пам'ятники, розсіяні вздовж усього кордону. І це були гіркі й сумні думки.

Отже, перехід через кордон з нашого боку. Ця жінка йшла від нас до них.

Новий автомобіль привіз працівників слідчих органів і фотографів.

Худий капітан підвівся з землі.

— Це американський пістолет, — сказав він. — Восьмизарядний кольт.

— Одяг теж чужий. Зовсім інший матеріал, ми такого не виробляємо. Певно, Західна Німеччина, — озвався спеціаліст.

— І більше нічого. Хіба в костюмі щось знайдемо. А так — ніякої сумочки, просто нічого.

Майор зупинився.

— Дивно. Порядна жінка мала б пудреницю і помаду. Цю втечу, певно, викликала якась надзвичайна для неї подія.

Підполковник щохвилини питав, чи не привезли ще поранених у лікарню.

— Треба прийти до якогось висновку, — нагадав капітан майорові. Кашкет він лишив на землі, не звертаючи уваги на дощ.

Майор знизав плечима і злісно показав носком чобота на мертву.

— Вона мене не цікавить. І прошу вас, не плачте над однією убитою жінкою. Мене б дуже схвилював вигляд моїх убитих хлопців, а вони були на волосину від смерті.

— І все ж... жінка, — зітхнув надпоручик.

Підполковник круто повернувся. Очі його блищали.

— Не розводьте сентиментів, товаришу. Якби ви знали,

що виробляли есесівки в таборах, ви б жажнулися! Куди до них есесівцям!

Надпоручик замовк.

Майор кивнув.

— Мене цікавлять двоє наших хлопців. Обох я знав і тепер тільки й думаю, що про них. Про їхню долю.

— Але ж там, здається, нічого серйозного,— спробував заспокоїти його підпорщик.

Майор повернувся і сердито подивився на нього:

— Що ви знаєте? Краткий може зійти кров'ю, поки доведуть, а Кучера... від тої рани на скроні, мій друже, може бути запалення мозку, і так швидко, що ви собі й не уявляєте...

— Треба прийти до якогось висновку,— мирно повторив капітан.

Він думав про те саме, що й майор і підполковник, може, навіть більше боявся за тих двох, адже це були хлопці з його застави, він добре знав їх, їхні захоплення й уподобання, їхні турботи. Капітан уже багато років жив на кордоні і пожертвував усім заради служби... Але ні, про це він не хотів згадувати. Уже давно він навчився на перше місце ставити обов'язок. Навіть тоді, коли це було жорстоко.

Та кордон завжди жорстокий, в усякому разі — був.

Капітан подивився на карту. Потім посвітив на годинник.

— Ширина прикордонної смуги двадцять кілометрів,— тихо сказав він.

— Ну, і що ви думаєте з цього приводу? — спитав підполковник.

— Навіть якщо ця жінка здуріла і захотіла перейти кордон, то мусила знати, що до ранку навіть не добіжить до кордону.

— Я взагалі не вірю, щоб вона бігла до кордону,— зауважив майор.— Про це свідчить хоча б цей кольт. У неї було якесь інше завдання.

— За ніч вона могла пробігти... якщо взяти до уваги всі труднощі, кілометрів двадцять,— констатував надпоручик.

— Менше,— заперечив офіцер, що провадив розслідування.— Коли припустити, що все було заздалегідь підготовлено, то вона мала врахувати метеорологічні умови — темряву і дощ.

— Ні. Ця втеча виникла стихійно.

— Гаразд,— погодився капітан.— Тоді п'ятнадцять. Але смуга ширша. І тут є ще особлива зона, про яку вона повин-

на була або принаймні могла знати. Я теж весь час думаю про цей кольт.

Підполковник невесело засміявся.

— Ви, товариші, весь час натякаєте на шпигунство. Я повірю у що хочете, тільки не в це.

— Чому?

Тепер засміявся і офіцер з контррозвідки.

— Це давно вже так не робиться. Я не хочу вас учити, але скажу, щоб ви були в курсі справ,— тепер частіше зустрічається так зване «мозаїкове шпигунство». Старий пасе на косогорі козу й одночасно підраховує військові машини, які внизу під ним ідуть по шосе. Оце й усе. І ніяких карколомних пригод. Ця жінка йшла не до кордону. Вона прямувала кудись у затишніше місце.

— І, я гадаю, воно десь тут, у радіусі десяти кілометрів,— знову озвався майор.

— Це тільки гіпотеза, яка, проте, дуже спростила б нам роботу,— мовив підполковник. Краплі дощу стікали йому по скронях, але він не зважав на дощ.

— Десять,— уперто повторив майор.— Пробачте, товаришу підполковник, але це моя гіпотеза.

— І я з нею згодний, Фановшку,— погодився підполковник.— Тільки треба враховувати навіть неймовірне. Цей випадок і так досить-таки фантастичний. І приводи, і цілі його теж можуть бути фантастичними.

— А це нам не допоможе,— спохмурнів білявий капітан і хусточкою витер волосся. Він згадував сім'ї лісорубів, які жили тут, у прикордонній смузі.

Власне, про них думали всі, тільки ніхто не сказав про це вголос. «Не поспішайте з висновками,— любив говорити підполковник.— І не шукайте найлегшого шляху».

«Але,— мовив собі капітан,— практично підозра не падає на жодного з лісорубів. Якщо ця втеча почалася стихійно, тоді жінка бігла до кордону. Вона могла здуріти чи заблудитися. Або,— він завагався,— або може бути й так, що вона бігла до когось з лісорубів. До кого ж?»

Усі вони мають найкращі характеристики, ми знаємо їх довгі роки, прикордонники давно подружилися з ними. І навіть так подружилися, що іноді доводиться давати їм прочухана, коли хтось із наших хлопців вип'є зайвого і ніяк від них не дізнаєшся, де дістали тої горілки (хоч я й знаю, де її можна купити, бо й сам не святий). Більшість цих сімей живе тут з сорок шостого року, і в тривожні часи, коли по-

чиналася перестрілка, жоден з лісорубів не вагався хоч би й опівночі бігти на допомогу нашим хлопцям».

На карті накреслили можливий шлях утечі. Виходили з того (і це не була лінія найменшого опору), що порушниця знала місцевість і в неї вистачило глузду не йти прямо до мети.

Офіцер поставив на карті циркуль і провів півколо, що радіусом становило десять кілометрів.

— Скільки родин тут живе? — спитав він, показавши пальцем на півколо.

Капітан почав називати сім'ї лісорубів.

— А втім, абсурд, — раптом зупинився він і глянув на підполковника.

— Нічого абсурдного на світі не буває, — перебив його підполковник, і обличчя його стало кам'яним. — За стільки років ви повинні б уже це знати.

— Добре. — Капітан проковтнув образу. — Тут дев'ятнадцять родин.

— Родин?

— Ні, — виправився капітан. — Є й одинаки. Здається, трое.

— Я не люблю слова «здається».

— Трое, — впевнено повторив капітан.

— Товаришу підполковник, наші поранені уже в лікарні, — радісно вигукнув радист.

Підполковник усміхнувся. Хоч тут ніби все гаразд.

— Тримайте зв'язок! Доповідайте про все, що трапляється в лікарні. Продовжимо, товариші...

— Отже, дев'ятнадцять підозрілих...

— Привезіть їх усіх сюди. Негайно. Це надзвичайна подія, а в мене завжди псується настрої, коли я не знаю кінця. Бо часто такі справи кінчаються погано.

— Привезти всіх?

— Тільки чоловіків. Жінки можуть подивитися на неї завтра в моргу.

Світловий еліпс почав розповзатися на всі боки — розїжджалися військові машини. На місці лишилися тільки техніки, спеціалісти і командирська машина. У техніків були свої ліхтарі. Та не минуло й години, як тут знову зібралося більше двадцяти чоловік. Деякі лісоруби не встигли й умитися. Вони були похмурі, але ніхто не сердився. Усі знали про труднощі життя на кордоні і вміли зважати на них.

— Дивіться на обличчя! — прошепотів підполковник. Світло спрямували вище. Тільки ліхтарі техніків освітлювали мертву. Вони тихо гуділи.

Лісоруби виходили з темряви і мовчки віталися. Для них офіцери не були якимись високими особами, що їм треба виявляти особливу пошану. Певно, жоден з цих офіцерів не зумів би звалити двадцятиметрову сосну. Вони підходили до мертвого тіла, знімали шапку чи просмолений капелюх. За ці роки вони бачили стільки мертвих, що це їх не лякало. Бай-дуже вдивлялися в обличчя, і було видно,— їм однаково, хто тут лежить. Вони дуже стомилися за сьогоднішній день, але, знаючи, що це надзвичайно важливо, хитали головами: не знаємо. Не сердились, що їм не дали довечеряти і тепер вони мусять стояти під дощем. Все одно лісник їм завтра трохи припише — він же розуміє.

— Тепер уже нічого,— розповідав бригадир Грюнфельд, мішаючи чеську мову з німецькою, та це нікому не заважало.— От рік тому бували тривоги! Мусив вставати опівночі і бігти на допомогу...

— Мусив? — усміхнувся підполковник. Він міг усміхатися і водночас уважно вивчати обличчя, які з'являлися в колі світла.

— Ну, не мусив,— пробурмотів Грюнфельд,— aber was kann man machen?¹

Один лісоруб опинився біля капітана. Штовхнув його непомітно ліктем.

— Є непоганий самогон,— мовив він.— По-моєму, граду-сів вісімдесят.

Капітан примружив очі.

— І його можна пити?

— Я п'ю,— відповів лісоруб, теж трохи примруживши очі.— А цей підполковник мені подобається. Що, як я його теж покличу?

— Краще не треба,— сухо засміявся капітан.— Подивись, Бовзку, йдеться про он ту жінку,— він показав на мертву.— Підстрелила двох моїх хлопців. Спитай у товаришів, добре?

— З них її ніхто не знає,— заперечливо махнув рукою лісоруб.— Ви ж розумієте, ми тут усі давно знайомі один з одним.

Капітан кивнув. Він не вірив у цю десятикілометрову теорію. Тут стояли хороші люди з чесними очима. І даремно освітлювали ліхтарями їхні обличчя. Йому було соромно за це, він знав, що лісоруби не такі дурні, щоб не зрозуміти, навіщо це робиться.

Підполковник підсів до нього.

---

¹ Але що було робити? (Нім.)

— Ніхто з них? — спитав він і сам собі відповів. — Звичайно, з них ніхто,

— З цих ніхто, — погодився капітан. — Я ж їх усіх добре знаю.

— Знаю! — Підполковник підняв голову. — Знаю — це велике слово.

Тут були словаки, реемігранти з Румунії, старі лісоруби — німці, яких війна навіть не торкнулася, вони просто не помітили її; трое чехів, двоє сімейних і одинак Бовзек, який розлучився з дружиною, вірніше, вона просто втекла від нього, і капітан добре знав чому і не судив її: тут вона була весь час сама. Молодій жінці хочеться піти кудись на танці, а він прийде стомлений після цілоденної роботи, впаде на ліжку і враз засинає.

Лісоруби стояли ніби закам'янілі.

— Отже, маємо дев'ятнадцять підозрілих, — зіткнув майор.

— Я б теж, — підполковник сів на повалене дерево і закинув ногу на ногу, — поставив на будь-якого з них. Бо нам жилося б надто добре, товариші, якби в кожного з нас на лобі було написано, що він зробив або що хоче зробити. — Він замислився. — А втім, ні. Що б то було за життя, якби з нього зникли всі несподіванки! Людина завжди цікава тим, що може нас чимось здивувати. Ну, досить, не люблю філософствувати.

Він устав з дерева. Усміхнувся до капітана.

— Був такий Муцій Сцевола. Той міг спокійно покласти за когось руку в вогонь. А ви б поклали за них у вогонь руку?

Капітан низав плечима.

— Ну, от, бачите. Дев'ятнадцять підозрілих. І якщо ця жінка не збожеволіла, то бігла саме до когось із них!

7

Батальйонний інструктор Стогончік одержав телефонограму дуже пізно. Власне, він і не був зараз потрібен на кордоні. Злива перешкодила провести випробування п'яти собак, як було намічено.

Інструктор зупинив мотоцикл на всьому ходу. Заднє колесо ковзнуло по мокрій траві, і Стогончік мало не втратив рівноваги. З недовірою оглядав сліди, на які наскочив коло самої застави. Трохи далі на траві сіріли наноси піску.

— Це ж вовк! — вигукнув він, хоч далеко навкруги не було жодної живої душі. Тільки на спостережній вежі над заставою вже стояв молодший сержант і уважно розглядав у бінокль кордон.

З застави аж сюди було чути дзенькання металевого посуду. Кухарі вже були на ногах. Раз у раз долинали жалібне скавуління собаки з тих, що були замкнені в своїх будках.

Інструктор поставив машину і схилився над слідом. Він був свіжий і глибокий. Поблизу вибивалося маленьке джерело, яке весь час зволожувало землю. Таких джерел на кордоні було багато.

Краї сліду гострі й високі. Ось грудка піску відколослась і впала всередину.

— Це вовк! — знову голосно промовив інструктор. — Це вовк, або я нічого не розумію.

Він ще стояв на колінах, тільки підвів голову і для певності розстебнув кобуру.

Лишалось кілька хвилин до четвертої години ранку. Ще не світанок, але вже й не ніч. Якісь зеленкуваті, непроглядні сутінки. Навіть на перші промені сонця ще нема й натяку. Хоч дощ давно ущух і небо починало світитися кобальтовим світлом. Білі берізки немов відчули, що сонце ось-ось вийде, почали струшувати з себе краплі дощу і непомітно повертали до сходу листочки — так помалу, що цей рух не вловило б жодне людське око. Граби й бересклетні не здавалися вже такими темними, кора їх набувала фіолетового відтінку. Внизу на болоті над килимком жовтого латаття засвітилася срібляста верба. Ще не було четвертої години ранку, а молодший сержант на спостережній вежі дужче затягнув комір уніформи. Із стерні тягло ранковим холодом. Тут і там по той бік кордону зорані клаптики були печальні, мов траурні прапори.

Молодший сержант сьогодні вже дивився на кордон не дружніми очима, як учора, бо після такої страшної ночі ніхто не знав, що ще може трапитись.

Батальйонний інструктор і досі стояв навколішках, не помічаючи, що намочив штани. Він любив собак, розумів їх, і вони розуміли його. Стогончик — великий спеціаліст у своєму ділі, а його пес Клаудік, який так нещасливо скінчив своє життя під автомобілем, був одним з найкращих прикордонних собак.

Очі інструктора почали вже звикати до каламутної далини. Ранок виуплювався з чорної своєї оболонки, як курчатко

з яйця. Але поки що він тільки починав дзьобати шкара-лупу.

«Звідки тут узятися вовку? — міркував інструктор. — Щоправда, це не виключено — недалеко звідси є станція, де схрещують вовка з німецькою вівчаркою. Той прекрасний звір, що народиться від них, має називатися чеським вовкодавом. І якщо одному з вовків пощастило втекти з цієї станції...»

На горбатому обрії, який тепер швидко світлішав, усе було непорушне. Біля жовтого каменя тінню промайнула лисиця. Вона не поспішала: людина, що стежила за нею, застигла, не ворушачись, а вітер, хоч низько, над самою землею, віяв од неї до людини. Стогончік бачив, як не хочеться цій хитрюзі заходити в мокру траву. Вона йшла по заячих слідах, і ніяк не можна було обійти цю траву. Високо, як балерина, піднімала свої лапи і з гидливістю kota струшувала з них росу.

Стогончік знову схилився над слідом і почав уважно вивчати його, недовірливо похитуючи головою. Він знав усіх собак не тільки з цієї застави, а й з усіх сусідніх. Знав їхні звички, добрі й погані, і провідники дуже поважали його за це, адже він завжди міг дати неоціненну пораду. Зараз Стогончік точно знав, що у жодного пса з навколишніх немає таких великих пальців і жоден з них стільки не важить, отже, й не залишить такого глибокого сліду.

Та за хвилину він раптом побачив інші сліди, яких від хвилювання не помітив одразу. Вони були м'якші й легші.

«Виходить, це був все-таки пес, який біг із самицею», — вирішив Стогончік. Вночі по телефону йому щось казали про Лізу, але тоді він не зрозумів.

Стогончік усміхнувся: «Природний добір. Тільки де ж ти, дівко, його знайшла?»

Він перебрав усіх собак, які жили тут навколо. Це не службовий пес — хіба що Принц, та і в нього не така велика лапа. До того ж службові собаки не тиняються вночі без провідника. Щоправда, тут по деяких хатах є собаки, але вони не варті уваги — звичайні кунделі. Прикордонна собака не стала б компрометувати себе з жодним із них.

Стогончік випростався і задивився на обрій. Вранішній вітер розігнав імлу. Раптом на обличчі інструктора з'явилися жах і здивування.

В цей час молодший сержант на спостережній вежі швидко спрямував бінокль у тому самому напрямі і здивовано свиснув.

Весь час Ліза бігла коло його боку. Тільки перед світанком пустила його трохи вперед. Вона стомилася; ще зовсім недавно пробігла шістдесят кілометрів за велосипедом і пробігла б усі сто, якби хазяїн дозволив.

Тепер стомилася через безглуздість цієї біганини. Якби когось переслідувала, в неї була б кінцева мета. Але нема гірше, як бігти і не знати, чого біжиш. Крім того, Ліза була голодна. Досі за все своє дворічне життя вона ніколи не знала голоду. Її годували добірним м'ясом, стравами з рису, борошна й овочів, дотримуючись меню, яке щоразу дбайливо складав ветеринар, а за його спиною доповнював «пампушка» Штенцл.

Тепер Ліза була голодна, і це незнайоме відчуття нервувало її. Стомлювали й неприємні думки. Досі вона не дуже розмірковувала. Всі тверезі, розумні помисли наче розвіяла сьогоднішня ніч.

Залишившись позаду, вона тихенько заскавувала.

Вовк не повернувся, і здавалось, йому однаково, біжить вона за ним чи ні. Тепер вона його подруга, і для неї нема власної дороги.

Лізі важко було усвідомлювати це. Але до безладних щасливих і разом з тим сумних думок припліталися й інші, розумніші. Роздратована голодом і тим, що не може знайти істини, вона наздогнала його і штовхнула в бік.

Вовк і тут не повернувся, а на бігу мовчки вишкірив зуби.

«Куди б ти не біг, скрізь зустрінеш людей»,— загарчала до нього.

Певно, Ліза сказала це якимось інакше, своїм собачим способом, але зміст був такий. Їй раптом стало тоскно в цьому чорному лісі, де з глищі і листя стікала вода. І серце її затопила хвиля смутку, хоч Вовк і біг поруч неї.

«У мене не було жодної причини,— міркувала вона,— зробити такий сюрприз хазяїну. І саме в ту мить, коли я здалеку відчула запах духів і пудри... І не попередила...»

Вона не дивилась під ноги і раптом спіткнулася. Злісно відкусила шпичак, який загнала в лапу між третім і четвертим кігтями.

Знову почала міркувати. Ну добре, хазяїн зрозуміє і пробачить мені цю ніч. Але тікати від нього коли він нічим мене не скривдив?

А крім того, їй хотілося спати; пригод з неї досить, до того ж учора з післяобіду вона весь час була на службі.

Отже, від учорашнього обіду і на хвилину не відпочила і ні ріски не мала в роті.

Спробувала поговорити з Вовком по-доброму.

«Ти не знаєш, Вовче. Кажу тобі, ми від людей все одно не втечемо, вони скрізь».

«Я ненавиджу їх! — загарчав Вовк не зупиняючись. — Не хочу мати з ними нічого спільного. У них для мене є нагай».

Тільки тепер він помітив, що Ліза важко дихає і відстань між ними збільшується. До того ж Вовк зрозумів, що весь час відхиляється праворуч і, що б він не робив, а все ж не витримує наміченого напрямку. А коли намагається виправляти його, Ліза наздоганяє і б'є головою в бік.

Адже Вовків напрямок — це вимріяні безкраї дрімучі ліси, де немає людей, пропахлих димом і деревом, ба навіть людського сліду. Вовків шлях, зміївся якнайдалі від застави і від селища лісорубів.

А її шлях, коли вертався до неї розум, слався до застави. Ліза була досить розумна, щоб усвідомлювати: Вовка ніколи не переконаєш. І тому вона схитрувала. Біла його в бік головою, налягала на нього грудьми, весь час відхиляючи праворуч буквально на сантиметри. І він, сам того не знаючи, біг обіч неї по великому півколу, в центрі якого була застава.

В Лізі перемагало одне цілком реальне почуття: цуценята. А Вовк потрібен був їй для того, щоб оберігати їх. Ось чому вона вибрала саме його — такого великого і дужого. Тільки ніяк не могла зрозуміти, де взялася в ньому страшна ненависть до людей. Ліза ніколи не знала нагая, її ніколи не карали. Найбільше покарання було для неї, коли хазяїн смикав за поводок і нашійник неприємно стискав шию або коли він промовляв слівце «фу!». Вона не знала, що там, на тому боці, і досі виховують собак суворими методами, і працюють вони зі страху перед людиною, а не з любові до неї.

«Я голодна!» — раптом промовила Ліза голосом, що вимагав поваги. І з обуренням сіла, загарчавши щось схоже на «Якщо хочеш бути зі мною, щоб між нами були добрі взаємини, то дбай!» Їй було цілком ясно, що він не зможе, як її колишній хазяїн (та чому, власне, «колишній», — я ж тільки так втекла, не назовсім, — він і тепер мій хазяїн, і, певно, ще не раз я почую оте гидке «фу!»), принести до блиску начищену миску, повну пахучої теплої їжі.

Вовк ще трохи пробіг і зупинився. Очі в нього були злі, він і досі думав про людину і про нагай. Вовк теж був голод-

ний, і це траплялося з ним частіше, ніж з нею, — хазяїн про нього забував або просто пропивав гроші, видані на харч. Проте в таких випадках пес завжди міг дати собі раду.

І тепер Вовк не розумів, як може його подруга просто повідомити, що вона голодна, сісти й чекати, доки їжа сама впаде з неба. Його самиці на тому боці іноді полювали з ним разом. Вони гнали на нього дичину, а він давив її і скручував їй в'язи.

Але він переміг себе, похитав великою благородною головою і щось подумав про примхи, які пройдуть після першого прочухана.

«Лежи тут і чекай на мене!» — наказав він їй.

Скоро він натрапив на слід дикого кролика.

Минуло небагато часу, відколи пішов Вовк, але цього було цілком досить, щоб у Лізи виник зрадливий план. Нюх у неї був набагато кращий, ніж у Вовка, і вона з чималої відстані почула, що люди близько. Це ж наші, подумала вона і стиха завила. Ліза сумувала за людьми і за своїми товаришами-собаками. Скучила вона і за своїм гарним будиночком. Хоч вхід до нього закривали двері, обтягнуті дротяною сіткою, щоб не можна було вибігти, коли заманеться, проте там досить простору, щоб погратися. Ходила вона там вільно, без нашійника — собак не прив'язували, щоб не задушилася. В її блискучому будиночку була й будка, застелена м'якою підстилкою, яку регулярно міняли. Туди Ліза залазила, коли було холодно.

Вовк вернувся з кроликом. Прийшов саме в ту мить, коли Ліза вже підводилась, щоб кинутись по косогору вниз, до застави. Він ліг коло Лізи і почав їсти. Їв зосереджено, не помічаючи її. Рвав сире м'ясо, м'якенькі кісточки так і хрумтіли на зубах.

Ліза чула кров, але була зовсім спокійна. Її не цікавила дичина, змалку до неї не привчали. Коли Ліза йшла по людському сліду, то не звертала уваги на жодну тварину, що перебігала їй дорогою, бо не могла кинути слід.

Кров пахла приємно і разом з тим бридко. Ліза гидливо скривила губи і водночас підповзла ближче до м'яса.

Вовк не загарчав, тільки вороже глянув на неї. У його дикому світі панував залізний і мудрий закон, за яким першим має наїстись самець і тільки те, що залишиться, могла взяти самиця. То був мудрий закон, бо самець повинен мати силу для полювання. І завжди самець мусив дбати про самку — тимчасову подругу. Та все змінювалось, коли у самиці були малята. Тоді вже діяв інший залізний і мудрий закон, який

охороняв материнство. Першою їла самка, потім цуценята, а те, що лишалося, з'їдав самець.

Такий сильний у звірів інстинкт самозбереження і прагнення до продовження роду.

Та Вовк не був жадібний. Він лишив їй найм'якші тельбухи і найкращі шматки м'яса.

— І це я повинна їсти? — спитала Ліза здивовано.

Він подивився на неї, нічого не розуміючи. Тільки подумав, що це зовсім не така самиця, як були в нього на тому боці, і що з нею йому буде нелегко.

Запах м'яса вабив Лізу і лякав. Вона не переносила свіжої крові. Та обставини були особливі, і собака могла наважитись покуштувати те, що люди завжди забороняли їй. Колись Ліза чула, як ветеринар насварився на кухаря за те, що той кинув їй у миску обрізки сирого м'яса: «Ми не виховуємо хижаків, мій друже».

Але тепер вона по-справжньому голодна, і не було ніякої надії на те, що з лісу вийде хазяїн і принесе їй чисту миску з пахучою теплою їжею.

Спочатку обережно лизнула довгим рожевим язиком краєчок розірваного кролячого черева.

Вовк дивився на неї і сердито гарчав. Спіймати того кролика було не так і легко. «Що ж воно за дивна собака?» — думав він.

Лізі здалося, що м'ясо непогане. Вона занурила в тельбухи ніс, почала рвати і гризти їх. У ній наче пробудилася мати її матері і батько її батька. Звідкілясь з найпотаємніших глибин мозку виринула згадка — не її, а згадка предків, — що цим живилися колись цілі покоління.

Коли ж наїлася, — позіхнула і повалилась на бік. Так робила завжди в своєму гарному, тепер недоступному для неї будиночку. І ніхто з прикордонників ніколи не будив її. Собаки на заставі, так само як і люди, мали за розкладом післяобідню годину відпочинку.

Але Вовк був уже на ногах. Їв, щоб набратися сили бігти далі. Відпочинку він не потребував.

Хвилину дивився на неї здивовано. Чим далі, тим загадковішою здавалася вона йому. Він був ближчий до природи, інстинкт підказував йому, що треба якнайшвидше тікати від зловленої і з'їденої здобичі, бо скоро сюди приїде людина. Люди не люблять, коли у них з-під носа видаються здобич. Вони вважають своїм усе, що є доброго в природі. Все, що можна їсти. А ця самиця не вміє жити на волі.

«Сподіваюсь, зараз ти не хочеш спати?» — загарчав до неї.

«Хочу», — відповіла вона.

«Проте не будеш!»

Ліза мляво підвелась і ображено подивилася на нього. Так ще не розмовляв з нею жоден пес. Тон його був такий різкий і владний, що вона не змогла дати йому належну відповідь. Може, вона б і послухалася його, якби не почула знову запаху людини. І не тільки людини. Запахло димом. Певно, кухарі почали готувати сніданок.

Вовк не хотів виходити з лісу, але Ліза випередила його і нестримно помчала на гірку, де червоніла горобина і пахнув високий вереск.

Вовк відчув небезпеку і завагався.

«Ніколи не виходь на відкрите місце, щоб тебе було видно звідусюди!» — попередив він її.

Собака не зупинилась і навіть не озирнулася. І в цьому було щось таке, чого він не міг зрозуміти. За його чотирирічне життя у нього було немало самиць, але всі вони слухалися його принаймні доти, поки не з'являлися цуценята. Тоді вже не цікавилися ним, як і він не цікавився ними.

Та цю собаку виховували люди, які любили її і яких любила вона. Тому вона була зовсім іншою.

Ліза вихором вибігла на вершину гори і там уляглася. Простягла перед себе лапи і почала дряпати кігтями глину і дрібні камінці, як це робить задоволена кішка.

Перед нею був її щоденний звичайний світ.

Чорному ж не залишалося нічого іншого, як вибігти слідом за нею. І він зробив це вперше в житті. Щоправда, приготував для неї довгу нотацію, яка починалася так: «Я змушений дати тобі доброї прочуханки!» Проте він не вимовив і першого складу.

Картина, що постала перед ним, вразила Вовка. Тільки тепер він зрозумів, що марно бігав цілу ніч, що він цілковитий дурень, бо Ліза все одно привела його туди, куди хотіла.

Внизу під горою зеленів косогір. Трава, яку тут ніхто не косив, бо вона була кисла, виросла заввишки з метр. Косогір кінчався долиною, по якій біг струмок. Вода в струмку була погана, його дно вкрилося іржавим камінням.

Застава стояла на протилежному схилі, найбільш освітленому сонцем. З димаря одноповерхового будинку піднімалася спокійна синя стрічка диму, весь час розростаючись. Кухарі в цей час варили сніданок. Над цегляним будинком стояли два великих дерев'яних бараки, в яких було ще затишніше,

а взимку тепліше, ніж у цегляній будівлі застави. В одному жили солдати, а в другому офіцери з сім'ями.

За ними, на самому сонці, за якихось сто кроків від цегляного будинку, стояли під одним дахом десять гарних жовтих будочок. Тут жили собаки.

Ліза почула гучне виття Принца і схвально загарчала: «А в тебе добрий нюх, друже! Ти все знаєш про мене і готовий рознести вщент дротяну сітку на дверях. Тільки нічого не виїде! Коли б до всього ти ще побачив Вовка!»

Інші собаки мовчали, тільки принюхувались. У повітрі ледь чутно линув запах незнайомого пса, і це дратувало їх.

За хвилину слідом за Принцом завив Дракон.

І хоч сьогодні весь час Лізу мучили докори сумління, серце мало не вискочило з грудей від радості, що обидва пси уже знають не тільки про неї, а й про Вовка.

Над землею розливалося зелено-синє світло, тріпотіло листя дубів, передвіщаючи народження нового дня. Білки вже шукали пташиних гнізд, щоб поживитися яечками. Помалу прокидалася природа — десь застукотіла іволга; по траві котився кулястий їжачок, поспішав — час було лягати спати. Цієї ночі знову був десь на заручинах і повертався звідти сонний, стомлений, у поганому настрої. Він уже не розбирав дороги і зненацька наткнувся на лапу великого пса.

З цікавістю обнюхав її, з'ясував, що це великий брат пес; анітрохи не злякався, бо ж у грудях їжака б'ється мужнє серце і колючки — надійна оборона проти будь-яких зубів; для острашки тупнув ногою і почимчикував далі.

Чорний Вовк не звернув на їжака уваги. Розгубившись і забувши, про що попереджав Лізу, він стояв на самій вершині гори, сповнений гніву, що його так одурили, а біля його ніг лежала зрадлива подруга. А втім, може, просто дурна, а не зрадлива.

Він слухав шалене виття собак і розумів його. Готовий був прийняти бій. Тільки не міг збагнути, чому через самицю він повинен битися не на життя, а на смерть. Та коли знизу долинув виклик, він подумав, що ця самиця — незрозуміла, особлива — цього бою варта.

Вовк стиха загарчав, почувавши себе переможцем. Потім задер голову вгору, до неба, наче натертого безбарвним лаком, і завив по-вовчому. Сам здивувався, почувши свій голос. Ніколи раніше він так не вив... Так викликали на бій його предки.

То була мить, коли чорного Вовка раптом помітили батальйонний інструктор Стогончік і молодший сержант Шульд на спостережній вежі. Інструктор дав газ, а молодший сержант підняв телефонну трубку.

— Це найкращий пес з усіх, яких я коли-небудь бачив,— зачаровано шепотів Стогончік.

— Ну й що з того? — Капітан Гаєк сердито тер сонні почервонілі очі.— Мало нам ця звірюка накоїла?

— Мені казали на заставі,—мовив Стогончік. Та його цікавило не це. Він думав про Лізу і того чорного.

— З мене досить собачих історій,— різко відповів капітан. Йому страшенно хотілося схопити камінь і шпурнути туди, де так мирно, як свята, розляглась ота огидна віроломна Ліза.— Якби вона старанно несла службу, такого б не трапилось! — незадоволено пробурчав він.

— Не можна весь час тільки нести службу,— в тон йому відповів інструктор.— І люди, і собаки — не машини. Бувають такі випадки, на які треба закривати очі.

— Ми закрили очі, і це мало не коштувало життя двом нашим товаришам,— вибухнув капітан.

— Щось відомо про вбиту?

— Поки що ні. Про це дбають інші органи.

— Та ви хоч погляньте на цього красеня!

Капітан примружив очі — червоне сонце сліпило його. Спершу він навіть не повірив, що той високий і дужий звір там на обрії — собака, бо саме в цю мить за спиною Вовка зійшло сонце...

А Ліза лежала на горі і гребла передніми лапами землю... «З яким задоволенням я б стукнув її каменем,— гнівно подумав капітан,— тільки далеко — не докину. Хай повернеться з лікарні Кучера, я йому покажу! — Тут він затнувся і трохи пом'якшав.— В усякому разі, будемо сподіватися, що він незабаром повернеться».

Його гнів проти Лізи перейшов на її хазяїна.

— А цього треба ліквідувати! — з досадою сказав він інструкторові.

— Ну, це ви, певно, товаришу капітан, несерйозно,— зауважив батальйонний інструктор.

— Я начальник застави. І це ви собі зятяте, товаришу прапорщик.

Батальйонний інструктор виструнчився перед капітаном. Хотів сказати, що всі знають, як капітан любить тварин. Та не сказав нічого.

Прибіг надпоручик. Сьогодні він теж не спав цілу ніч. Майже всі офіцери й унтер-офіцери сиділи до світанку навколо короткохвильового радіоприймача і чекали повідомлень з лікарні за двадцять п'ять кілометрів від них. Не спали, власне, і солдати. Черговий щохвилини інформував їх про все.

Спочатку повідомлення були досить тривожні. Найгірше було те, що в лікарні не знайшлося крові тієї групи, яка була у Краткого, та якимсь чудом цьому вдалося зарадити. Допомогли з Будейовиць.

Тільки на ранок усі трохи заспокоїлись. У провідника Кучери був невеликий струс мозку від кулі, що відскочила йому в голову. Небезпека для життя Краткого після переливання крові теж минула.

Ні солдатів, ні командирів не цікавила убита жінка. Для них це не була, звичайно, буденна подія, навпаки, на сьогодні це був надзвичайний випадок, але тут діяв загальновідомий принцип — хто проникне до прикордонної смуги з того чи іншого боку, повинен розраховувати на найгірше.

— Чудова вівчарка! — зітхнув інструктор, вдивляючись у силует на горі.

— Якби пощастило узяти цього пса живим! — приєднався до нього надпоручик Томічек.

— Дайте мені спокій! — вибухнув капітан. — Яка вам з того, товаришу надпоручик, буде користь, коли візьмете його живим? — в'їжливо спитав він. — Нам він не потрібен.

Капітан замислився і помалу почав заспокоюватись.

— А втім, давайте спробуємо. Хоч я в це не вірю. Мені ще ніколи не доводилося брати їхнього собаку живим. Вони не люблять людей і тікають від них. Зовсім інше виховання.

— Проте було вже чимало таких випадків, — заперечив надпоручик.

— Було. Але зі мною жодного.

Ветеринар-підполковник бачив, що назирає сварка. Він розумів: якщо вона вибухне, то причина її — недоспана ніч і напруження нервів. Він теж цієї ночі мало спав, хоч його мало цікавила убита. Ветеринар думав про собак, і це можна зрозуміти... З важким серцем він запропонував ліквідувати цього чужака, ліквідувати будь-що.

Дехто, правда, заперечував проти цієї пропозиції, — адже Вовк був справжній красень, — та всі розуміли, що це найкращий вихід.

— Ніхто не знає, які хвороби він із собою приніс. Закладаюся, що за рік вони не зробили своїм собакам жодного щеплення. А там якраз лютує ящур. Досить якоїсь бацили на лапах...

Надпоручик не погоджувався.

— Але ж у нас тут не м'ясо-молочне, господарство! — роздратовано одрубав він.

— Якщо так піде далі, то незабаром тут буде м'ясо-молочне господарство, — усміхаючись, мовив капітан. — І це було б добре.

Батальйонний інструктор дивився на Вовка.

— Шкода пса, — похитав головою. Звичайно, він теж розумів, що проти рішення командира нічого не поробиш, що все це надто складні речі. Адже, крім усього, існували конвенції, за якими собаку-перебіжчика кордону треба повернути... якщо його ввіймають. І особливо, якщо ввіймає військовослужбовець.

Ветеринар теж сказав — нічого не поробиш, лишається тільки ліквідація. І коли б навіть пощастило узяти цього красеня, цього диявола живим, все одно його не можна було б використати на прикордонній службі.

Навіть здалеку було добре видно, що це душитель і розбійник. Звір, що ненавидить людей.

— До того ж йому вже більше як чотири роки, — похмуро підкреслив ветеринар. — А в такому віці перевиховати дуже важко.

Цегляний будинок застави і сусідні дерев'яні бараки в цю мить сповнилися галасу, заgrimіли всіма можливими звуками.

Побудка!

Першим примчав захеканий «пампушка» Штенцл, солдат з меланхолійними очима, синіми, як літнє небо. Завжди ці очі — наївні, сині — з чогось дивувалися; людські очі знайдуть на світі щось гідне подиву. Кожна хвилина приносить нові несподіванки.

Штенцл важив щонайменше сто кілограмів, міг з'їсти в обід шістдесят кнедликів і подвійну порцію печені, а за годину знову хотів їсти. Він був по-своєму нещасливий — намагався, щоб усе було добре, до всього старанно готувався, а з ним завжди траплялися якісь нещастя.

Це ж у нього під час тренувань порвався ремінець на захисному костюмі саме в ту мить, коли на нього наскочив Принц, — добре, що в Принца того дня боліли зуби і не було ніякого бажання когось поколошкати.

Собаки його любили і тому нізачо не хотіли грати з ним у переслідуваного і переслідувача.

Сьогодні «пампушка» Штенцл одним з перших прибіг на вранішню перевірку. Свою незграбність він хотів надолужити старанністю. Йому було дуже прикро, що він не провідник, його завдання — лише дратувати собак.

Особливо дивним у відносинах між собаками і «пампушкою» Штенцлом було те, що тварини наче відчували, як він любить їх, і ніколи не скривдили б його. Жоден собака не сприймав серйозно його гру.

Нарешті зібралася вся застава.

— Собак! — наказав капітан.

Він дивився на вершину. Вовк і його подруга стояли, наче висічені з каменю.

Швидко сходило сонце, і так само швидко змінювався краєвид. Ще хвилину тому вся навколишня місцевість була бузковою, і ось вона вже оранжева. Трава і листя молодих берізок виблискували свіжою зеленню. На берізках павуки снували свої мережива. У цих тенетах немов перлини горіли краплинки роси.

Загомонило птаство.

Неподалік на модрині червоніли рубці і шрами. Тепер їх було добре видно. Ті, що на верхній частині дерева, з'явилися од вітру, дощу і птахів, а нижні поробили собаки, що мали звичку щоранку тертись об дерево.

Цього ранку навіть звичайний рудий шрам на дереві мав безліч різних відтінків. Від лілового в серцевині до червоного, як горобина, по краях.

Підполковник-ветеринар дивився на весь цей рух і метушню навколо і думав, як сумно вбивати когось такого чудового ранку; він завжди піклувався про те, щоб цуценята набували ваги, і більше любив лікувати, ніж робити смертельну ін'єкцію. Капітан дивився на годинник: секундна стрілка зробить десять обертів — і рота має вишикуватись. Завжди який-небудь нехлюй затримувався, і надпоручик сонними очима кидав на нього сердиті погляди. Потім капітан вчитуватиме йому, хоч поза службою вони й великі друзі. «Ну, хлопче, я тебе примітив, після обіду поповзаєш у мене по-пластунському — якраз сонечко пригріє, то й ти в мене зігрієшся!»

Прапорщик турботливо поглянув на собак, що нетерпляче тягли за собою провідників.

— Та щоб не було ніякої бійки, одірваних вух і покусаних морд! — пробурмотів він до провідників.

— Спускати? — не втерпів надпоручик, думаючи, що капітан тільки й жде цього.

Але той похитав головою. Він поділяв думку інструктора.

— Навіщо нам ризикувати? Щоб він порвав якогось нашого собаку? Не схоже, щоб він тікав.

Тепер уже всі дивились на пагорок. Там не змінилося нічого. Вовк стояв на тому самому місці, а біля його ніг лежала Ліза.

— Він передчуває напад і все ж не тікає! — схвально мовив надпоручик.

— Звичайно, розбишака,— знизав плечима капітан.

— Та ні. Він не хоче кидати її,— відповів Стогончик, який знав про собак більше, ніж усі присутні разом.

Капітан ступив два кроки вперед і крикнув:

— Лізо!

Прапорщик похитав головою.

— Вона не піде. Тут нема її провідника.

— А якби був?

— Прибігла б. Самки завжди повертаються.

Капітан покликав знову.

У відповідь з вершини озвалося розпачливе скавучання. Хоч це був не її провідник, але капітана любили всі собаки. І зразу ж згори пролунало гучне і грізне гарчання.

Кам'яна статуя ворухнулась, але в ту ж мить знову застигла.

Край лісу зірвалася сойка і закричала мов на сполох. Усі подивилися в той бік.

На роботу мовчки йшли лісоруби. Ступали помалу, похнюпивши голови. Вони не бачили того, що робиться в долині, тому не виявляли ніякої цікавості.

Капітан уже давно міг дати наказ, але все вагався. Цей чудовий звір там, на горі, причарував його.

А тепер капітан дивився на лісорубів і думав, яка в цих хлопців невичерпна енергія. Вночі вони теж, безумовно, не виспалися, сиділи по своїх халупах і говорили про ту вбиту, адже такі речі трапляються не часто. Тепер вони могли б поспати: вранці він чекав, що хтось із них забіжить і попросить, щоб подзвонили лісникові. Але нічого цього не сталося. Навпаки, ось вони вже йдуть на роботу, наче так воно й повинно бути. А робота нелегка.

Першим ішов Беда Рамбоусек — маленький чоловічок, схожий на пивний кухлик, з гудзиком замість носа, присяжний експерт по дереву. Він живе тут уже вісімнадцять років і каже, що цей край і роботу в лісі не проміняє ні на що в

світі, бо хто хоч раз по-справжньому відчує запах дерева, той без цього запаху жити не зможе. Перед цим він працював на лісопилці. Проте робота на лісопилці по-своєму небезпечна: дрібний дерев'яний пил осідає в легенях, і тому Рамбоусек тепер валить дерева.

За ним ішов Боузек. Цього розкусити важко. Жінки не має, дівчатами не цікавиться, а проте завжди веселий, жартує. Потім Тонда Франек — хлопець, що, навпаки, не вміє сміятися, теж одинак, мабуть, найдужчий з усіх. На нього цілком можна покластися. Одного разу він підставив свої плечі під сосну, яка придавила Кратохвіла, випростався і підняв її як пір'їнку. І врятував цим Кратохвіла. Тільки надто вже той Франек темний і нетовариський. Дехто взагалі казав, ніби в нього не вистачає клепки, але капітан вважав, що це наговор.

Потім ішли двоє німців — Густл Грюнфельд і Фріда Гартман, обоє з діда-прадіда лісоруби, які жили тут і під час війни; схоже було, що вони навіть не знали про ту війну — адже Гітлеру потрібне було дерево, і він дав лісорубам спокій... «Схоже, що не знали», — капітан подумав про це, бо згадав сьогоднішню ніч... Густл — грубий дядько, але чого можна сподіватися від лісоруба! Може, це й не грубість, адже цих людей природа взагалі не дуже балує.

Далі йшов Густлів син Фріда, який народився десь одразу після сорок п'ятого, і, може, саме через це Грюнфельдів не виселили тоді разом з іншими німцями.

Капітан усе думав про ту жінку з платиновим волоссям, як лежала вона у лісі за розтрощеним пеньком.

«Фріда ніколи не дивиться людям в очі, він міг би... але де там, минулої зими він допомагав нам знищувати банду з п'яти чоловік, що хотіла перебратися через кордон... Ця жінка, мабуть, теж хотіла перебратися...

Отой згорблений — то Бела Орсаг, а за ним покійно тупає словак Яно Ковач, чарівний хлопець, якого знають і люблять усі дівчата навкруги, але він мусить щоразу їздити за цим коханням добрячу відстань; потім група словаків — реемігрантів з Румунії, які втратили свої колишні імена, але зберегли широкі й добрі слов'янські серця, — Імре Ловас, Йонеску чи Йованеску — не знаю, цього імені ніколи не можу запам'ятати», — думав капітан.

Процесію замикав Каторіо. Чорти його батька знають, якої він національності!

Капітан весь час думав про вбиту цієї ночі жінку і про розслідування, яке тепер почнеться. Він мусив погодитися,

що майор і підполковник зробили найбільш імовірний висновок — ця жінка бігла до когось сюди, в прикордонну смугу.

Це означає, що вищі органи знову «прочешуть» весь край. У багатьох будуть неприємності, бо як почнуть дошкукуватись правди, то впливе й те, що дехто намагався приховати і думав, що про нього давно вже забули. Адаже не такі всі святі, як здається, коли переглядаєш анкету.

І чому приїхали в гори чоловіки без жінок, чому живуть тут довгі роки самі і не хочуть ні з ким зустрічатися? Хто їх вигнав сюди, чи що їх вигнало?

Ну, кругленькому Рамбоусеку довіряти можна. У нього відкрите, завжди усміхнене обличчя. А це значить, що йому нема чого приховувати. Тільки... ні, це погане гасло: «Довіряй, але перевіряй!» Краще: «Узнай, а тоді довіряй!» А хто може знати людину?

От, наприклад, Франек. Навіть якщо він і самотній і взагалі дивак — у нього, здається, теж усе в порядку. На його рахунку тут, на кордоні, чимало добрих справ. Не раз він допомагав нам, ризикуючи навіть власним життям, бо ті, що вже наважились перейти кордон, не вагаючись стріляють.

І так він міг би перебрати одного за одним.

Перші два лісоруби на знак вітання підняли сокири. Відполірована сталь яскраво заблищала на сонці.

— Навіть не поспали! — з подивом свиснув молодший сержант.

Кілька годин тому ці хлопці стояли над мертвим тілом, байдуже дивилися на посиніле обличчя. Даремно їх освітлювали ліхтарями, бо якщо хтось із них і був дещо збентежений, то тільки тим, що раптом побачив перед собою жінку.

— Не знаю, — казали вони один за одним.

На їхніх обличчях — коричневих і поораних зморшками, як морене дерево, — не ворухнувся жоден м'яз.

— Почекаємо, поки пройдуть, — сказав капітан, у душі вітаючи цю затримку. Він ще вірив, що цей чорний красень так швидко зникне, як і з'явився тут.

Потім капітан повернувся до Штенцла.

— Як не дивно, а ти найкращий стрілець на заставі, — похитав він головою. — Не думаю, щоб хлопці на полігоні приписували тобі зайві пробоїни, — не так уже вони тебе люблять. Будь обережний, коли стрілятимеш!

«Пампушка» розкрив рота, хотів щось спитати, але не наважився.

— Лісоруби дуже цікаві, залізуть куди-небудь, щоб краще бачити, і може статися нещастя,— вів далі капітан.

«Але чому я?» — хотів спитати Штендл, проте не вимовив і слова.

8

Вовк знав, що його оточують. Він був не з тих собак, що від довгої дружби з людиною оддуралися від зграї, і вмів оборонятися. Його бентежила тільки безтурботність подруги, яку він визволив, для якої проскочив крізь дроти. І навіть не просто безтурботність, а нестримне бажання бігти вниз, до людей у ненависних уніформах, із смертоносною зброєю за плечима і нагаями в руках,— щоправда, досі він не помітив жодного нагая,— і до собак, які давно вже не належали до його вовчого братства.

Собаки внизу перестали вити, хоч войовничий запал у них не пройшов. Тепер вони мовчки йшли з провідниками, зрозумівши своє завдання: розірвати чужака. Праворуч і ліворуч чулося їхнє сопіння, вони азартно рвались уперед, налягаючи на свої шкіряні нашийники.

Вовк не хотів приймати бою. Не зі страху, а просто знав наперед, чим це скінчиться.

«Тікай!» — наказав він Лізі, повернувшись до темного соснового лісу. Там, позаду, людей ще не було і битися набагато краще, ніж тут, на відкритому місці.

«Це наші,— відповіла вона мирно.— А наші нічого тобі не зроблять».

«Вони хочуть моєї смерті!» — похмуро загарчав він і наїжився.

Ліза наставила вуха, почувши своє ім'я, повторене двічі. Заскавучала. Чекала, що знову її покличуть, але вже знайомим, ніжно-владним голосом, яким умів говорити тільки її хазяїн.

Та хазяїн мовчав. Вона не розуміла, чого він не кличе, щоранку ж перший звертався до неї, розмовляв з нею зовсім як з людиною, а саме тепер, коли одного його слова було б досить, щоб вирішити всі незгоди, не озивається. Вона ж не вчинила нічого такого страшного, щоб так довго сердитись. Принц теж якось утік, і нічого йому не зробили, хіба що наступного дня повели на ін'єкцію.

Чорний Вовк боровся сам з собою, відчуваючи, що небезпека наближається. Він міг уникнути її, розумів, що нічого

не вдіє проти такої переваги. Міг утекти — ланцюжок людей і собак там, унизу, ще не досяг лісу. Але тут була його подруга, і десь у підсвідомості він знав, що вона за ним не піде.

Це було погано. Вона взагалі поводитися незрозуміло, як ніколи не поводитися жодна з його подруг.

Але Вовк знав також, що не має права покинути самицю тільки тому, що вона поводитьсь, як двомісячне цуценя, хоче погратися будь з ким, навіть з людьми.

«Люди — це нагай і удари!» — повторив він люто, марно намагаючись переконати її. Він уже знав, що переконати її не зможе.

Вовк не думав про смерть, хоч і передчував, як наближається вона й оточує його з усіх кінців. Не думав уже і про людей, чув лише хрипіння собак, яких стримували, натягуючи повідки.

Він знав, що кожен з тих псів — його смертельний ворог, вчував це у їхньому витті, в гарячковому скреготі їхніх зубів.

Вони не переносили чужих у своїй околиці. Якось дали доброго прочухана навіть лісниковому вовкодаву Борису, коли той прийшов за Лізою аж до застави. А тут до всього ще цей чужак перед самим їхнім носом зманив найкращу їхню самицю.

І за це він заплатити кров'ю.

Вовк стежив за ними, намагаючись розгадати їхню силу. Розгрибав нігтями глину. Це не було нетерпляче жадання бою — він просто гострив кігті. Так завжди робили перед боєм його предки.

Вовка трохи здивувало, що всі тутешні собаки дужі і бойові. Сонце вже зійшло, і їхні очі зелено світилися. Він уже знав — оті два пси будуть битися не на життя, а на смерть. Старий Дракон задихався в нашійнику, мружив очі і ніяк не міг виконати команду хазяїна: «До ноги!» Очі Принца налилися кров'ю, його серце просто розривалося від бажання вбити.

Вовк вичікував. Тепер він знав, що тікати пізно, велике коло навкруги замкнулося. Він тільки не розумів, чому собак і досі не спустили. Йому здавалося, що зараз почнеться його великий бій із зграєю, а люди тільки спостерігатимуть...

Тому він не розумів, чого з кола раптом виступив великий, дужий солдат і розпачливо озирнувся, наче ждав, що капітан відмінить свій наказ.

«Дивно, що бій починатиме людина», — подумав Вовк. Але на всякий випадок вибрав місце, куди вчепитися, якщо цей

здоровило наважитися підійти до нього. А щоб запам'ятати цю людину, він уважно вдивлявся їй в обличчя.

— Але чому саме я? — белькотів тим часом «пампушка» Штенцл. Він був у відчаї від такого завдання і з огидою навідав захисний костюм.

«Що б не трапилося, завжди все окошиться на мені! І виплутуйся як знаєш! Я перший біжу шикуватись і від навчань не ухиляюся. Тільки стрійова підготовка для мене важка — ну, так у мене ж вага нівроку. Я ж не винен, що весь час хочу їсти. От як тепер. Хвилину тому я вже був голодний, але й їсти перехотілося, як тільки дістав цей страшний наказ».

— Ви ж бойовий солдат! — сказав йому капітан.

Хтось із провідників засміявся. Капітан блиснув на нього злим поглядом.

— Постарайтеся одразу влучити! Я б не хотів, щоб він довго мучився!

— А що як... — зітхнув Штенцл.

— Ідіть! І одним пострілом!

«Пампушка» Штенцл тремтливими руками взяв автоматичну гвинтівку. «Ні, це не знищення скаженої собаки, — думав він, глибоко засмучений, — а справжнє вбивство. Ця тварина не зробила нічого поганого ні мені, ні кому іншому. Дали б їй спокій — і вона б пішла собі геть, звідки прийшла».

Якби переді мною був якийсь негідник, у мене б рука не здригнулась. А так я не можу... Якщо ж не виконаю наказу — піду під арешт, і сам чорт мені не допоможе».

Штенцл раз у раз благально поглядав своїми синіми оченятами на капітана, але той був надто втомлений і невиспаний, щоб зрозуміти, що робиться в серці солдата. Тільки в очах батальйонного інструктора знайшов він співчуття, але хіба міг прапорщик змінити щось у наказі капітана! У нього теж був розгублений вигляд, він теж був не згодний з тим, що мало статися.

— Ну то руйтайте нарешті, Штенцл! — різкіше наказав капітан.

Вовк усе ще не розумів, чому до нього підходить тільки один чоловік. Коли б його хотіли схопити, їх мало б бути більше. А цей чоловік до того ще й боїться! Хоче зайти за спину! На якусь мить у ньому перемогло бажання кинутись на цю людину і прогнати її, та потім він знову подумав, що це, мабуть, хитрість, адже люди досить розумні, щоб не посылати проти нього одного солдата. Певно, люди хотіли, щоб

він покинув свою самицю, яку вони легко переможуть, а легковажність Лізи вже переходить усякі межі.

Ліза теж стежила за Штенцлом, забувши в цю мить усі свої турботи. Ніколи вона нічого не мала проти цього солдата, навіть любила його по-своєму, хоч і не дуже поважала, а тепер раптом загарчала на нього.

Вовк подивився на свою подругу. Досі вона робила все можливе, щоб переконати його, що люди добрі. А тепер заговорила мовою люті і ненависті, які йшли з самої глибини її широких грудей. Шерсть на ній наїжилась, очі засвітилися зеленим зловісним полум'ям.

Тепер уже Вовк спробував заспокоїти її.

«Не роби нічого, не звертай на нього уваги. Він же один. А якщо хочеш щось робити — приготуйся до бою з собаками. З твоїми собаками», — злісно підкреслив він.

Та в ньому не було певності, що вона битиметься з собаками, яким щойно відповідала дружнім скавучанням і мало не вертіла при цьому хвостом.

«Божевільний!» — засичала вона і повернулася так, щоб мати солдата весь час перед очима.

А Штенцл наближався, гнівний і засмучений, обходив пса, і в голові його народжувались найрізноманітніші плани, жоден з яких не був вартий доброго слова. Проти всіх цих думок — як зберегти пса — був лише один наказ, і його треба було виконувати.

«Одна людина ніколи не наважиться напасти на мене!» — спробував Вовк пояснити їй. Він ще не знав, що вже через кілька хвилин один чоловік спробує це зробити, і не без успіху.

І Вовк презирливо повернувся до солдата спиною.

— Давай! — стиха кинув капітан.

Тільки Ліза була спритніша. Мов блискавка, кинулась вона на Штенцла, який тремтячими пальцями ставив автомат на бойовий звід, примовляючи в думці: «Я мушу це зробити, це наказ, вони розумні люди і не дадуть поганого наказу. Всі були за цей наказ — і ветеринар, який розуміється на собаках, і навіть прапорщик, який уже стількох виховав. Значить, їхня правда, а не моя».

Зітхнувши, він звів автомат. І заляк.

На нього з силою впало майже сорок кілограмів живої ваги Лізиною тіла. Собака повисла на його лівій руці — і дуло автомата зразу ж повернулося до землі. Ліза пустила ліву і вчепилася в праву, незахищену руку.

Штенцл важко зітхнув, хотів відскочити назад, але спіткнувся об великий камінь ззаду і впав на спину, наче збитий снарядом. ...

І тоді він побачив сине небо, а в ньому двоє блискучих собачих очей. І в цю коротку мить у голові Штенцла майнула думка: «Лізо, ми вважали тебе членом нашої великої сім'ї прикордонників, і раптом у тобі прокинувся хижий звір... Але твоя правда, ти захищаєш його, і ти вгадала, що я хотів зробити...»

У Штенцла ще був час покласти собі на горло захисний рукав, але він не зробив цього. Руку страшенно пекло, а він тільки втупився у Лізині злі очі й усміхався. «Ну й розумна ти, дівко,— думав він,— не дозволила вбити! Просто чудово! У мене були сотні планів, але цей твій найкращий! Я повинен був виконати наказ, так уже заведено в нас, у людей,— певно, у вас, у звірів, теж є свої закони, коли слабіший слухається дужчого. Так і в нас, Лізо, дурніший повинен слухати розумнішого».

— Лізо! — прошепотів він. І не від страху,— собака стояла над його горлом,— а від полегшення.

— Лізо! — з жахом вигукнув унизу капітан і витяг з кобури пістолет.

Вона загарчала, але не вкусила. Для цього в неї не було підстав. Їй було цілком досить, що він лежить перед нею на спині, як беззахисний жук. Лють в її очах згасла.

Ліза з подивом повернула голову до капітана, наче хотіла спитати: «Чоловіче добрий, і чого ти, власне, сердишся? Я ж ваша».

Стогончік підскочив до капітана, та це було зайвим, бо капітан уже ховав пістолет.

— Вона захищала його,— невідомо навіщо промовив Стогончік. Капітан знав це сам. Тим важче було вирішити, що робити далі.

«Пампушка» Штенцл підвівся з землі і почимчикував по косогору вниз. По руці в нього текла кров — але він усміхався! І не тільки усміхався.

— Боже, він іще співає! — вихопилося в капітана.

Штенцл і справді мугикав пісеньку. Це був якийсь страшенно фальшивий і хрипкий спів.

— У нього шок,— висловив думку ветеринар.— Як вона на нього кинулась! — І він схвально похитав головою.

Проте солдат муркотів пісеньку і після того, як йому сказали, що треба зробити протистовбнякову ін'єкцію. Може, в цьому не було б нічого дивного, коли б тут не пам'ятали, як

«пампушка» Штенцл кілька місяців тому після протитифозної ін'єкції знепритомнів на сміх усій заставі.

Ліза опустила голову — подумала, що зараз за свій вчинок почує з усіх боків оте їхнє огидне «фу!».

І все ж у цих людей вона була вдома, її тягло до них... Чорного все одно не переконаєш, а нотації колись кінчаються, це вона знала по собі.

Люди стояли внизу під горою і радились.

І тут вона відчула з подвійною силою, що її місце серед них, і рушила вперед.

Вовк не кликав її. Він уже примирився з тим, що битиметься сам. І зла за це на неї не мав.

А вона йшла далі. Не глянувши пройшла повз Принца, який привітно замахав хвостом, наче нічого й не сталося, мимо Дракона, який шкірив на неї свої заплombовані зуби. Спокійно дійшла до Стогончика, і той надів їй нашийник... Одне здивувало її, — що прапорщик не вимовив отого словечка «фу!», а, навпаки, поплескав її по грудях.

— Добру штуку втяла ти з нами, Лізо! — докірливо промовив він, але в голосі його не було й сліду гніву.

Цей голос зворушив її.

Ветеринар похитав головою. А Стогончик швидко відступив з Лізою назад.

Лісоруби сиділи на межі і стежили за подіями. Беда Рамбоусек байдуже жував хліб з салом і запивав чаєм з термоса. Потім нахилився до сусіда.

— Оце був би собака для тебе, Франеку!

Франек підняв важкі очі і невпевнено подивився на гору. Міркував, як бути з собакою. Адже він там, у себе, завжди один, а коли людина залишається весь час сама, можуть не витримати нерви. А ця потвора хоч гавкнула б.

Він підвівся і важким повільним кроком пішов до групи солдатів.

— Was ist mit ihm?¹ — запитав Рамбоусека Густл Грюнфельд, який знав німецьку мову так само добре, як і чеську, і йому було однаково, якою розмовляти.

— Aber etwas mit dem Hunde², — пробурмотів Рамбоусек.

Боусек одійшов від них. Собака на горі його не цікавила. У нього було надто багато своїх турбот: йому знову відмовили у розлученні, а тепер — сьогодні вночі — ця пригода з

¹ Що з ним? (Нім.)

² Щось там з собакою (Нім.)

жінкою, у якої було таке саме біляве волосся, як у його дружини. Він приглушено зітхнув, вирвав травинку і почав її жувати.

Густл Грюнфельд підсів до нього.

— Одруження дуже хороша річ,— сказав він,— тільки якщо воно вдале. Коли ж ні, а здебільшого воно таки невдале, тоді це пекло. Що скажеш?

І через те що Боуек не казав нічого, Густл підвівся і поплентався за Франеком.

Франек тим часом підійшов до капітана і недбало доторкнувся пальцем до козирка на кашкеті.

— Що буде з собакою? — спитав він похмуро.

— Ви ж знаєте, Франеку.— Капітан знизав плечима.

Франек, не розуміючи, подивився на нього. Він не любив, коли його примушували думати. За ці роки одвик думати.

— Якщо живим не візьмемо, здичавіє пес. Перший-ліпший лісник застрелить його за вкрадену козулю,— додав капітан.

— Але ж шкода такого пса,— прогудів Франек.

— Звичайно, шкода.

— А я зовсім самотній,— пробурмотів Франек і без особливої цікавості подивився нагору на Вовка.— Це найбільший звір з усіх, що тут є,— висловив він думку.— Сантиметрів шістдесят п'ять. А сторож — чудовий.

— Хто вас, Франеку, украде в тій вашій самотині? — засміявся капітан.

Франек знову зачудовано подивився на нього.

— Йдеться не про мене. Я б кожному...— Він змахнув величезними, схожими на лопати руками.— Та коли тут на кордоні щось скоїться...

— Для цього вистачить наших собак.

— Учора не вистачило.

Капітан погодився. Вчора і справді собаки підвели. Починаючи з Лізи. А іншим перешкодив дощ.

— А ви б хотіли взяти його собі, Франеку? — втрутився в розмову надпоручик.

— Він йому просто потрібен,— підійшов Густл Грюнфельд.— Така велика хата, а він у ній один як палець. So ist ein schweres Leben, wissens?¹

Франек звів густі брови і хвилину щось натужно обмірковував. Кожне слово, яке він вимовляв, коштувало для нього великих зусиль, а ще більше клопоту він мав з думками.

¹ Так важко жити, ви розумієте? (Нім.)

— Хотів би,— погодився він нарешті.

Капітан усміхнувся.

— Було б краще, Франеку, якби там, у тій вашій пустині, появилася солідна дружина...— Він замовк. Густі брови Франека враз зійшлися, настобурчилися і полізли вгору. Лісоруб чекав, що капітан скаже ще. Обличчя в нього було насторожене і накуплене.— Ну, нічого, Франеку,— ніяково додав капітан.— То ти про того пса...

— Так, пса,— кивнув головою Франек. Раптом він заспокоївся. Його великі, важкі руки безпорадно висіли вздовж боків.

Думки, що всю ніч мучили капітана, знову обсіли його. «А що я знаю про нього? Боузок бере розлучення із своєю, а в цього, певно, була якась ще перед тим, як він приїхав сюди. І покинула його. Є чоловіки, які не можуть забути жінки».

— Нічого не буде.— Капітан заперечливо похитав головою і показав на Вовка.— Він так просто в руки не дасться.

— Ich ge'e mit ihm¹,— запропонував Густл Грюнфельд.

— Мені ніхто не потрібен,— перебив Франек приятеля.

— Отакий він завжди!— зітхнув Густл.— Aber ich ge'e doch!²

Капітан замислився.

— Тоді давайте звуємо коло,— запропонував він. І в нього наче впав камінь із серця— це було цілком прийнятне рішення. В усякому разі, не буде потреби вбивати такого чудового пса. Капітан тільки запитливо подивився на підполковника-ветеринара.

— Я теж можу закрити на це очі,— пробурмотів підполковник.— Єдине— якщо він його візьме— зроблю йому ін'єкцію.

— Візьміть хоча б захисний рукав,— сказав капітан.

Франек махнув рукою.

— Це я вмю. Я був під час війни...— Він раптом замовк і замислився. Щось наче попереджало його, щоб не казав далі нічого— він тільки ніяк не міг збагнути чому.

— Що під час війни?— спитав зацікавлений капітан.

— Артист,— допоміг Франекові Грюнфельд.

— Ні-і-і,— закрутив головою Франек.— У цирку. Звірі і так,— випалив він і хвилину чекав, що скаже на це капітан.—

¹ Я піду з ним (Нім.)

² Я все-таки піду (Нім.)

Тільки я забув хазяїна. Буш чи Кроне. Я служив у багатьох цирках. А собака мені підійде.

Так, собака підійде, погодився капітан. Страшні і собака, який ненавидить людей, і самотня людина, яка людей уникає.

— І все одно це краще, ніж ліквідація,— підкреслив підполковник.

Батальйонний інструктор гарячково обмірковував становище. Він не мав сумніву, що ці двоє впораються з собакою, тим більше, що один з них працював із звірами. Але не сумнівався і в тому, що Вовк буде люто захищатись. А з ним нічого не повинно статися. Ці двоє може й добре знають отих дворових кунделів, а не розуміють, що таке пес, вихований на кордоні... Навіть якщо й стикаються з ним щодня.

Стогончік думав. Можна спустити трьох-чотирьох собак, щоб вони нападали на чужака. Проте це дуже сміливе рішення, бо видно, що цей пес — добрий боєць і порве Принца, який уже завоював премію на собачій виставці в Берліні і вартий не менше десяти тисяч... коли вже вдаватись до бухгалтерії.

— Нічого мені не треба,— загудів Франек, що ніби читав думки Стогончіка. Він помалу повернувся і скинув з плеча пилку. Всі його рухи були повільні і цілеспрямовані. Коли падає дерево, треба вміти відскочити від нього. Не поспішати. Завжди проходить чимало секунд, поки впаде на землю лісовий велетень, і часу на роздуми завжди досить. Тільки дурень опиниться якраз під стовбуром.

Вовк очікував. Шкірив свої білі ікла і все ще не вірив, що на нього нападуть. Хвилину тому до нього підходив чоловік. Той принаймні був переляканий чи просто не хотів іти вперед — в усякому разі, на нього вистачило слабкої самиці.

Тепер на нього йшли двоє. Другий його не цікавив — він теж боявся. Але в першому він не впізнавав людини. Ніякого страху, ніякої обережності. Він і не думав обходити Вовка, а йшов просто на нього. Горбився, не поспішав, по боках метлялися довгі руки. А вираз обличчя був похмурий, жорстокий.

Чоловік весь був скуйовджений і рудий, як лисиця. А ще він пахнув. Чорний Вовк не любив людського запаху, бо ненавидів людей, але запах від цього чоловіка — суміш поту, бруду й алкоголю — розлючував його вкрай.

Пес найжився, нап'ялися всі м'язи його прекрасного тіла. Ні, цей чоловік його не боявся. У нього в руках не було навіть тих небезпечних речей, що ними вбивають з відстані.

Ні дрючка, ні довбні. Нічого. Чоловік здавався скоріше великим, злим, темним звіром, який усвідомлює свою силу, а тому не поспішає.

Франек був уже зовсім близько, а Вовк іще вагався. Він не розумів, чого не спустили собак. І не розумів хоробрості цього чоловіка.

— Краще залиште його, Франеку! — крикнув знизу капітан.

Лісоруб не озирнувся. Не звертав уваги ні на що, крім собаки, якого мав приборкати. І знав, що приборкає. Внутрішньо він сміявся з цього пса, але водночас поважав його.

— Ми схожі — ти і я... — шепотів він, хоч і не зміг би пояснити, в чому вони схожі.

— Was meinst du, Топу?¹ — невпевнено запитав Густл, дуже обережно скрадаючись за ним.

Франек озирнувся. Він знав, що пес може цим скористатися, щоб кинутися на нього ззаду, але нехтував небезпекою. Ніщо не ображає і не провокує хижого звіра так, як те, що людина раптом образливо повертається до нього спиною.

Вовк не кинувся, але дуже нервував.

— Може, — важко почав Франек, — мені не слід було розповідати про цирк, га? — Він запитливо подивився на Грюнфельда.

— Чому не слід? — здивувався Густл. — Замокни, бо ця bestія стрибне тобі на спину.

На обличчі батальйонного інструктора з'явилася тривога. Його почали мучити докори сумління. Він знав цей тип погано вихованих собак. За десять років служби стикався з ними не раз. Завжди знаходився провідник, який, погодившись працювати з собаками, не міг потім полюбити їх, та й нерви зраджували, і він починав бити собаку.

Інструктор знав, що виходить, коли собака працює з страху і ненависті до людини. Так виховували собак по той бік кордону. Але він розумів також, що йти проти такого собаки з голими руками — безумство.

Не знав він тільки таких людей, як Франек.

І от, коли Вовк кинувся вперед, щоб схопити Франека за ліву, навмисно виставлену ліктем вперед руку, — він раптом дістав такий удар руба правою долонею по носі, що перевернувся на льоту і важко впав боком на землю. І хоч голова Вовкові розривалася від болю, у його серці так вирувала кров,

---

¹ Що ти думаєш робити, Тоні? (Нім.)

що пес думав про цей біль якусь мить, кілька секунд, які були потрібні йому, щоб звестись на ноги.

І знову без попередження, без звуку пес кинувся на людину. Він летів низько, над самою землею,— хотів схопити людину за ноги.

Але затиснута в кулак рука блискавично вдарила його по морді. Удар був такий сильний, що Вовк навіть не міг схопити руку зубами. На ніжному піднебінні у пса з'явилася рана, а сам він відлетів на добрих два метри назад.

Тепер він лежав і давився слиною. Чекав нападу, бо знав, що після стрибка на такого дужого ворога завжди буває контратака.

Та лісоруб стоячи стирив слину з правої руки, хитро поглядав на пса і взагалі мав вигляд людини, яка розважається. Він промовив до Вовка спокійним голосом, у якому, однак, були не тільки намагання образити, а й повага.

— Ти просто кундель, коли гадаєш, що можеш налякати мене.— Якусь хвилину він напружено мислив, з досадою

морщачи лоб.— Потім вони не пускали мене більше до звірів,— сердито бурчав він,— тільки чистити клітки. Мовляв, я дуже б'ю їх.— В його очах спалахнув гнів.— Якби ти бачив тих великих кицьок, як вони хотіли кинутись на мене ззаду, щоб схопити за карк. І ти готуєшся це зробити. Але ти хоч нападаєш спереду, я бачу це по твоїх очах.

Вовк і справді готувався. Помалу збирав сили для нового нападу. Вірив, що це буде останній напад. Він припав до землі, шукаючи опори для стрибка. Але не міг стрибнути — чоловік говорив далі, і було в його голосі щось таке, що наче застерігало, зупиняло.

— Я працював з левами, кунделю. І їх навіть не загнали в іншу клітку, коли я заходив. Я завжди знав, куди і як треба вдарити, щоб така велика тварина зійшла з дороги і щоб у неї пропало бажання нападати. Найгірший, щоб ти, кунделю, знав, ведмідь. Він дуже лінивий. Такий лінивий, що може розсердитись тільки тоді, як його будиш. І ведмідь дужчий за лева...

Франек весь час стояв на одному місці, трохи нахилившись вперед і розмахуючи руками. Ця звичка теж народилася в клітці. Він нічого не обмірковував, усе вирішувала за нього сама природа, яка завжди була на боці дужчого.

Тепер Франек бачив, що пес дивиться на його незахищене горло. І знав: той кинеється саме сюди. Розмахував руками на всі боки, не розуміючи сам, навіщо це робить,— так далеко його думка не сягала,— але розмовляти з собакою перестав, відчуваючи, що мить нападу наближалася. І тільки в його темній, нерозумній голові постав образ лева, що повертався з манежу тунелем із сталених прутів. Служитель Вацек тоді погано усвідомлював, що робить, бо випив літр рому, який треба було розвести в десяти літрах теплої води і дати хворому слонові. Тому Вацек передчасно відкрив тунель для наступного номера, і назустріч леву рушив бурий ведмідь. Тут, у вузькому проході, хижаки й зустрілися.

— І цей ведмідь задавив лева, розумієш, кунделю? — промовив Франек.— Бо лев убиває тільки тоді, коли може стрибнути...

Він ще дужче нахилився вперед.

Чорний Вовк метнувся, наче ним вистрілила сама земля.

І поки тривав цей короткий низький політ, з ним щось сталося. Перед тим як кинутись на цю людину, він придивлявся до її рухливих рук і не зважив на ноги, на те, що ноги цього страшного ворога готові до бою, коли навіть він стоїть нерухомо. І в цьому була помилка Вовка.

Його сильно вдарило в живіт, тіло перевернулося в повітрі, ікла, схожі на ножі, клацнули марно.

Лісорубові руки рухались не просто так. Вони вмить простяглися вперед і схопили за горло оглушену болем розлючену тварину.

І тоді лісоруб випростався, став як стовп, засміявся гучним ведмежим сміхом і, витягнувши свої довгі руки так, щоб звір не дістав його кігтями, стиснув собаче горло.

І почав крутитися на місці. Спершу помалу, а потім дедалі швидше. Вихором літав круг нього пес. Він задихався, слабшав з кожною хвилиною, хоч іще намагався захищатися...

А чоловік крутився швидше і швидше.

Потім враз зупинився. І зробив це так несподівано, що в руках у нього захрустіли вовчі шийні хребці. Лісоруб ще трохи підняв руки і з силою кинув собаче тіло на землю. Вовк навіть не ворухнувся. Він дихав, але то вже було якесь хрипіння.

— Bist du ein fabelhafter Kerl!¹—вирвалось у Густла, що стояв за ним.

Франек помалу повернувся. Він не стомився, але й радості виграній бій йому не приніс.

— Та кішка була гірша,— помалу, через силу промовив Франек.— Тоді.— Вің намагався пригадати все.— Пантера, чи що. Я так само розкрутив її. Тільки розбив їй череп об ґрати.

— Я не хотів би зустрітись з тобою, друже, на вузькій стежині,— зітхнув Густл.

Франек дивився на нього порожніми очима. Здавалося, згадував, чого він взагалі тут.

— Це буде добрий пес,— нарешті сказав Франек.— Боятиметься мене до самої смерті... Головне — з самого початку переконати таку бестію, що зі мною жарти погані. І тоді вони давали мені спокій. Цей тепер також дасть мені спокій.

— Ти гадаєш? — з сумнівом спитав Густл Грюнфельд.

— Я певен.

Батальйонний інструктор Стогончик ішов по косогору. Тепер він розумів, що пістолет йому не знадобиться, і дивувався цьому чоловікові, який, проте, не подобався йому. Із собаками так поводитись не можна. Це більш ніж жорстокість. Тепер цей собака буде найгірший в усьому краї. Найгірша людина і найгірший звір — принижена людина і принижений звір. Він, Стогончик, нізащо не погодився б працювати з таким собакою, бо той усе життя прагнув би одного —

---

¹ А ти дивовижний хлопець! (Нім.)

вибрати слухну мить, щоб вчепитися йому в горло. У собак довга пам'ять.

Франек почув кроки Стогончика й озирнувся.

— Чи не позичили б ви мені нашійника з шипами?

Стогончик мовчки дав нашійник.

Вовк уже очунав, але ще не рухався. Все тіло йому боліло. Він важко дихав. Коли побачив перед собою дві руки, що готувалися надіти на нього нашійник з шипами,— зрозумів: це ті самі руки, які мало не вибили дух з його тіла, і глухо загарчав.

— Тобі ще мало! — здивувався Франек і, штовхнувши його ногою в бік, звернувся до Стогончика.— А це буде добрий пес!

— З якою радістю я отак штовхнув би ногою вас! — злісно відповів батальйонний інструктор.— Ну, хто так поводитьсь з твариною?

Франек тупо засміявся.

— Тепер це мій собака!

Вовк через силу підвівся. Він хитався, проте спробував ще й опиратися, не хотів іти за тим страшним чоловіком, що позбавив його гордості й поваги до себе. Та колючі шипи в'їдалися в шию. І він помалу йшов за новим своїм хазяїном, схиливши голову до самої землі.

— І все ж це краще, ніж ліквідація! — зазначив унизу ветеринар.

Батальйонний інструктор з сумнівом похитав головою.

— Може, краще вмерти, ніж назавжди втратити мужність,— замислено промовив він.

Капітан подивився на годинник.

— Все це тривало тридцять одну хвилину,— сухо сказав він.— За цей час такий собака не міг втратити мужності.

9

Тієї ночі вітер сичав, як розворушене кубло змій. То був ще теплий вітер — за гарячим, полум'яним серпнем настало чарівне бабине літо. Проте на його тепло вже не можна було покластись. І часто вночі вітер ставав холодним, переходив у бурю, яка приносила звідкілясь з півдня, може, з Альп, звістку, що там уже випав сніг.

Теплий вітер налітав на віконниці, колись пофарбовані в зелений колір, розмальовані буковими листочками, з вирізаним серцем; розчиняв і зачиняв їх, мов розбещений хлопчисько.

Віконниці неприємно скрипіли. Лісорубові Франеку ніколи навіть на думку не спадало змастити завіси. Так само, як колишньому власникові цього будинку, німцеві, ніколи б не спало на думку, що їх можна не змащувати. Але раніше жилося набагато спокійніше і тихіше, і на такі речі був час. Взагалі колись у цьому будинку жила німецька сім'я з кількох чоловіків, і завжди хто-небудь з них міг полагодити що треба.

Тепер, з 1948 року, Франек жив тут один. Власне, до 1955-го з ним жив його батько, який потім вмер.

Франек дрібницями не займався. І віконниці в нього скрипіли, свистіли і гуркотіли, і вся ця німецька халупа, в якій Франек мешкав ось уже п'ятнадцять років, при найменшому ударі стрясалася від стелі до фундаменту.

Взагалі вся хата була сповнена різних звуків і загадкових шерехів. У старезних німецьких скринях потріскувала шашіль. Сволоки, на яких лежала важка стеля з дубових дощок, прогиналися і час від часу тріщали. Дах, вкритий етернітом, що зберігся й досі, теж крєктав, прогинався, і чотирикутні листи етерніту, чіпляючись один за одного, скреготіли, як зуби розлюченої людини. Раз у раз по даху біла гілка сосни чи лунав дрібний стукіт, наче хтось висипав горох. Це молотили в дах бубки осінньої червоної горобини.

— На вашому місці я б тут не жив,— промовив солдат Кучера, що сидів навпроти Франека.

Франек не відривав очей від роботи. Він розводив пилку, стиснувши її між колінами. Один зуб туди, другий — сюди, один — туди, другий — сюди.

Солдат одсунув від себе склянку з синюватою рідиною.

— Не сердьтесь, але я не буду.

— Ти завжди пив,— пробурмотів Франек.

— А зараз боюсь, у мене був струс мозку. Ще міліметр, і я був би в землі.

Тільки тепер припинилося неприємне скреготіння напилком. Франек підвів голову.

— Це був ти? — спитав він.

— А ви хіба не знали? Я і Краткий. За це нас підвищать у чині до ефрейторів. І, можливо, нагородять значками «Відмінний прикордонник». Так ми ж обидва й полежали.

— То, виходить, це були ви,— суворо промовив Франек і підійшов до вікна. Підмостив під віконницю трісочку.— Вона може поламатися, коли так шарпає,— пояснив він.

Солдат подивився на ручний годинник.

— Треба йти, пане Франек. Ага, згадав,— раптом зупинився він і засміявся,— ви не збираєтесь одружуватись?

Франек ошелешено подивився на нього.

— Чого ж ще могли забажати від вас у будейовицькому комітеті? Пам'ятаєте, листа я вам тоді приніс?

Франек не відповідав. Він дивився на сокиру в кутку. Але солдат не стежив за його поглядом. Може й зауваження своє він кинув просто так... І Франек почав його обмірковувати. Думав він і про інші речі. Потім ступив до столу і одним рухом вихилив склянку синюватої рідини.

— Не хочеш — як хочеш, — пробурмотів.

— Я б з величезним задоволенням, — мовив солдат уже в дверях.

— Чому?

— А, — солдат тільки махнув рукою. — Посварився з товаришем. Через жінку, розумієте?

Франек мовчки дивився на нього.

— Жінка, яка не знає, чого або кого вона хоче, завжди розбиває давню дружбу, — сказав солдат.

Вітер дув над самою землею. Він був вологий. Уже зійшли перші зорі. Солдат стояв і дивився вгору, у синє небо. Він думав, що з Євою вийшло не зовсім так, як він оце казав. Людина іноді удає з себе байдужу, щоб з неї не глузували. Він рвучко повернувся і кинув у кімнату:

— То ви не одружуйтесь, пане Франек! — Потім грубо зареготав і зник у темряві.

Франек втупився у вогник газової лампи. Похитав головою — дуже вже багато зібралося сьогодні такого, про що слід було б поміркувати. А голова боліла вже й так.

Він нікому не казав про те, що п'ятнадцять років самотності хоч кого зломлять чи доведуть до божевілля. А коли б навіть і хотів поділитися з кимсь, то все одно не знайшов би слів — для його мозку це було надто складно. Якщо й бували в нього якісь хвилини просвітління, то не за рахунок розуму, а завдяки досвіду.

Тому він і зрадів, що тепер у його хаті є собака, хоч і знав, що той собака не любить його і ніколи не полюбить. Але собака ходив по підлозі, хлебтав воду, роздирав м'ясо, іноді навіть гарчав — коротше кажучи, поводився так, як кожна жива істота. І цього було цілком досить.

Щоправда, іноді сюди навідувався солдат, як-от сьогодні Кучера. Та це бувало тільки тоді, коли йому вже зовсім нікуди було піти.

Франек був справжнім дитям природи: обличчя чорне, окам'яніле, борода дика, давно не голена, іржава; нігті, яких давно не торкались ножиці, поламані об гострі сучки сосон і

ялин. Словом, весь його вигляд породжував у людини страх.

Мовчати він звик давно. Став мовчазний, як дерево. Уже давно родини навколишніх лісорубів не запрошували його до себе в гості. Ні Грюнфельди, ні щиросерді Ковачові, ні дивакуваті Йованеску. Навіть Кругленький Рамбоусек не кликав його до себе. Раніш, коли Франек ще приходив до них,— він завжди сівав у найтемнішому кутку кімнати і цілий вечір мовчав як пень. У п'ятні світилися тільки його очі, і жінкам завжди робилося моторошно.

Так він сидів і пив.

Усі тут, на кордоні, гнали горілку, ніколи не замислюючись над тим, чи мають вони на це право, чи ні. Міцність її досягала вісімдесяти градусів. Одгонило від неї деревним спиртом і якими завгодно іншими отрутами, ніхто не міг випити її більше як півлітра,— і тільки цей чорний мовчазний паруб'яга дудлив без міри. Він був з тих, кого, як кажуть, і довбнею не вб'єш.

У родинях лісорубів про Франека давно вже перестали й говорити, перестали й думати про те, що можна б одружити його з чиею-небудь дочкою,— дівчата дуже боялись його. Він уже начебто й не належав до людей, а просто був «робочою одиницею».

Мати в своїй групі Антона Франека — це означало мати високий заробіток. За кілька секунд — і це не перебільшення — Франек підрізав своєю пилкою шістьдесятирічну ялину. Цьому робітникові не було рівного на сотні верст навколо. Йому не потрібен був напарник, він скрізь міг сам упоратись. Ще не підвівши голови, уже знав, звідки дме вітер і як його використати в роботі. Відчував навіть, коли вітер змінить свій напрям. Не раз, бувало, починав пиляти стовбур, здавалось, не з того боку і зовсім не зважаючи на вітер. Але перш ніж пилака доходила до кінця, вітер змінювався і дерево слухняно падало туди, куди хотів Франек.

Тепер він сидів біля старого, збитого з необструганих дощок стола. Стіл був порізаний, поїдений шашелем, розколотий: колись, у хвилину важкого настрою, Франек ударив по ньому кулаком. З дощок стирчали головки гвіздків. На гвіздки Франек мало зважав, так само як і на скрипучі завіси віконниці.

Він мовчки втупився у Вовка, хоч і не думав про нього.

— Так то були ті двоє,— шепотів Франек, стискаючи і розтискаючи кулаки.— А сьогодні він каже мені, щоб я не

одружувався! — І Франек розсміявся холодним чужим сміхом.

Собака розумів його по-своєму.

Чорний Вовк — благородний пес, який був дуже високої думки про себе, тепер лежав приборканий, прип'ятий. Дикий звір, що страшенно наїжувався від самого погляду лісоруба, тепер був собакою з поганим характером, бо жодний у світі пес і взагалі жодна істота довго не витерпить жорстоких знущань і власного приниження.

І все ж пес був не цілком приборканий. Батальйонний інструктор Стогончік з капітаном зрозуміли його правильно. Вовк просто прикидався.

Ніякі удари не могли вибити з нього мрії про помсту, хоч він і був наче прикутий кайданами до цього чоловіка.

Вовк мав час. Лісоруб теж мав час.

Пес ненавидів. Люто. Шалено. До смерті.

Сто разів за ці три місяці він міг утекти, і кожний інший пес на його місці втік би, тільки не Вовк. Він не думав, звичайно, як людина, але його думки — а це не прості інстинкти — були не менш складні, ніж у цього чоловіка. Він не втік, бо не настав час, бо досі не поквитався з цим чоловіком.

Може, він відчував усе це якимось не так і, коли б міг говорити, сказав би про це іншими словами.

Так, його дикий брат десь на півночі за полярним колом, якщо не загризе після першого стрибка лося, то весь час іде за ним, не звертаючи уваги на інших лосів, яких навіть легше схопити. Він іде тай іде за тим, своїм, єдиним, бо треба ж утримати свій престиж.

«Все одно колись я доберуся до тебе», — гарчав Вовк, хоч і нечутне було це гарчання.

Проте в цього чоловіка, здається, всюди були очі — Франек помітив, як розкрилася собача паща. Він розумів собачу мову навіть і тоді, коли її не було чути.

— Або ти до мене, або я до тебе, — хрипко засміявся лісоруб.

Вовк і справді ненавидів усіх людей і мав для цього солідні підстави. У нього завжди поєднувалися два уявлення: людина і нагай. Так було раніше. Тепер: людина і сокира, товсте поліно і людська долоня, якою б'ють руба по носі. Страшний удар позбавить почуття власної гідності хоч якого собаку. Отже: людина і удар. Це найправильніше визначення.

Раз у раз до лісоруба заходив хтось із застави. Іноді й офіцери. Досі вони так часто не навідувались, а коли тут появилася Вовк, їм стало цікаво. Особливо людям, які добре ставилися до собак і яких любили собаки. І ходили вони сюди тільки, щоб подивитись, як тут живеться цьому дикунові.

Заходив і капітан Гаєк. Він був такий мовчазний, як і лісоруб. Приходив пізно ввечері, перевіривши заставу, і сідав коло груби, яку розпалював Франек.

Дивився то на вогонь, то на собаку.

Часто за цілий вечір обидва чоловіки не вимовляли й слова. Сиділи й пили жовто-зелену отруту, яку лісоруб витягав із шафи і розливав у великі чарки. І це означало, що Франек довіряє капітанові. А Гаєку було зовсім байдуже, де береться та нікчемна, шкідлива для здоров'я рідина. Він знав своє: що може зашкодити якомусь там цивільному, те не зашкодить бувалому прикордонникові.

За звичкою капітан провів рукою по рідкому жовтому волоссю і вихилив чарчину. На очах навіть сльозинка не заблищала.

— А чим, власне, я відрізняюся від пустельника? — міркував уголос капітан. Він дивився на вогонь і згадував свою дружину, життя з якою не склеїлося. А вона прекрасна дружина. Коли б він був чиновником і приходив додому о пів на третю, на столі уже стояв би обід і вона вітала б його усмішкою.— Але в мене інша робота і вона сюди, у пустинню, за мною не піде. До того ж я роблюся сентиментальним, а це не годиться для нашої служби.— Він вихилив ще одну чарку.— Позавчора я сидів у Боузєка,— сказав він, не дивлячись на Франека.— Та хіба в нього довго висидиш?

— Чому?

— Весь час тільки й торочить про свою дружину. Знов йому не дали дозволу на розлучення. А це справжня мука — весь час слухати про тих жінок.— Капітан зітхнув.— Ви хоч не балакаєте про них.

Франек невпевнено звів очі.

— А про жінку, яку вбили, що-небудь уже дізналися?

— Звичайно, дізналися,— кивнув капітан.— Але ж нам не доповідають. Про це подбають інші.

— А коли розслідують?

— Це може тривати місяці. Такі речі не робляться за тиждень, особливо, якщо це була чужа.

Франек зіщулився.

— Так, вона була чужа,—одним духом випалив він.

Та капітан уже думав про інше.

— А дивно, Франеку, що ви собі вибрали саме цей будинок.

Лісоруб збирався з думками. Він дуже поважав капітана, який був зовсім кволий на вигляд, а пив добре, і очі його при цьому залишалися такими ж допитливими і спокійно-сірими.

— Цей будинок,— повторив лісоруб. Ковтнув слину. Відчував, що в цьому питанні криється небезпека, та не міг збагнути, яка саме. Старанно вишукував слова в порожній своїй голові, щоб дати розумну відповідь.

— Будинок вибирав не я,— нарешті промовив він.

Капітан це знав. Батько Франека вмер у п'ятдесят п'ятому, а мати на рік раніше. Чому старі прийшли сюди з прекрасної і врожайної Полабської долини — цього тепер не визнає ніхто.

Капітан думав про своє. Служба іноді буває важка, важча, ніж комусь здається. Стерегти кордон — це не означає тільки стояти на посту в негоду, і, поставивши пістолет на бойовий звід, ризкувати своїм життям.

Дуже часто це значить і вміти пити. Отаке, наприклад, свинство. І пити не тільки для того, щоб дізнатися про щось, а й просто так, від туги і злості.

— Я знаю,— кивнув він.— Бачте, я не дуже вірю в те, що люди йшли освоювати прикордонні землі зничев'я або з натхнення. І особливо люди з села, у яких була хата в рідних місцях.— Капітан замислено стежив за собакою, очі в якого світилися, наче смарагди.— Одне тільки мене дивує, чому ви не обзаведетеся якоюсь спритною жіночкою, Франеку?

Франек мовчав як пень.

— Боузок від тієї самотності уже починає божеволіти,— додав капітан.

— І я... теж,— погодився Франек.— Але жінку — ні. З жодною жінкою я більш не матиму ніяких стосунків.

«Він сказав «більш»,— подумалося капітану. Отже, у пізнанні людей Гаек трохи просунувся вперед.

— Схоже, що в цьому домі з'являються привиди.

— Привиди — то дурниці.

— Так. Безумовно, дурниці.— Капітан, як то кажуть, знав діло. Не продовжував розмови. Такі слова на Франека не діяли.

Краще було мовчати. Майор, який умів так проникливо дивитись на людину, сказав під час останньої зустрічі:

— Колись десь тут, у цьому краї, жила німецька сім'я — Герстнери. Їхній син був есесівець, нагороджений за «под-

виги» на сході хрестом з мечами. Коли закінчилася війна, цей есеівець, тікаючи від Радянської Армії, добрався сюди, а звідси втік до американців. Кажуть, тут він залишив якісь папери.

Та слово «край» — поняття аж надто широке. Після сорок п'ятого року кілька десятків халуп лишилися незаселеними і розвалилися або служили мішенями під час військових маневрів, і танки зрівняли їх з землею.

Нічого не збереглося. Ніяких паперів. Після перевороту сюди прийшли різні люди — чесні і шахраї. Вони, зовсім не думаючи про те, що цим, власне, допомагають нацистам, спалили і знищили всі папери, які тут були.

— Звичайно,— сказав на прощання майор,— Герстнерів було багато, і це не обов'язково той, з Мюнхена.

— А ви не знаєте, Франеку, що то за німецька сім'я жила тут під час війни? — раптом спитав капітан.

Франек перестав розливати горілку. В нього трохи тремтіла рука, але капітан цього не помічав,— він стежив за собакою.

— Хто ж це може знати? — помалу відповів Франек.— Коли ми в'їхали, вони вже евакуювалися.

— А чому ви переселилися сюди?

— Наші тоді якраз погоріли.

— Де?

— Там, де жили раніше. Я з ними тоді не жив, бо з чотирнадцяти років тинявся по цирках. Півсвіту об'їздив. Так. Капітан кивнув.

Франек розповідав. Його заспокоювало, що капітан не дуже допитувався.

— А потім батько почав пити, бо люди базікали, що він сам підпалив свою хату, щоб одержати страховку.

— Так робили,— знову кивнув капітан.

— У селі нас почали називати паліями, коли я повернувся туди після війни. А там текла річка.

— Лаба.

— Авжеж, Лаба. А тато нічого не підпалював, тільки йому дуже набридли всі ці розмови. І тоді ми в сорок восьмому переселилися сюди. Щоб люди, нарешті, дали нам спокій.

Франек замовк. Він хвилювався і не міг думати. Злякався — здається, сказав щось зайве. Тільки про той цирк вони все одно знають. Але про Інгу не знають нічого.

Капітан мовчки налив собі знову. Третю чарку. Власне, ці давні історії не дуже цікавили його, але остання подія

знову витягала їх на світ. Гаек наче поручився за всіх цих людей... Але ж для цього треба знати про них усе. Тобто... що значить — усе?

— Я весь час думаю про цю вбиту, — тихо промовив капітан.

Франек допив свою чарку і обережно поставив її на стіл.

— Я теж, — кивнув він. Проте на його тупому обличчі нічого не змінилося. Воно було таке ж закам'яніле.

Франек не міг добрати слів. До того ж після горілки язик у нього заплітався.

— Уже давно на кордоні спокійно, — нарешті вимовив лісоруб. — Згадую, як вона лежала, — додав, дивлячись у вогонь. — І те волосся, як... як...

— Стигле жито, — підказав капітан.

— Певно. Як стигле жито. Я бачив багато мертвих, але вбиту жінку — оце вперше. Дуже гарна жінка...

Капітан здивовано глянув на нього:

— Франеку, а ви єдиний, хто сказав про цю жінку — гарна...

— У кожному разі, такою вона мені здалася...

Капітан похитав головою.

— Вона більше схожа на хлопця. Важке підборіддя і довгий тонкий ніс. Взагалі я думав, що вам не подобається жодна жінка...

— Не подобається, — погодився Франек. — Не хочу мати з ними діла. Хочу жити спокійно.

— Тепер довго буде спокійно, — засміявся капітан.

— А про неї і справді нічого не відомо? — нахилився над столом Франек.

— Нічого. — Капітан знизав плечима. — Офіційно її звали Інга Тіфбах. За паспортом. Тільки справжня Інга Тіфбах у Мюнхені, теж інженер. Водогосподарство і таке інше.

— А це була не вона?

— Ні. Та Інга Тіфбах і досі живе в Мюнхені. Та я не дуже в курсі справ. Ви ж знаєте, Франеку, контррозвідники не люблять багато балакати. А це заплутана історія. І я дуже радий, що двоє моїх хлопців щасливо виплуталися з неї.

— Кучера і Краткий, — похмуро погодився Франек. — Цей Кучера був тут сьогодні ввечері. Він хороший солдат.

— Так. Мало не наклав життям, добре, що стріляв влучніше за неї.

— Добре, що стріляв влучніше, — повторив за ним лісоруб. Було помітно, що він не думає над цими словами.

Діставши клопоть газети, він скручував цигарку з якогось гидкого тютюну.

Капітан подав йому кисет.

— Візьміть мого.

— Для мене дуже слабкий.

«Жодне припущення не підтверджується,— думав капітан.— Прикордонна служба — це найтяжча служба з усіх, які я знаю. Хоч люди й думають, що тут досить знати німецьку мову і ходити в начищених чоботях. От хоч би з цим випадком — ніхто нічого не знає, а вже минуло майже три місяці».

Тут він вилаяв себе. Хто ж служитиме на кордоні, якщо в кожного будуть такі думки?

— Ви вже не раз допомагали нам, Франеку.— Капітан звів на нього очі.

— Та... То, може, вип'ємо?

У грубі тріскотіло велике поліно. Цю грубу загалом збудували з розумом, але треба було вміти розтопити її. Франек умів. Ніяких трісок для цього не треба. Одним ударом він розщеплював поліно, вганяв туди клин і набивав сухого моху. Мох підпалював, а від нього займалося дерево, всередині завжди сухе. Таке поліно горіло й до самого ранку. Тільки треба було час від часу його підсувати на середину.

— Більше не хочу.— Капітан відставив склянку.— А що ви думаєте про все це?

— Нічого. Ніхто її тут не знав.

— І все ж тієї ночі по хатах немало говорили про неї?

— Говорили,— кивнув Франек. Він закусив губу.— Все ж таки жінка. Я був у Боузека, цілу ніч ми сушили собі голови. Боузек думає, що вона просто хотіла перейти кордон.

— Дурниці.— Капітан похитав головою.— Вона була озброєна. А провезти зброю сюди через кордон не могла. У неї був фальшивий паспорт. І вона добре знала місцевість. Немає сумніву, що вона до когось ішла, Франеку.

— Може й ішла до когось,— погодився Франек.

— А що ти скажеш про Каторію, чи як там його звать?

Франек якусь мить вагався. Потім похитав головою.

— Ні,— твердо мовив.

— А може, до когось із тутешніх німців? Сама ж вона була німкеня?

— Усі вони хороші хлопці.

На тому й замовкли.

Дрова в грубі палахкотіли. Пахло смолою і тютюном з цигарки Франека.

— Що ви курите, Франеку?

— Румунію.

— Ви гадаєте, що вона пробиралась до Румунії?

— Ні, тютюн. Скрутіть собі, якщо хочете.

— Дякую. З мене вистачить своїх. А от підполковник був би вам дуже вдячний. Він зник до тютюну в концентраційному таборі. Тепер жодна сигарета не здається йому міцною... І майорові теж.

— А де ж я їх побачу? — пробурмотів Франек. Він довго слинив газетку, а потім майстерно скрутив цигарку.

— Побачите,— сказав капітан.— От тільки коли — не знаю.

Ще з хвилину капітан сидів, потираючи суглоби довгих тонких пальців. Він знову думав про дружину і про те, що все у нього просто падає з рук. Прага хоче знати про наслідки розслідування, а сама не повідомляє, що вже відомо. Питання дуже важке: куди вона бігла? до кого? Від цього й інші труднощі.

Капітан подивився на собаку, що лежав біля стіни. Трохи нахилився і простяг руку. Проте до собаки не дотягнувся. Він не подумав, що це може погано скінчитись,— жоден собака на заставі не наважився б схопити його за руку.

— Не робіть цього! — попередив його лісоруб.

І не встиг Вовк ворухнутись, як Франек одвів капітанову руку.

— Ви могли б позбутися пальців.

— Що, не дається приборкати?

— Чого ж, тільки не так, як це робиться у вас. Не по-доброму. Мені він нічого не зробить.

— І ви можете погладити його?

— А чого б це я його гладив?

Вовк і досі ненавидів людей, але останнім часом — принаймні іноді — його ненависть переходила в байдужість. Вони для нього просто не існували. Були не варті навіть того, щоб загарчати на них. І не могли купити його тим, що давали їсти.

Вовк знав, що його хазяїн дуже не любить, коли до них хтось приходив, і вже тому відвідувачі були приємні псові і він не погрожував їм, якщо вони не підходили до нього ближче, ніж на довжину вірвочки, якою, пес був прив'язаний до стіни.

Найбільше Вовк ненавидів свого хазяїна. Ненависть його була така велика, що для інших людей у його серці її лишалось дуже мало.

Ці «інші» часто дивували пса. У них не було нагая, як у людей по той бік кордону, де Вовк виріс. Особливо здивував його товстий солдат Штенцл, якого всі називали «пампушкою». Вовк запам'ятав солдата. Штенцл був перший, хто пішов проти нього там, на горі. Тоді, коли зрадила Ліза.

І саме цей солдат тепер носив йому найсмачнішу їжу.

Вовк згорнувся клубком і тоскно завив.

Капітан здивовано підвів голову і подивився на нього. Він розумів собаку, знав, як вони виражають свою радість, як смуток, а як тугу. Цей пес за кимось сумував. Капітан не міг знати, що то була туга за Лізою.

— Доглядайте собаку, Франеку! — мовив він, виходячи з хати.

— Ага. Уже звик. — Франек підняв голову. — Але це вже не ваш пес, пане капітан.

— Не наш. Проте це не значить, що ви можете забити його.

Франек їв м'ясо. Він не користувався ножом. У нього були могутні, як в акули, зуби і за один раз відкраювали солідний шмат бекону.

Іноді він поглядав на собаку. Знав, як ненавидить його Вовк, але пишався цим — то була приборкана ненависть. Не можна сказати, щоб Франек дуже довіряв собаці, — він бачив нещирість у його очах. А щодо нього він мав неабиякий досвід ще відтоді, як ходив у цирку за хижаками. Ту чорну кицьку — люту пантеру, — з якою нічого не міг зробити сам знаменитий Лоссіні, приборкувач італійського цирку, Франек загнав якимось у куток клітки і мало не вбив залізним шворнем за те, що тварина подряпала йому руку. Франек молотив чорний клубок, що гарчав і звивався під ударами, аж поки не побачив жах у янтарних очах пантери. Він бив би її ще, коли б не нагодився Лоссіні і не вигнав його з клітки.

З Франеком ще ніколи не траплялося, щоб він злякався. Та в цьому не було ніякої його заслуги, бо коли Франек розходився, то втрачав останні краплини глузду. Почуття страху не встигало народитися в його темному мозку.

Лісоруб дивився на Вовка.

— Ти мені гляди, все це поки що мене розважає, але панькатися з тобою, як вони панькаються з своїми собаками, я не буду, — бурмотів Франек. — Тебе все одно не приборкаєш, та й нащо мені приборканий собака.

Йому згадалися сказані Інгою слова: «Мені доти цікаво вкладати голову в пащу білому ведмедю, поки я не певна, що

він не стисне зуби. А потім то вже не ведмідь, а кицька. А кішок я не люблю».

— Так само й я не люблю хатніх болонок, собако!

Вовк лежав під стіною. Вірówka, якою він був прив'язаний, була коротка. Досі він не думав про те, що можна б перегризти свої пуга. А останнім часом... Це спало йому на думку рівно через три місяці після тієї ночі з Лізою... І тепер вчувається, мов хтось кличе його, але Вовк стримував себе.

З тих пір Вовк не бачив Лізи. Надвір його виводили завжди в нашійнику. Надівав нашійник хазяїн завжди у високих і важких шкіряних рукавицях, які не можна було прокусити.

Коли б Вовк був звичайним собакою, він уже давно перестав би думати про Лізу. І навпаки, якби він був диким, то через два місяці знав би, що прийшов час, коли він повинен ще більше піклуватися про свою подругу, бо в неї народилися цуценята.

А тепер, через три місяці, коли б він був диким собакою, вже починав би забувати про свої турботи, бо цуценят там уже по місяцю, а в такому віці мати піклується про них сама.

Проте в ньому змішалися одвічні інстинкти вільних мисливців з інстинктами звірів, вихованих людиною.

Вовк лежав під стіною, і його очі зелено світилися. Час від часу, коли хазяїн кидав йому шматок, пес піднімав голову і звично клацав зубами, ловлячи м'ясо. Він твердо знав — треба їсти, щоб бути дужим.

Під стіною Вовк проводив у півсні довгі ночі. Був обачливий, бо знав: коли Франек повертається з роботи, разом з ним у хату входить смерть. Вовк відчував її в кожному русі цієї людини. Бо кожний, здавалося б, невинний рух міг змінитися страшним ударом поціном по голові.

— І все ж, певно, ми з тобою колись потоваришуємо, — забурмотів чоловік і налив собі горілки.

Вовк знав, що ця жовто-зелена з гострим запахом рідина, яку п'є хазяїн, має особливі властивості. Після неї чоловік або розлютиться, або захоче завести з ним дружбу.

Але і те й друге закінчувалося завжди однаково: страшним прочуханом.

Мозок Франека працював надто повільно. От і тепер парубкові хотілося згадати всі слова, які тут тільки-но були сказані, щоб потім скласти їх і збагнути зміст. Проте це вдалося йому тільки частково.

Франек згадав, що тут називали імена двох солдатів — Кучера і Краткий. Один з них зовсім недавно, ще перед тим, як це сталося, приніс йому листа.

У Франека по спині пробігли мурашки. Приїдуть майор і підполковник. Так сказав капітан. Провадитимуть слідство. Може приїхати через місяць або й завтра. І цей Кучера згадає про лист і може все розповісти майорові.

Лісоруб злісно тупнув своїм важким чоботом і підійшов до собаки. Він починав лютувати. Якщо це розкриється, тоді випливе все і про Вадека. «Я ж нічого не думав, коли розповідав їй про пістолет, та вони мені все одно не повірять».

Вовк наїжився і притиснувся боком до стіни. Йому не було де сховатися від страшних ударів. Ніякого крісла чи лавки, тільки гола, облуплена дерев'яна стіна. До цього лісоруб дійшов своїм темним мозком.

Франек знову випив. Він уже забув про капітана і про свої нещастя.

— Ми таки подружимо, — повторив він, і це прозвучало ще миролюбніше. — Я приборкував гірших, ніж ти.

Вовк узяв це до відома, глухо загарчавши. Він завжди слухав і намагався зрозуміти тільки початок слів, і то не всіх. А оскільки все це повторювалося щодня, вже наперед знав, що буде далі, і глухо гарчав; у світлі гасової лампи тьмяно блищали його ікла.

— Знову починаєш? — Чоловік похитав головою. — Перестань, кажу. Все це марно. Ти мені потрібен.

Франек трохи подумав над сказаним, але ніяк не міг дійти до того, навіщо ж цей собака буде йому потрібен. Та раптом у нього сяйнула думка.

— Я зроблю з тебе диявола. Але не для себе, друже мій. Розумієш?

Собака не розумів. Він знав одне. Надходить вирішальна хвилина. Вустами цього п'яниці з ним говорить смерть. І треба зібрати весь свій розум, щоб уникнути її. Зараз він не має права кидатись на хазяїна, кусати його, навіть просто гарчати. Всі ці рухи і звуки поведуть за собою смерть. І хоч кожна волосина на його шкірі тремтить від хвилювання, хоч безсило стискаються зуби — пес не дозволить шаленій люті оволодіти ним, бо програє.

А програвати він не хотів.

Вовк спробував вирвати скобку з стіни і зразу ж зрозумів, що припустив помилку — Франек помітив його рух.

— Що, тримається? — цинічно розсміявся лісоруб. І підняв сокиру.

«Почалося»,— зрозумів пес. Він уже знав, що таке сокира. Автомата не боявся — його дуло ніхто ще не спрямовував на нього. А сокиру знав. Одного разу вона просвистіла над самісіньким вухом — це Франек пожартував,— і Вовк тоді думав, що голова вже розкололася навпіл. Боявся він також дрючка і поліна. Взагалі кожної речі, яку тримав хазяїн у руці. Бо все це могло переламати йому ребра.

Але сокира — то смерть. Він знав, на що здатний цей страшний чоловік, коли у нього в руках сокира. Ударить граючись, і розлітається товста колода.

Сталь сокири виблискувала синьо і небезпечно.

Та ні. Обухом Франек ударив по скобі, вганяючи її глибше в дерево.

— Не видереш! — засміявся. Сміх був хрипкий, але ще не дуже злий.

Вовк дивився на сокиру. І на руки. Самі по собі руки такими небезпечними не були, хоч він і підкорився їм під час першої зустрічі. Але тепер він уже знав ці руки.

Франек не хотів бути злим. В усякому разі, на собаку. Він знову налив собі горілки, відсунув од столу крісло і сів так, щоб пес був проти нього.

Горілка почала діяти.

— А я все-таки сподівався, що вона колись повернеться до мене,— прошепотів він.

Вовк зморщив ніс і скося подивився на поліна, безладно розкидані біля груби. Зараз одне з них піднімуть, і воно просвистить у повітрі.

Від Франека пахло горілкою, потом і дичиною. У хаті лісоруб завжди ходив, трохи нахиливши набік голову, бо був дуже високий і розбив би голову об сволюки, якби випростався.

А тепер Франек сидів і мружив на собаку свої чорні циганські очі.

— А коли вона появилася, одна з цих вонючок убила її,— склипнув лісоруб.

Його руки лежали на колінах. Величезні руки, які зовсім закривали коліна. Суглоби на кулаках були збиті до крові, аж на них утворилася тверда, лускувата шкаралупа, схожа на шкіру ящірки. Руки лежали на колінах, наче дві довбні.

Можна сказати, що Франек говорив з собакою лагідно, якщо в глибокому гарчанні ведмедя взагалі можна розрізнити лагідні ноти.

Але Вовк не довіряв йому. Скільки разів уже починалося з цього, а кінчалося завжди побоями.

Очі Вовка блищали від лютої ненависті. Він так притиснувся до стіни, що за його спиною впав великий кусок штукатурки, і це злякало Вовка. Здалося, що ворог нападає і ззаду, що небезпека загрожує йому з усіх боків.

— Я тепер зовсім самотній,— знову зітхнув лісоруб.— Один у цілому світі.

За роки, які Франек прожив тут, він звик розмовляти сам з собою. Тепер було навіть краще. Він уже не здавався собі божевільним, хоч знав, що собака не розуміє його.

А втім, найгірше, коли дурень починає багато думати про свій розум.

— Собако,— звернувся Франек до Вовка,— все ж таки ми з тобою подружимося. Я взагалі непоганий хлопець. З мене могла б вийти хороша людина, якби Інга була зі мною. Та вона покинула мене, знов повернулася і вже пішла від нас у небуття. Тепер я й не знаю, нащо мені бути людиною. Вони приходять по мене, і мені потрібен ти.

Вовк знав свої можливості. Раніше він безтямно кидався вперед, щоб вчепитися в це жилаве, чорне від загару горло, а потім, повернутий своєю вірьовкою назад, на підлогу, мало не гегнувши від удару поліном, безсило скавучав біля своєї стіни.

Ще місяць тому він нападав шалено, з найменшого приводу. Коли не можна було схопити за горло, намагався схопити за незахищену ліву руку, що давала йому м'ясо. І не помічав правої руки, яка вже була напоготові. Перш ніж встигав схопити зубами ліву руку, діставав удар руба долоною по носі. Страшний удар, що зіб'є з ніг будь-якого собаку.

Так кілька разів кидався він на, здавалося б, незахищену ліву. Потім уже знав про праву руку і якимось блискавично змінив напрям нападу. Кинувся начебто й на ліву, та в останню хвилину спробував схопити за праву. Наслідки були однакові, тільки тепер він дістав удар по носі лівою.

І Франек засміявся злим сміхом.

— Нічого не вийде, дурню! Я завжди готовий до всього!

Тепер Вовк вимірював очима, доки вистачить його вірьовки. До першої щілини між дошками підлоги. Не далі. Коли якась частина тіла хазяїна за щілиною,— нема чого й кидатись. І за руку хапати не варто. Лишається тільки горло. Схопиш за щось інше — якось йому пощастило вчепитись хазяїнові в зап'ястя — буде страшний прочухан.

— Ми обое, власне, дуже пасуємо один до одного,— засміявся лісоруб.— Ти звір, і я звір. Оцими руками,— він по-

вернув руки долонями догори (долоні були страшні — самі шрами і мозолі. Це вже не була людська шкіра, це була підошва), — я тримав білого ведмедя, якщо хочеш знати, собако!

Чоловік нахилився ще трохи. Він теж вимірював очима довжину вірвовки, якою був припнутий до стіни Вовк. Проте Франек скоріше інтуїтивно відчував її, ніж обчислював, — надто вже довго жив він серед хижаків і звик до того, що інстинкт частіше попереджав його про небезпеку, ніж мозок.

Тепер лісоруб думав зовсім інакше, і це зробила горілка. І туга. Він хотів помиритися з собакою. Уже три місяці намагався це зробити і домігся принаймні того, що Вовк перестав кидатись на нього. Проте цілком покластися на пса ще не можна було.

Широким канадським ножом Франек одрізав великий шмат м'яса і на долоні підніс собаці. Лише до тої першої щілини.

Вовк лежав, одвернувши голову, хоч м'ясо приємно пахло. Вовк, безперечно, краще вмів думати, ніж його хазяїн. І тепер міркував: усе інше не варте нічого, тільки це горло. І розумів, що не дістане поки що ні до руки, ні до м'яса.

«Ще трохи, зовсім трохи — і я відірву тобі пальці». Вовк почував, як гарячково клацають його зуби, і намагався стримати свою лють.

— От бачиш, собако, — бурмотів Франек, — був час, коли ти б уже кинувся на мою руку. — Але чоловік помилявся, він не зрозумів собаки. — Принаймні тепер ти вже знаєш, що даремно воював зі мною. Що... — І він знову замислився, все це було для нього занадто складно. — Що, — обличчя його повітлішало, — ти завжди діставав належне.

Франек подивився у вікно, за яким свистів нічний вітер.

— Усі вони дурні! Ось як треба виховувати собак!

Він нахилився ще трохи вперед, і долоня з м'ясом проминула щілину.

У собаки тремтів кожен м'яз. Але він не кинувся. Пальці йому не потрібні. Тільки горло. Він знав, чого хоче хазяїн.

Вовк обережно взяв м'ясо з долоні Франека і поклав між передніми лапами. Облизався.

— Ну, та-а-ак! — Чоловік аж засяяв увесь. Його самопевність зростала. — Я скоро почну тебе любити, собако, коли так піде й далі. — Він знову насупився. — Якщо люди тебе не бояться — нічого з ними не зробиш. Так само, як і з тобою.

Він зробив ще одну спробу. Простяг руку до м'яса, наче хотів одібрати його в собаки.

Це вже було занадто. Без попередження, мовчки, не вишкіряючи зубів, без будь-яких ознак незадоволення Вовк кинувся вперед, певен, що тепер дістане до схиленої шиї.

Вірówka грубо відкинула Вовка назад, і він, оскаженівши, завив і почав рватися на волю. Гриз зубами вірówka, хоч знав, що в нього не буде часу перегризти її, і просто шаленів не так від страху перед тим, що тепер буде, як від осмислення власної дурості.

Франек більше не усміхався.

— До того білого ведмедя я підійшов ззаду,— пробурмотів він.— З-за спини. Ніхто в світі не може боротися з білим ведмедем, бо це звір над звірами. З бурими я боровся, що-правда, вони були в наморднику і прив'язані. Але ж це не боротьба, а звичайний трюк. З бурого ведмедя досить, коли почнеш його лоскотати. А на білого не впливає ніщо. Навіть людська сила. А ти ж звичайнісінький пес, який нізащо не хоче зрозуміти моє добре серце. Ну, собачко...

Лісоруб підвівся. Став, похитуючись. Нахилився — щось йому боліло в потилиці — і тупо оглядівся.

Вовк знав, що вже нічим собі не зарадить. І тихо скавучав, притиснувшись боком до стіни.

— Але ти маєш рацію,— вів далі чоловік.— Ти так само не хочеш ні з ким потоваришувати, як і я.

Він не мав до собаки ніякого співчуття. Вовкове щастя, що під руку Франеківі не трапилася сокира. Франек просто не помітив її. Поліно, тверде, як і його рука, було ближче. Він підняв його.

Вовк напружив усі м'язи. Не тому, що хотів ще раз напасти, а тому, що знав, як боляче, коли б'ють по ослаблених м'язах.

І лісоруб ударив. І бив не так, як б'ють ошаленілі від люті, а обмірковано, методично. Коли працював у цирку, то так гамселив звірів, що їхній приборкувач потім нічого не помітив. По м'язах. Не по заду, а в найболючіше місце. Так і тепер — бив не для того, щоб убити, а щоб вибити непокірність.

Вовк мружив очі, напружившись, приймав удари. Ховав від ударів ніс і спритно ухилявся від поліна, що свистіло над головою, щоб не вдарило по кістці. Не вив і не скавучав. Знав, що то було б марно. Коли навіть вкласти у виття весь свій біль — це не полегшить ударів.

Пес тільки мружив очі. І тремтів усім тілом — не тільки

від болю, а й від шаленої ненависті. При кожному ударі дивився на горло чоловіка, на сині жили.

Проте Франек надто багато випив, і його удари були неточні. Кілька разів він так ударив по стіні, що занімала рука.

Потім кинув поліно. Сів у крісло і подивився кругом себе налитими кров'ю очима. Помітив пляшку і стомлено притяг її до себе.

— Я знаю,— захрипів,— колись питання стане так: ти чи я. І то будеш ти!

Франек допив горілку і пожбурих пляшкою у змученого пса.

Вовк спритно ухилився. Пляшка розбилась об стіну, і кілька крапель рідини бризнуло йому в очі.

Пес заскавучав і почав витирати їх лапами.

Франек підвівся. Біль собаки не цікавив його. Лісоруб підійшов до глухої стіни кімнати і трохи підняв на підлозі дошку. Щось пошукав у темряві, знайшов і заспокоєно засміявся.

Собака перестав скавучати і поглянув на хазяїна. Він знав, що можна зробити цією зброєю, але не боявся, бо всі, хто стріляв з неї, завжди вбивали інших звірів, а не його.

— Я міг би застрелити тебе,— пробурмотів Франек.— Постріл — і кінець. Але навіщо це мені? Краще, коли ти скавучиш тут і кидаєшся на мене. Може, це й дурощі, але я вже не хочу жити сам.— Він хитав головою і зважував на долоні зброю.

Потім розібрав свою рушницю-обріз і заходився чистити кожну частину. Найдовше возився з затвором, який здавався йому заіржавілим.

У голові народжувався підступний план. Франек думав про жінку з білявим волоссям, яку застрелили. Але суму вже не було. Лісоруб усміхався і насвистував.

Змастив гвинтівку як слід і відніс її в схованку. Потім, не роздягаючись, упав на ліжку і в ту ж мить захропів.

Вітер надворі стих. Ягоди горобини не стукотіли більше об дах. Залягла тиша, в якій тільки надсаджувався цвіркун та переключалися сичі. Якийсь птах крилом на льоту черкнув по даху і сполохано крикнув.

Починалася ніч, дуже тепла, зоряна, з синім місяцем, на якому зринали дивовижні картини невідомих земель. Завжди, коли сховався такий місяць, Вовкові хотілося потихеньку вити. Так він колись і робив. А тепер знав, що не можна. Крізь вікно було видно мовчазні пожовклі берези. Ледь тремтіло листя й опадало з дерев. Воно так тихо зривалося з гілок і

кружляло в повітрі, що цього не могло почути людське вухо. І собаче також.

Рання осінь була прекрасна. Срібне бабине літо. І досі літали кажани. Тут і там на зігрітих сонцем галявинах і вздовж лісових доріг прикордонники знаходили гриби. Мов з води росли підосичники й опеньки. На розбухлих од вологи трухлявих пеньках звисали грона паразитів — поганок. Парами пробігали лисиці. Тут їм не загрозувала ніяка небезпека.

Вовк уже не скавучав. Лежав під стіною і зализував рани. Не спав, не міг заснути від болю. Ось він побачив першу зірку, потім другу. Провів поглядом синій місяць і хотів уже завити, поділитися з кимось своєю тугою, та не наважився. Той, що хропів, пробудився б і розлютований кинувся б до своєї схованки в підлозі, де лежала ота річ, що вбиває.

Зорі пролетіли по небу і кудись упали. Пес знову почув лисицю, що пройшла недалеко від хати.

Синьо-білим світлом повнився місяць. Світло проникало навіть крізь оці осліплі від бруду вікна, осявали щілини на затоптаній дощаній підлозі і звірине лице чоловіка, що хропів.

А на світанку, коли зайшов місяць, Вовкові стало холодно. Він весь наїжився і скулився, мов їжачок. Та це не допомагало, мерзли ноги. Він жалівся, як дитина, тільки тихіше, скавучав і скаржився сам собі. Іноді засинав неспокійним сном і сукав ногами, коли здавалося, що його переслідують. А потім у сні перед ним з'явилася Ліза і почулося її гаряче дихання.

Вовк враз прокинувся.

На небі вже не було ні місяця, ні зірок. Воно набуло сірчано-жовтого кольору. Світало.

Лісоруб іще хропів.

Вовк засинав і знову прокидався. І снилась йому людина — найслабший і разом з тим наймогутніший витвір природи. Вовкові здалося, що він стискає її зубами за шию, таку огидно м'яку порівняно з шиєю дикого кабана.

Ніс у Вовка був теплий. Пес скулився, підібгав під себе лапи і тепер відчував на чорних своїх п'ятах власний гарячий подих. Але організм у собаки був дужий і міг перебороти будь-яку хворобу.

Вовк знову прокинувся — і цього разу не тому, що почув огидне хропіння свого хазяїна-тирана. Щось підказало йому: пробудися, прислухайся, будь уважний — на тебе чекає не біль, а велика радість. Слово «радість» досі було для нього чуже; років три тому бували в нього щенячі радощі — він не-

виразно пам'ятав широкі луки, що мирно спускалися до маленького струмочка, де бавилися вони з братами і сестрами, борюкалися з мамою, але потім мама раптом зникла, брати й сестри теж позникали, а від усієї радості лишилося брудне віконце, повернувшись до якого, він вив, і ніхто не приходив, щоб заспокоїти його. Так було з радістю.

Але три роки — надто давно для собаки, щоб він досі міг усе пам'ятати. Наче якась рожева завеса опустилася над минулим.

Чарівний це був світанок, наче витканий з бабиного літа. з павутинок, посріблених росою. Світилася кожна травинка, покроплена дорогоцінними краплинами, непорушно стояли сіро-білі ялини, мовчазні, заглиблені в себе, а небо дзвеніло якимсь особливо високим, але приємним тоном, наче хтось бив у велетенський барабан, обтягнутий шкірою бірюзового кольору. Людина не могла чути цієї високої ноти. Так само, як і звір.

Пробуджувались птахи. Дикий кабан перестав ритися в землі і шукав місця, де б лягти поспати. Він прислухався. Тишу боялись порушити і козулі. В прозорому ранку було чути кожен звук.

Отак і цей. Слабенький, як дитячий плач.

Вовк не прокинувся сам. Великий дух природи схилився над його вухом і прошепотів: «Прислухайся до голосу власної крові!»

«Чую», — відповів він слабеньким носовим свистом. У носі від гарячки було зовсім сухо. Пес боявся, щоб цей приглушений свист не почув хазяїн.

Цей звук... тихий, ніжний, ласкавий... Це прокинулися троє Лізиних щенят. Захотіли пити.

Материнське молоко було набагато смачніше, ніж будь-яка інша їжа, якою підгодовували цуценят. Жирне коров'яче молоко ще сяк-так, а все ж мамине солодше. От іще густа манна каша з цукром — це теж непогано! А риб'ячий жир не вартий доброго слова. А його треба випити найбільше!

Усім трьом уже давали й відвар з яловичини, змішаний з вівсяною кашею. Та найгірше — часниковий суп, яким зв'яло годувати їх ветеринар.

Ліза облизувала малих, перевертаючи їх з боку на бік. Вони вже вчилися гавкати, розрізняли навколишній світ по запаху і не вищали так огидно, як раніше. Коли ж мама зовсім одвернулася від них і молока не стало, цуценята страшенно розгнівалися і кинулись кусати її. Це була не просто

гра — це була перевірка їхніх здібностей. Лізі варто було махнути хвостом, і щеня летіло в куток.

Та ось дужчий з них видряпався на мамин бік і вже приготувався переможно гавкнути, — бо ще жоден з його братів не забирався так високо, — як раптом посковзнувся на гладенькій маминій шубі і шкереберть полетів униз. Проте малюк був одважного роду і не скаржився. Спробував тільки схопити маму за зморщений од сміху ніс.

«Ну, ну!» — запротестувала вона, починаючи гніватись. Мати повинна оберегати свій авторитет. Хитнула головою — і цуценя зробило карколомний кульбіт. У його житті треба буде зробити їх ще немало, щоб мати міцний і гнучкий хребет.

Ліза повернула голову, почувши за сіткою сміх.

Собака дозволяла людям усе: лаяти її, карати, смикати за поводок, коли вона не слухалась, не дозволяла тільки одного: сміятися з неї. Цього Ліза не терпіла.

Вона зрозуміла, що це прийшов до її сімейного будиночка «пампушка» Штенцл, бо коли він ішов, стежка вгиналася під його кроками, хоч він і намагався ступати на носках. Штенцл приходив щодня, проте Ліза намагалася не приділяти йому великої уваги, щоб він не думав про себе багато. І ще тому, що через цього стокілограмового солдата Лізу давно вже мучила совість. Собака покусала Штенцла тоді, як він загрожував там, на горі, Вовкові... Та люди — створіння дивні, все у них якесь особливе, і вчинки людей завжди відрізняються від того, що вчинив би на їхньому місці розумний собака.

Цей солдат, як видно, зовсім не сердився на неї.

Сніданок Лізі мали принести за годину, та Штенцл, який раніше так любив поспати, що часто запізнився на перекличку, тепер вставав на годину раніше і потай приносив Лізі зайву пайку молока. А якби ветеринар побачив, що він дає цуценят, у нього б волосся стало дибки.

Цього ніяк не можна було робити, бо порушувався точний контроль ваги, який провадив ветеринар.

— Але ж ветеринар — це... — і «пампушка» Штенцл дуже непоштиво висловлювався про ветеринара. — Бо в нього ніколи не було цуценят і він не знає, що це значить, — додав солдат.

Ліза з ним охоче погоджувалась, милостиво облизавши йому руку. Точніше сказати, вона просто лизнула Штенцла по руці своїм рожевим язиком, щоб не сказали, що вона невдячна. І нечутно промовила: «У мене вже давно страшенна спрага, чоловіче добрий».

— Щоб ти тільки не захворіла! — похитав головою солдат. Він сидів навпочіпки, і від цієї незручної пози у нього боліло все тіло. Проте Штенцл тримався, намагався не думати про втому.

Звичайно, капітан Гаєк усе знав, але мовчав і тільки усміхався та ще підтакував ветеринару, коли той вихваляв свій метод, завдяки якому його собаки після пологів швидко набувають ваги.

— От хоч би, наприклад, Ліза!

Майже кожного ранку капітан заставав «пампушку» Штенцла біля собаки, а тому навіть не кричав на нього, коли той під час зарядки, присідаючи, не міг підвестись і сідав на землю.

Штенцл забрав чисто вилізану миску і замкнув обтягнуті сіткою дверцята. Він наче вибачався:

— Це я мав би добру халепу, Лізо, якби мене тут застукали. Почали б питати, де беру вранішнє молоко. Не міг же я виказати кухаря, то мав би розповідати, як ходжу по молоку в село, і однаково мені б не повірили, і скінчилося б усе гауптвахтою. Ну, тримайся, Лізо, снідатимеш двічі, а колись віддячиш. Цей ветеринар збожеволіє від радості, коли дізнається, що ти знову набула ваги. І все це припише своєму поживному борошенцю, про яке доповідає в кожному рапорті.

Він говорив до неї, як до людини. Потім притулив палець до своїх товстих губів:

— Тільки нікому ні звуку, Лізо. Бо дістанеться нам!

Капітан мусив одступити од вікна, мало не розсміявшись уголос. Він думав про ветеринара, який недавно сказав йому: «Ваші собаки, товаришу капітан, перебувають у надзвичайно хороших умовах і мають бездоганий догляд. Я ніде не міг досягти таких успіхів, як тут».

Вовк чув голос власної крові.

У такий ранок, наче вкритий студеною росою, коли ще не озивалися птахи, крім сороки, цього поліцая лісу, коли луки ще мовчазні, а травинка тулиться до травинки, лозинка горнеться до лозинки, коли з лісу вийде хіба що полохлива сарна чи олень, який пізно закохався і тому ще голосніше кричить про своє кохання, — в такий ранок усі звуки чутно далеко, на багато кілометрів. Вони наче плывуть по водній гладіні, відбиваються од високих дерев, повзуть по вологій траві, яка не глушить їх, бо сама від холоду гнеться до

землі. Угорі зеленіє небозвід, але тут він не бездонний, а більше скидається на велетенський купол, обмежений з трьох боків чорними лісами, а з четвертого — горами, схожими на гриби. Від цього куполу відбиваються всі звуки.

Вовк нашоршив вуха і прислухався.

Його мучила страшенна туга. Найбільше йому хотілося сховати ніс між лапами і вити, вити, вити. Але це було неможливо, бо кожний звук міг коштувати йому життя.

Собака гарячково гриз вірвовку, якою був прив'язаний, і так поспішав, що навіть ук'усив себе за свій гарячий і сухий язик. Зуби в нього були гострі, як бритви, і з вірвовкою не довелося довго морочитись. Він ретельно перегризав одне волоконце за одним.

А потім досить було злегка сіпнути, і вірвовка перервалася.

Вовк пильно оглянув двері. Вийти тут не було ніякої надії. В щілину під дверима уже вповзало зеленаве с'яво світланку. Вирити прохід під дверима було неможливо. Вони були важкі, солідні, і поріг був з міцних дубових дощок. До того ж лісоруб завжди на ніч замикав їх на залізний засув.

Вікно! Це не було звичайне вікно, яке відчиняється навстіж, по-старочесьькому. Невідомо, кому спало на думку зробити тут модерне вікно, що відсувалося вгору. Хазяїв не обходило, що в хаті не було електричного освітлення, що піч примітивна, а дошки на підлозі місцями зовсім прогнили, зате вікно модерне.

Вовк щось знав про це вікно. Він підсунув під раму лапу. Вікно трохи піднялося. Тоді він всунув у щілину морду і з силою підняв голову.

Вікно піднялося ще вище. Вовк виліз на нього і ковзнув на волю. Рама зачепила його за лопатку, але досить було незначного руху назад, щоб рама знову піднялася вгору.

Потім Вовк почув, як вікно клацнуло, зачинившись за ним.

...Відступивши од вікна, капітан тихенько засміявся. Якась тепла хвиля людяності залила його серце. В цю мить він почув шурхіт за спиною. Це його заступник надпоручик Томічек починав готувати сніданок. Він завжди зранку позіхав на весь рот, кашляв і курив сигарету за сигаретою.

— Бідного фазанчика треба скупати під душем,—кинув капітан.

— Я не фазан,— прохрипів надпоручик і застібнув піжаму.— А якби був фазаном,— він замислився, а потім по його обличчю рбзлився блаженний вираз,— якби був, Рудольфіку, фазаном, то вставляв би тільки через годину!

За годину знизу, з кухні, їм принесуть гарячого молока, та жодний з них не визнавав такого сніданку.

— Це здорово, це дуже добре, треба його пити,— погоджувався надпоручик.— Але я молока не люблю.

Зараз він заварював міцну каву по-турецькому. Стояв над цією кавою і чухав голову під густою світлою скуйовдженою чуприною. У нього нили пальці ніг, бо з ранку до вечора він ходив у чоботях на гумовій підшві.

Служба ще не починалася.

І досі вони обоє були звичайними людьми, що тільки-но пробудилися від сну. Не начальник застави капітан Гаек, а просто Рудла, і ніякий не надпоручик Томічек, а Ота. Перший спав у службовому приміщенні, хоч це й не дозволялося, а другий у маленькій кімнатці поруч, що колись правила за комірчину.

— Ану дай мені характеристику солдата Йозефа Штенцла! — засміявся капітан.— Напам'ять і нічого не вигадуй!

— Ну,— позіхнув надпоручик,— стукне тобі зранку в голову!

— Ні, я кажу серйозно. Ти мій заступник і повинен знати людей так само, як і я.

— Лінивий,— протяг Томічек.

— Ти теж лінивий. Коли я не наглядаю за тобою.

— Я не такий,— спокійно погодився надпоручик Томічек.— А ще він — ненажера. Просто неможливий солдат. Сором на всю заставу.

Капітан тихо засміявся.

— Зробимо його провідником,— сказав він, повільно розмішуючи ложечкою каву і не піднімаючи голови.

Надпоручик перестав взуватися.

— Ти погано виспався, Рудольфе? — обережно спитав він.

— Дуже погано. Заповнити сімнадцять анкет за один вечір — це тобі не жарт. Зрештою, може й краще, що тут у мене немає дружини. Проте я виспався і, нівроку, почувую себе, свіжим.

— Зробимо Штенцла провідником,— повторив надпоручик і знову взявся за чобіт, який ніяк не міг натягнути на ногу.

Тепер він був обережний. Це вже не перший раз капітан отак приголомшував його. Наказував робити таке, що, здавалося, ніколи б від нього не сподівався. І, слід зауважити, його накази, на перший погляд ніби й безглузді, потім виявлялись розумними і добре продуманими.

— Значить, Штенцла провідником,— ще раз повторив надпоручик,— хоч це безглуздя, але...

— Те, що каже командир, не може бути безглуздем.

— Іноді буває. Ти не сердься. Командир повинен іноді радитись із своїми офіцерами.— Він потер заспані очі.— Перший же пес зжере Штенцла. Або Штенцл пса. Ну, а врешті, мені все одно.

Капітан пив каву і думав про те, що хвилину тому зірвалося з його вуст... «Зрештою, може й краще, що тут немає моєї дружини...» Учора він одержав від неї листа з Брно. «Ти не можеш вимагати од мене, щоб я поховала себе живою на якійсь заставі, де тільки лисиці можуть сказати «на добраніч».

— Певно, я вже старий,— зітхнув він.

— «Сонце» на турніку ще крутиш на десять балів.

— Але моя жінка наче на двадцять років молодша од мене.— Капітан знизав плечима. Він не хотів знову переживати все це, бо знав, що зарадити тут нічим.

Надпоручик потер очі. Чогось вони горіли в нього, і було таке враження, наче дивишся на світло крізь якусь сітку. Проблема одруження перед ним не стояла так гостро: йому було тільки двадцять сім років. І варто йому було помахати рукою, як його Данка виїхала б сюди.

— На моїй заставі лисиці не скажуть «на добраніч»,— ображено пробурмотів капітан.

Він міг багато на що не звертати уваги, але так говорити про заставу не дозволяв і власній дружині.

— Скажуть, скажуть,— засміявся надпоручик.— Хоч я й не розумію, про що ти.

Капітан згадав, що повинен покінчити ще з одним листом. Учора вночі через ці анкети на нього не вистачило часу.

Він витяг листа з шухляди.

— Від Єви Кучерової.

Надпоручик сухо засміявся.

— Кучерової чи Краткої?

— Не жартуй по-дурному. Не хочеш відповісти?

Надпоручик знав зміст листа.

— Я пересвідчився— не можна втручатися в інтимне життя. Жоден з хлопців не відступиться, бо Єва дуже гарна. А вона ніяк не може вирішити, хто з них подобається їй більше, і тому поки що вважає за найкраще ходити з обома. Служба є служба, а поза нею— те нас не торкається.

— Ти дуже все спрощуєш,— похитав головою капітан.

— Хіба що я сам почну залищатися до Єви, тоді у них

1
обох разом скінчатся всі клопоти. Я ж так не відповім,— стояв на своєму надпоручик.— Дівка гуляє у садку лікарні з Кратким, а потім пише сюди, щоб ми пояснили Кучері, що все це була помилка!

— А тепер у них все гаразд?

— Нічого не гаразд! — з досадою відрубав надпоручик.— Якщо хочеш розбити дружбу двох хороших хлопців, пусти між ними дівку — і досягнеш мети. Раніше один без одного кроку не могли ступити. А сьогодні один ревнує до другого, як собака. А Кучера ще до всього почав пити...

— Я щось чув.

— Користається з кожного найменшого приводу, щоб потрапити в село. Іноді їде аж до Будейовиць, щоб не було так помітно. Звичайно, хлопці з радістю його беруть з собою, бо він добрий товариш. Проте... раніше він з застави не вилазив. Тільки Ліза та Ліза. Ніколи у нас не було такого хорошого провідника, як він. Тепер минулося. А як він «гуляє» по шинках — про це вже є кілька рапортів.

— Так Єва ж була його дівчиною?

— Можливо.— Надпоручик усміхнувся.— Тільки вона все грається. Певно, їй до рук попав якийсь роман Франсуази Саган¹. А та вміє задурити голову. Єві лестить увага обох. Може, вона й непогана дівчина, але особа з такими якостями зведе з розуму ще не одного хорошого хлопця. В усякому разі, таких ідеалістів...

— Усе це так... твоя правда. Тут завжди в голову лізуть думки про самотність.

Він знову думав про свою дружину. Взагалі немає нічого простого. Але люди б збожеволіли, коли б не спрощували деяких проблем. Принаймні люди із здоровим глуздом. Як-от Томічек.

Нагорі, на пагорбі, заторохтів мотоцикл.

Ім не треба було підводитись із-за столу і дивитись у вікно, вони й так знали, хто то їде сюди так рано.

— Він теж ніколи не виспитья,— пробурмотів капітан.

— Бо через тиждень почнеться атестація собак і провідників.

— Для цього не треба вставати о четвертій, а лягати о дванадцятій. У нього теж молода жінка.

— Але розумна жінка, яка усвідомлює, що вийшла заміж за солдата. Моя Данка теж знає про це, і тому в нас усе гаразд.

---

¹ Сучасна французька письменниця. Автор еротичних романів.

Мотоцикл спинився внизу біля застави.

«Де лисиці скажуть «на добраніч»,— не виходило з голови у капітана.— Хай би побачила, як живеться серед природи, їй би ніколи більше не захотілося до міста. Хоча б побачила, як лисиця вчить лисенят ловити живих ворон...»

Він потягнувся і заплющив очі. Потім подивився на двері. Двері не відчинялися, мотоцикліст внизу, певно, лагодив щось у машині.

«Власне, ти маєш рацію, Ота, вона просто не усвідомила, що йде заміж за солдата. Або їй просто сподобалась військова форма. І немає ніякого смислу заманювати її сюди. Вона б збожеволіла тут, у цій пустині, неодмінно збожеволіла б, хоч і Форстова, і Йорданова, і Кашпарова можуть тут жити. Але ж вона— дружина не для прикордонника».

По сходах затупотіли чоботи. Інструктор Стогончик увірвався в кімнату, похапцем привітався і зразу ж побіг до вікна.

— Товаришу прапорщик,— спокійно почав капітан.

— Я знаю,— зовсім не за статутом махнув рукою прапорщик.— Але... не гнівайтесь на мене. Чуєте?

Капітан підвівся і розчинив вікно навстіж. Надпоручик підняв голову й наставив вухо, щоб краще чути.

Вдалині почулося слабке: у-а-а-у!

— Це не наш пес,— зразу ж сказав надпоручик.

— Звичайно, не наш,— погодився Стогончик.

В кімнату вливалось свіже вологе повітря. Ліси, що з трьох боків оточували долину, стояли мовчазні й непорушні.

— Це схоже на нерви,— засміявся капітан, хоч сам цьому не вірив. Він глянув на годинник, потім у службовий розклад.— Зараз на кордоні Павлічек з Борзим. Борзій так не вие. Він хрипить. А зараз почнеться побудка.

Надпоручик заспокоївся.

— В районі застави не може бути чужого собаки. Наші б розірвали його.

— Якби він дався,— заперечив Стогончик.— А цей не дасться.

Здавалося, що й сонце зійде сьогодні передчасно. Схід був червоний, і цей червоний колір помалу переходив у світло-синій.

Капітан недовірливо дивився на пагорб проти вікна. Він наче помітив там якийсь рух.

— Це не нерви,— прошепотів батальйонний інструктор.— Нізашо б не повірив, що існує щось подібне. Ніякі посібни-

ки про це не пишуть, і ми тут не дуже любимо сентиментальні історії з життя собак. Але тепер я знаю...

— Що?

— Існує собаче кохання. Ні, ви не смійтесь. Велике собаче кохання.

Надпоручик критично глянув на нього.

— Ти при своєму розумі?

Капітан узяв бінокль і почав вдивлятися у той пагорб.

В цю мить задзвонив телефон. Доповідав спостережний пост номер три.

— Доповідає ефрейтор Матеїчек. У вас не втік пес?

— Ні! — гаркнув на нього надпоручик. — Тільки ж не стріляйте у нього.

— Ясно! — відповів ефрейтор.

— У-а-а-у! — пролунало знову.

Капітан ніяк не міг об'єднати все це в одне ціле. В цю мить він почув зліва, де були розташовані приміщення для собак, гуркіт жерсті і висунувся у вікно.

Перший завив Принц. Люто і ненависно. До нього негайно приєднався Дракон. Решта собак, дуже схвильовані, стояли на задніх лапах, спираючись передніми на дротяну сітку.

Тихо, але настійливо заскиглила Ліза.

— Батько прийшов подивитись на своїх дітей. — Прапорщик радісно вдарив кашкетом об стіл. — А тепер нехай хто-небудь мені скаже, що вони не такі, як люди! Якби щось схоже мені розповіли, нізащо б не повірив. А вже ж вісімнадцять років працюю з собаками!

— Він її кличе! — дивувався капітан.

Надпоручик підвівся. Це занепокоїло його.

— Я знаю, що ви обоє хочете зробити, — заговорив він обурено. — Але я не згодний. Підполковник збожеволіє, якщо дізнається. З самого початку я казав, що цей пес нічого хорошого нам не принесе.

Інструктор роздратовано повернувся до нього.

— На жодній заставі немає таких чудових цуценят, як у нашої Лізи.

— Але жодна застава не має такої проблеми із своїми цуценятами, як ми! Теорія розведення породистих собак летить до чортової матері! Де ви візьмете для щенят посвідчення про походження? Як з контролюванням приплоду? А різні бланки, форми?

— Для мене важливіший один добрий пес, ніж сто найкращих посвідчень, — махнув рукою батальйонний інструктор.

Капітан ще більше висунувся з вікна. Тепер він побачив у бінокль пса...

Вовк лежав на животі, витягнувши вперед лапи. Ніс підняв угору, вуха притиснув до голови. Можливо, він вив, але це було нечутне виття, призначене тільки для Лізиноного слуху.

— Як ти думаєш, що ми хочемо зробити? — спитав капітан надпоручика, який стояв у нього за спиною.

— Пустити до нього Лізу, — захвилювався надпоручик і рушив до дверей.

Досі капітан про це навіть і не подумав. Такі експерименти не можна проводити ні сіло ні впало. На це мусив дати дозвіл ветеринар, самого пса слід було б оглянути, чи не занесе він якоїсь хвороби...

— Але я був би категорично проти цього! — все ще заперечував надпоручик, помалу зачиняючи за собою двері. В думках він посилав чорного собаку до всіх чортів. Збирався йти до кухарів, які вже почали готувати сніданок.

Інструктор Стогончик загадково усміхався, наче знав наперед, що буде далі.

Капітан довгенько дивився на прекрасну постать Вовка. Потім втомлено зітхнув.

— Все одно його не можна використати на нашій службі! Звичайно, я з більшою радістю держав би його у нас, ніж мав би він мучитись у того Франека. — Гаєк повернувся і подивився на усміхненого Стогончика. — А де, власне, Ота?

Інструктор низав плечима і показав на двір.

Капітан вибіг за двері і крикнув уже на сходах:

— Ота! Ти куди?

— Випущу цю вашу Лізу...

На прекрасному тілі Вовка не ворухнувся жоден м'яз. Пес лежав на животі і примруженими очима дивився, що робиться внизу, в долині.

Він бачив, як надпоручик випустив Лізу. Собака безпорадно завертілася на одному місці, наче не знала, що з нею робиться, потім гавкнула і побігла до пагорба. Та раптом зупинилася і заскавучала.

Вовк не відповів. Зараз його не цікавили ні люди у вікнах, ні схвилювані солдати внизу, біля собак. Він не дивився і на неї, а ніби кудись убік, тільки так, щоб весь час краєм ока бачити її.

Ліза почула виск і гавкання цуценят. Вона повернулася на бігу — всі її рухи були бурхливі, навальні; собака відчувала радість життя.

Надпоручик стояв перед кліткою, не знаючи, що робити з цуценятами, які лізли за мамою.

— А все через те, що не віддали їх на собаківницьку станцію,— бурмотів він схвильовано.— Завжди, коли щось робиться не за правилами, то це так не проходить.

В цю мить Ліза прослизнула у нього між ногами і носом виштовхувала цуценят на траву.

— Дурієш,— нагадав він їй.— Не бачиш — роса, вони застудяться.

Собака враз зупинилася. Не тому, що зрозуміла надпоручика, а тому, що й сама подумала те саме.

А в цей час згори долинули слова Вовка, яких не почули люди, зате їх прекрасно зрозуміла вона:

«Сподіваюсь, що мої діти — сильні».

Цуценята пирхали, гидливо піднімали вгору товсті маленькі лапки, лизали холодну росу. В першу ж мить вони побилися між собою і, мов клубок мокрої вовни, покотились униз по схилу.

Ліза гордо пройшла перед шеренгою собак, що аж похрипли від лютого гавкоту на чорного розбійника, який байдуже лежав нагорі на скелі. На мить зупинилася перед Принцом, що дико гриз дротяну сітку.

Тільки після цього вернулася до своїх цуценят і спокійно покарала найбільшого забіяку.

— Парад кохання! — засміявся надпоручик Томічек.

Ліза повільно йшла по схилу, як це й належить матері такої численної родини. Та й самі ж хлопці! Ними могла б пишатися кожна матір.

Цуценята бігли за нею, перевалюючись, повискуючи і гавкаючи. Їх цікавило, яку ще нову гру вигадала мати. Вони не знали про Вовка, здалеку його не помітили й не почули, слух у них був ще не дуже гострий.

Вовк не поворухнувся. І ні кроку не ступив їм назустріч. Чекав, поки Ліза підійде до нього. І не дивився ні на неї, ні на малят.

Ліза зупинилась перед ним і сіла.

«Найсильнішому дали ім'я Робі»,— загарчала Ліза і спробувала носом підштовхнути цуценя до Вовка. Але це їй не вдалося, бо Робі зацікавився якоюсь квіткою. Тоді вона м'яко взяла його зубами за шию.

І раптом цуценя побачило, що воно стоїть на своїх чотирирогах ще не дуже певних ніжках проти величезної собачої морди. Та щеня було бойове і не думало вмирати від страху, опинившись перед невідомою небезпекою. Воно наїжилось і

навіть спробувало загарчати. Проте голос його був не набагато дужчий за звук пружини кишенькового годинника, коли пружина раптом лусне.

«Добре»,— неголосно мовив Вовк. На його морді нічого не змінилося.

А щеня посміливішало. Тільки що його могли покусати, розірвати, принаймні поколошкати. Нічого цього не сталося. Можливо, цей велетенський пес злякався його гарчання. І тоді щеня підійшло до велетня і спробувало схопити його за ніс, як це робило з мамою. Якийсь внутрішній голос підказував малому, що це дуже небезпечний пес, але не чужий. І зовсім не такий байдужий, як удає.

Щуценя зіп'ялося на задні лапи, щоб дістати до носа цього собаки.

«Прожени його,— спокійно мовив Вовк, звертаючись до Лізи,— бо буде він битий. Навіть твоїм щеняткам не все дозволено».

«Вони такі ж мої, як і твої,— прогарчала Ліза у відповідь, але на всякий випадок ударила Роби лапою по задніх ніжках, на яких він стояв ще дуже нетвердо, і відштовхнула набік.— Роби з Шумави,— додала вона гордо.— У всіх трьох до імені додається прізвисько — з Шумави!»

«Навіщо? — здивувався він.— Мені завжди вистачало імені — Вольф!»

«Це люди. Вигадують».

«Далі!» — прогарчав Вовк.

«Рацек і Рандал.— Ліза підштовхнула до нього ще двох щуценят і знову з гордістю додала: — З Шумави».

Він не обнюхував їх, бо впізнав з першого погляду. Проте ніяк не показав своєї радості.

Ліза хотіла вже лягти поруч нього, та в останню хвилину стрималася. Приймав він її не дуже привітно. Лежав, наче кам'яна статуя, не подаючи голосу. Щось сталося між ними; тепер тут були щуценята; все складалося якимось урочистіше, серйозніше; тепер вона не могла показувати свій норів і повинна була — хоч і всупереч бажанню — визнати його авторитет.

Він не дивився ні на неї, ні на щуценят. Повернувся до старого будинку в лісі, з димаря якого саме пішов дим. І все ж вона знала, що краєм ока він бачить їх усіх.

Щуценята знову затіяли між собою бійку і тепер опинилися коло великого каменя. Рандал, як і завжди, перший почав свої витівки. Тепер він намагався відкусити шматок ка-

меня. У нього не виходило, проте було видно, що після першої невдачі він спробує це зробити знову і знову.

«Дивуюсь, як ти дозволяєш,— зовні спокійно мовив Вовк,— він поламає зуби!»

Ліза слухняно гавкнула на Рандала. Та треба було гавкнути ще, щоб він послухався,— і мати помітила, що вдруге гавкнула зліше, ніж звичайно. Не могла допустити, щоб Вовк зауважував їй за погане виховання щенят.

Рандал здивовано сів, схилив голову набік, аж у нього повисло одне вухо, і докірливо подивився на матір — що це раптом з нею сталося?

Робі пощастило вилізти на самісінький камінь. Він взагалі намагався в усьому бути вищим від інших. Нагору с'як-так видерся, а от спускатися було важче, бо у нього весь час то голова переважувала, то зад і він падав то в один, то в другий бік.

Вовк мовчки підвівся.

«Не займай його! — загарчала Ліза.— Він все одно не заспокоїться, поки не розквасить собі носа».

Але Вовк підійшов до Робі, узяв його зубами за шкіру — це, видно, було не дуже приємно щеняті, бо Робі перелякано писнув,— і трохи швидше, ніж треба, поставив на землю.

Робі такий вчинок Вовка ще дужче розсердив, і цуценя вчепилося в дужку Вовкову лапу.

Вовк тільки труснув лапою, і Робі відлетів до своїх братиків, сів і почав по-дурному озиратися на всі боки, не розуміючи, що з ним сталося.

Вовк гавкнув уривчасто і дзвінко.

Ліза здивовано подивилася на нього — такого ще від нього не чула. Вовк наче зразу втратив вигляд царя природи, який над усе ставить власну гідність. У його голові народилася в цю мить далека згадка: сонячні луки, по яких бігав він щасливим цуценятком, коли ще не свистів над його головою нагай і бавилися з ним селянські діти.

І сонце справді вийшло, хоч за календарем воно мало вийти на годину пізніше, та того ранку, певно, земля від радості закрутилася швидше. Схил гори раптом порожевів, і над травою піднявся легенький, схожий на мереживо серпанок.

Цуценята, не припиняючи своєї нескінченної бійки, скотилися нижче по схилу, і тепер з туману, який стелився над самою землею, стирчали тільки маленькі гострі вушка.

Це помітив згори, із своєї спостережної вежі ефрейтор Матеїчек і розсміявся від щирого серця.

Над лукою з'явився мишоїд, і Ліза обережно підвела голову. І саме в цю мить вона дістала швидкий, несподіваний удар в бік, який безсоромно повалив її на спину. На хвилину в неї перехопило дух.

Вовк раптом ні сіло ні впало стрибнув до неї, вдарив її головою і бігав тепер, пустотливо гавкаючи, готуючись до нового нападу.

«Дурень! — роздратовано загарчала Ліза, бо не бачила ніяких підстав для гумору, не те що тоді, коли щенят тут не було. — Дурень!» — повторила вона, перебираючи в повітрі всіма ногами. Нарешті відновила рівновагу, стала на ноги і погналася за ним, вишкіривши зуби.

Вовк не тікав од неї, як це зробив би на його місці кожний розумний пес. Він сміявся... сміявся їй просто в обличчя... Адже собаки теж уміють сміятися. Проте Ліза не зносила глузування навіть від людей, не те що від собак, і коли налетіла на Вовка, як розлючена фурія, він тільки непомітно відсунувся, і її зуби клацнули в повітрі, далеко від його вуха.

Ліза не хотіла вкусити Вовка, у ній боролися різні почуття — і несподівана радість, що він упізнав цуценят, і образа, яку вона повинна була стерпіти, і страх, що втратить гідність перед своїми малими. Проте вона зрозуміла гру, хоч і не приймала її. Хотіла стримати себе, бо сердилась на нього за його дурацтві. Але при всьому бажанні стриматись не змогла.

Пес гавкнув, як звичайнісінький сільський Бровко, зігнувся і, коли Ліза проскочила повз нього, напав на неї з другого боку. Вона знову перекинулася через голову й опинилася біля своїх цуценят.

«Так. Чи не досить?» — розгнівано спитала Ліза.

Вовк відскачів, простяг вперед лапи, голову приклав мало не до землі, замахав хвостом і знову вичікувально гавкнув.

Коли ж Ліза погналася за ним ще трохи, сердячись та вже наполовину пустуючи, Вовк пробіг великим колом навкруг неї і цуценят, штовхнув носом Роби, аж той черевцем догори відлетів до своїх братів, та в цю хвилину тут була мама, що як вітер мчала за Вовком, але посковзнулась на мокрій траві і перелетіла просто через своїх синів.

Малому Роби вистачило хвилини, щоб зорієнтуватись і зрозуміти, що тут, власне, діється. Він трохи подумав, як бігти нагору, а як згори, і кинувся слідом за мамою. Брати — за ним. Вони вирішили взяти участь у грі своїх нерозумних батьків. Перевальцем бігли за ними, падали і голосно ска-

вучали, коли земля виявлялася занадто твердою, але не припиняли гри, бо інстинкт, що жив у їхніх серцях, кликав їх мчати вперед, доганяти, кусати.

Отже, собача родина котилася по косогору вниз.

Єфрейтор Матейчек на спостережній вежі ніяк не міг стримати сміху.

Капітан висовувався з вікна і кричав:

— Ні, ви тільки подивіться! Люди! Ні, ви бачили щось подібне? Лізо, хапай його! Дай йому перцю, тільки не піддавайся! Такої бійки я ще... ні, ви тільки подивіться!

І батальйонний інструктор теж сміявся до сліз.

Внизу шикувалася рота, проте сьогодні солдати ніяк не могли вишикуватись. Усі шістдесят чи скільки там чоловік кожен по-своєму любили собак. Тут, на кордоні, ці тварини не були ні для кого просто забавою. Це добрі помічники, вірні друзі, і бували випадки, коли людина могла покластися на них більше, ніж на людей. Тут розуміли собак, раділи їх radoщам, носили всі без винятку в кишенях грудки цукру для них, хоч ветеринар і суворо заборонив балувати собак. Якщо ж котрийсь із собак починав хворіти, на всій заставі було тільки й мови, що про його хворобу. А багато хто з прикордонників, хоч як набігались і стомилися за день, часто вночі вставали і йшли подивитись на пса, як він там себе почуває.

Але це мусив бути їхній пес!

Вовк не належав до їхніх собак. І за всіма розпорядженнями й інструкціями давно мав бути ліквідований, а якщо лісоруб Франек випадково зберіг йому життя, то це ж не їхній пес.

Проте це й не якийсь прибузда, бо Лізині цуценята — його діти.

І тому тепер марно прозвучало оте надпоручикове «Стрункол!», бо ніхто з усієї застави не міг не дивитися на цю собачу гру. Їхні собаки не борюкалися тут щодня, як які-небудь сільські кунделі. Вони завжди були серйозні і зосереджені, наче відчували вагу своєї відповідальності.

А «пампушка» Штенцл взагалі сів на землю і реготав так, що аж слюзи текли по щоках.

— Посаджу під арешт, лютував надпоручик Томічек. — Ніяких відпусток, ніяких... Будете ви мене взагалі слухати чи ні? Що це таке — рота чи цирк? Я вам... Ні, вона його так наздогнала. Хлопці, вона схопила його!

Тут він опам'ятався і виструнчився.

— Досить!

Та навіть тепер у голосі його не чулося наказу. Він не-сміливо глянув угору, на перший поверх,— що скаже капітан, коли побачить, якою неслухняною стала рота.

А капітан сам стояв, обійнявши за шийку іструктора, і обидва голосно сміялись.

Люди ставали в ряди без дальших наказів, тільки той чи інший іноді ще озирався на собак.

— Єфрейтор Кучера!

Кучера ступив крок вперед.

— Покличте свою собаку!

Провідник завагався.

— Лізо!

Проте голос його звучав не дуже впевнено — стосунки між ним і собакою були останнім часом не такі вже й хороші, і він не знав, чи послухається його Ліза після першого поклику. А якщо не послухається — буде сором на всю заставу.

Та Ліза ще любила його, хоч багато чого й не розуміла. Тепер вона щовечора тихо скавучала, наче кликала його, а він не приходив.

Ліза враз зупинилась на бігу і сіла. Завагалася. Колись, за винятком однієї тільки ночі, досить було б одного його слова — і вона прилетіла б як вітер.

Якусь мить вона безпорадно сиділа на місці.

— Коли вона викине таку штуку під час змагань — не бачити вам першого місця! — усміхнувся надпоручик. — Ви, певно, втратили до собаки підхід?

А Ліза в цю мить звернулась до Вовка.

«Кличуть мене. Я мушу йти».

Вовк не відповів. Він намагався зрозуміти деякі речі. Вона його самка і мати його цуценят, і все ж вона не з ним. Ці люди — її хазяї, і Ліза не боїться їх. Коли вони кличуть, вона біжить до них як очманіла, але не з страху, а щоб своєю слухняністю принести їм радість.

Якийсь час пес ще біг поруч Лізи, і капітан схопив іструктора за плече.

— Що будемо робити, якщо Ліза приведе його сюди?

— Вона його не приведе, — понуро відповів іструктор. — А шкода.

— Але ж може привести, — сумнівався капітан. — А що тоді? Допоможеш мені умовити ветеринара?

— Тільки вона його не приведе, — повторив іструктор, який знав собак краще, ніж його начальник. — А якби й так — з Вовка ніколи б не вийшло хорошого службового собаки.

Коли б він не такий забіяка,— мовив інструктор ще тихіше,— я б узяв його собі. З того часу, як здох Клауцкік, я сумую за хорошим собакою.

Клауцкік загинув, виконуючи свої службові обов'язки. Якось із застави утік молодий собака, і Клауцкіка послали, щоб привів його назад. Клауцкік наздогнав того пса і вже вів по шосе на заставу. Дорогою весь час стежив за дурним собакою і не помітив, як ззаду на нього самого наскочив автомобіль з п'яним водієм...

Вовк раптом зупинився і пронизливо заїв.

Ліза не обернулася. Повільною риссю бігла вперед. Ще три місяці тому мчала б до хазяїна як вихор. І єфрейтор Кучера це розумів. Але серце його було сповнене гніву на Єву, а Лізу він уже не любив, як раніше. Щось сталося з ним, він поступово ставав байдужим до всього. Не міг перебороти байдужості, хоч і знав, що без цього ніколи не буде хорошим провідником і взагалі хорошим солдатом.

Ось Ліза зупинилась і все ж таки повернулася до Вовка.

«Ходім. Вони нічого тобі не зроблять!»

«Я не боюся їх,— відповів він похмуро.— Гірших ніж мій — там, у халупі — не буває. Але я не люблю їх!»

Ліза сіла. Вона не розуміла, як можна не любити людей, бо змалку люди виховували її з великою любов'ю. Ніхто ніколи не зробив їй нічого лихого.

Єфрейтор Кучера почував, що в нього від злості й нервування трусяться пальці. Учора він знову багато пив і курив.

— Лізо! — різко крикнув він. Крикнув надто голосно, а це було зайве, бо вона б почула і його шепіт.

— Ніколи не зганяйте своєї злості на собаці,— почув Кучера ззаду тихі слова надпоручика.— Не перекладайте на тварину власної провини.

Якби це сталося з іншим провідником, уже б давно реготала вся застава. А тепер усі мовчали, пригнічено поглядаючи на Кучеру.

Вгорі, на першому поверсі, капітан звернувся до інструктора:

— З Кучерою і справді щось сталося. Він може зіпсувати собаку.

— Я б йому не рекомендував цього робити,— спохмурнів інструктор.— Через жінку...

«Через жінку...» — подумав капітан. Він подивився вниз, на своїх прикордонників. Знав їх усіх на ім'я, знав удачу кожного, нахили, погані риси характеру, яких і кому треба

позбутися. І всіх любив. «Ні,— похитав він головою,— через жінку я їх не покину...»

— Ліза біжить до Кучери без ніякої радості,— зазначив ще Стогончік.— А я думав, він буде на першому місці.

Саме в цю мить Ліза ніяк не могла вирішити, що ж їй робити далі. За неї вирішили її щенята. Вони чули людські голоси і знали: де люди, там є їжа і тепле приміщення. В цю мить вони найбільше думали про їжу, бо вже добре набігались. І тому помчали до застави, спотикаючись, розбиваючи носи, та все ж невтомно посуваючись вперед.

Ліза жалібно заскавувала. Чудовий, веселий ранок раптом змінився днем, повним суперечностей.

«То я піду сама!» — озвалася вона до Вовка.

«Я прийду»,— відповів він.

Вовк сидів і дивився в долину, де були люди. Одне він тепер знав: Лізи вони не скривдять. І щенят теж. Але йому нема чого робити серед них.

Він ще раз подивився на старий будинок у лісі. Там з димаря ще курився дим. Вовк міг би не вертатися туди, якби не хотів. Та він вирішив повернутися, хоч і знав, яке пекло чекає там на нього. Це був особливий, упертий пес, який багато в чому був схожий на людину.

Ліза помалу бігла до застави.

Надпоручик Томічек сидів на межі і жував травинку. На хвилину скинув чоботи, щоб відпочили ноги.

— Ви ж самі бачите, що так далі тривати не може,— говорив він до ефрейтора Кучери, який замислено дивився в землю.— Ви і Краткий дістали підвищення. Обох нагороджено значками «Відмінний прикордонник». А чи ви й справді відмінні прикордонники?

Ефрейтор знизав плечима.

— Я дуже не люблю вплутуватись у чужі справи,— він далі надпоручик.— Ця ваша дівчина не знає, чого хоче. Вона писала нам. Капітан Гаек вважає, що я повинен їй відповісти. Але я цього не зроблю. Це ваша справа, товаришу.

— А що б ви їй відповіли? — грубо спитав ефрейтор.

— Певно, що ви дурень. І не помилився б. Як ви гадаєте, я коли-небудь сумнівався у вірності моєї дружини? Любий мій, я б сам себе не поважав. На вашому місці я б знайшов десять інших.

— А Єву віддав би Краткому, чи як?

— Та певно, що так,— погодився надпоручик. Він взувся й звівся на ноги.— Або візьміть автомат і зробіть з Краткого решето. А потім через дівку можете просидіти все життя в тюрмі. А коли вас нарешті випустять, то повернетесь до неї, але вона вже давно буде з кимсь одружена, матиме купу дітей і важитиме на той час удвічі більше. І ви додумаетесь до того ж: що ви дурень. А тепер про службові справи, ефрейтор! Або ви покинете пити і далі будете провідником, або не покинете, і тоді я не допущу вас до собаки. Ви самі прекрасно знаєте, що тварини не терплять запаху спиртного. І я подбаю про те, щоб там, нагорі, товариші подумали, чи маєте ви право носити значок «Відмінний прикордонник»! Ідіть!

10

Франек мислив вкрай повільно. Вже цілих чотири місяці думав тільки про одно, і, може, тому йому вдалося надати своїм думкам досить небезпечної конкретної форми.

Отже, й отупіла від довголітньої самотності людина може хитро підготувати вбивство.

Франек уперто шукав способів здійснити задумане так, щоб не тільки військові слідопити (а вони досвідчені люди) не змогли знайти слідів, а навіть і собаки нічого не змогли б зробити.

З року в рік Франек спостерігав життя на кордоні. Знав, де, хто й коли помилявся, і міг би вказати на помилку кожному, хто переходив кордон — на той чи той бік. І сміявся, коли їхні — просто дитячі — спроби кінчалися погано.

Він не розумів, як могла Інга так наївно помилитися. Та, певно, щось примусило її вирушити до нього, не чекати його в Будейовицях. Франек розумів, що в цьому є і його провина, бо тоді він накреслив Інзі дорогу на шматку матерії не дуже ретельно. Та лісоруб не хотів думати про свої хиби. Був тут той, хто її застрелив і рано чи пізно може нашкочити йому. Досить тільки сказати, що він бачив Франека тоді в Будейовицях, або про той лист з округи.

Франек думав, як замести сліди.

Людей він не боявся. Їх можна одурити. Звичайно, Кучера досвідченіший, ніж якийсь там солдатик, що тільки з'явився на кордоні. Не хотілося б зустрічатися з прапорщиком Стогончіком, цим королем слідопитів. Проте Стогончіків небагато. А як позбутися найбільшої небезпеки — собак?

Франек сидів біля гасової лампи і старанно тер долонями скроні. Думав.

Тут потрібен великий вітер і сильний, тривалий дощ. Вітер розвіє запах слідів. Дощ залле їх і знищить. Франека не треба вчити. Він знає, що проти собак не допоможе, коли зайти, скажімо, в струмок і йти по воді. Десь же треба в той струмок увійти? А до цього місця собака йтиме по сліду. Але ж десь треба буде і вийти із струмка?

Коли слід кінчається біля води, собака знає, що робити. Він бігатиме по обох берегах доти, поки не знайде слід. Перець і тютюн проти досвідченого прикордонного собаки не допоможуть. Це те саме, що й вода. Не можна розтрушувати за собою перець на багато кілометрів. Десь же порушник перестане його сипати, а собака кружлятиме навколо цих притрушених слідів, аж поки не вийде на чистий слід.

Крім усього, це треба робити на кам'янистому ґрунті і в тому місці, де повно багнистих калюж. Одним словом, треба чекати великої зливи.

А що це неодмінно станеться, Франек був певен. Ненавидів їх за смерть Інги. До того ж і боявся їх.

Лісоруб потирав великі пошрамовані кулаки і сміявся як божевільний. Вовк, прив'язаний ланцюгом, тулився до стіни.

А лісоруб засунув руку за опалубку і спохмурнів, не знайшовши там рушниці. Знову сів до столу і заціпенів. Думав так напружено, що аж мало не розірвалася голова. Потім зрозумів, що рушницю знайти не могли, коли він виходив з дому, інакше уже давно сюди прийшла б міліція. І ті з комісії, про яких останнім разом казав капітан, ще до нього не приходили. Та коли б навіть і знайшли рушницю, нічого особливого не сталося б, бо взагалі тут, у хатинах лісорубів, можна знайти і не одну рушницю. Звичайно, браконьєрську. І в Грюнфельда є рушниця, складана. Коли він увечері бере її з собою, то в одну халяву засовує приклад, а в другу — ствол. Тільки боїться стріляти поблизу кордону, бо там ходять патрулі.

Отже, коли б у Франека й знайшли рушницю, то просто б конфіскували, ну й заплатив би штраф. Навіть до в'язниці б не посадили, бо лісоруби зараз потрібні.

І все ж так ретельно обміркований план був під загрозою. «Певно, я сам кудись подів її», — подумав Франек і почав перебирати в пам'яті минулі дні. Останнім часом він так пив, що тепер нічого не міг пригадати. Та все ж раптом згадав про старий дуб.

Це сталося в той день, коли вперше утік Вовк.

Тепер Франек остаточно пригадав, де той дуб. Триста метрів од кам'янистого шляху. Поблизу кордону. Це надзви-

чайно важливо: біля кордону. Трохи турбувала думка — там неподалік спостережна вежа. Та коли буде сильний вітер, пострілу ніхто не почує.

— Добре місце я вибрав,— похвалив себе лісоруб.

Штуцер Лонг Райфл, калібром 5,6 міліметра, загорнутий у целюфан, повністю заряджений, захований у дуплисту дереві. Постріл з нього схожий на тріск переламаної гілки. Свинцева куля на кілометр убиває косулю. Зрозуміло, чому з цієї рушниці у нас заборонено стріляти.

А той дуб росте недалеко від дороги. І нікому, хто випадково йтиме повз нього, не спаде на думку, що там всередині сховано таку штуку. Та й хто там ходитиме так близько від кордону?

«Цей провідник дістане звання ефрейтора, і, можливо, його нагородять»,— сказав тоді капітан.

Поки не назвали ім'я провідника, він ненавидів їх усіх однаково. Тепер ця ненависть зосередилась на одному. На безпосередньому винуватцеві.

— Сквитаємося,— бурмотів Франек.— Ти вбив її, хоч не повинен був цього робити. Так сказав сам капітан. Тепер я розплачуся за неї.

Франек знав, що кілька разів на тиждень новоспечений ефрейтор ходить до найближчого села і або сидить там у шинку, або їде до міста, якщо хтось підвезе його на мотоциклі. І повертається десь опівночі.

Та Франека не цікавила ніч. Вночі небезпечніше. Спостережна вежа за якихось двісті метрів від цього місця. І нічого не значить, що на ній немає прожекторів. До того ж це північ — надто пізній час для втомленого тіла і мозку.

Сьогодні опівдні Франек, як звичайно, повернувся з роботи. Цілий тиждень лісоруби кінчали роботу раніше — інша бригада не встигала вивозити дрова. До того ж це був останній тиждень місяця. Плаң вони виконали і не хотіли, щоб у лісовому управлінні хтось звернув увагу на їхні аж надто високі виробітки. Прийдуть нормувальники і почнуть підвищувати норми. Спробували б вони цю роботу! Але то вже інша розмова.

Коли Франек повернувся з роботи, Вовк лежав біля дров'яні і важко дихав.

— Тікаєш, але повертаєшся,— задоволено пробурмотів Франек і розчинив ногою масивні двері.— Лізь!

Вовк виліз з-під перевернутих саней і проліз у двері. Він чекав удару, але удару не було. Хазяїн був настроєний сумирно. І Вовк нерішуче переступив поріг. Все це було дуже

складно. Пес виховувався між людьми і тільки раз спробував утекти від них. Це сталося тієї ночі, коли він проліз крізь дроти. А потім Ліза, а за нею й люди поламали йому всі плани.

Вовк не міг жити без людей, але не вірив тим, що ходили в формі, бо вони вже раз замахнулися на його життя. Людей у формах Вовк не любив інстинктивно — він не вмів розрізняти уніформи. Тільки пам'ятав, що поки жив у якомусь маєтку по той бік кордону — йому жилося непогано. З того ж часу, коли його, дворічного, купили ті люди в непромокальних плащах для служби на кордоні, він спізнав нашийника, голод і нагайки.

До цього ж патлатого, пропахлого потом і дичиною тирана він повернувся з іншої причини.

Вовк чекав нагоди помститися. Він не готувався до помсти, не обмірковував її, ні, то був просто інстинкт.

Пес перейняв гірку спадщину. Його батька бив селянин, теж хазяїн, але батько не втік від нього. І батька його батька теж били. Вони були собаками, що слухались людського слова.

— Тепер ти від мене не втечеш! — сказав Франек, але в його голосі не було злості. Він весь час плекав у своїй голові план, та не був ним задоволений. Цей дикий собака не грав ніякої ролі у плані, а Франек страшенно хотів знайти йому якусь роль.

Найпростіше було б нацькувати собаку на людину, щоб пес схопив її за горлянку — і кінець. Та поки що Франек не міг на це сподіватися. Йому здавалося, що вже не лишається часу видресирувати собаку для такого діла.

— Якщо ти і схопиш когось-небудь за горло зараз, то це буду я, — чесно визнавав Франек. — А хто знає, коли я навчу тебе кидатись на інших. — Він нахилився, відсунув засув на скрині і витяг залізний ланцюг. — Цього ти не перекусиш.

І надів довгий ланцюг Вовкові на шию.

Вовк навіть не пробував вирватись із залізних рук, що стискали його, мов лещата, або вкусити його за палець. У хазяїна завжди під рукою поліно — Вовк знав про це. Безсило опустився коло стіни і задрімав. Та враз нашорочив вуха.

Лісоруб невдоволено скривився.

— О, а ти непоганий сторож.

Увійшов капітан Гаєк. Обличчя стурбоване. Кинув кашкета на стіл і стомлено стер з чола піт.

— Франеку, чорт! — мовив він і сів.

— Пити?

— Яке там «пити»! — Капітан схопився за голову. — Колись я стану таким дикуном, як ти, Франеку.

Франек схилився під стіл і витяг пляшку.

— Влітку ще нічого, — спроквола відповів лісоруб. — Та як випаде сніг...

— Я розумію... як випаде сніг. Тоді не вистачає тільки вовків, — зітхнув капітан. — Ця подія не дає мені спокою. — Вигляд у нього був зажурений. — Я прийшов порадитись, Франеку. Забудьте про мій мундир. До когось же вона повинна була бігти чи ні? Хто мені порадить?

Франек помалу тягнув з пляшки затичку. Раптом вона зламалася. Він розкрив ніж і почав колупати гнилий корок.

— Чому вона повинна була до когось бігти? — спитав насторожено.

— Не скажете ж ви мені, що вона хотіла перейти кордон. Усе це романтика, Франеку. І це було так серйозно, що вона не могла дозволити собі сісти у в'язницю. І тому вона стріляла. Ну й наклала головою.

— Може, не слід було вбивати її? — вагаючись мовив Франек. Він ще длубався в корку.

Капітан махнув рукою.

— Дурниця. Ви що, дасте себе вбити, коли в вас стрілятимуть? Вони виконували свій обов'язок. Тут усе гаразд.

— А що ви ще знаєте про неї?

— Німкеня. Нічого більше. І це не її справжнє ім'я. І більш ніяких точних відомостей не маємо.

— Німкеня, — спроквола мовив Франек. — Тут є ще Густа і Фріда. Або Бела Орсаг. Рамбоусек також міг би вам розповісти...

— Але ж, Франеку, ви живете тут із сорок восьмого.

— Грюнфельди тут іще давніше.

— Проте ловити братів Лацін допомагали нам ви. Хоч, врешті, вони втекли від нас і живуть тепер десь у Канаді.

— Я пам'ятаю, Лаціни з Рокотиць. Лісовики, — кивнув лісоруб. Деякі враження були в нього такі сильні, що він не міг забути про них. — Їх не можна було зловити, вони тут знали кожну стежку.

— І Козіну схопили ви.

— Так. Козіна думав, що я німець. І прийшов якраз до Трьох Дубів, де я тоді валив дерева.

— Він думав, що ви німець, — замислено повторив капітан. Він уже не здавався таким безпорадним. — Розумієте, Франеку, ця жінка... Я вам скажу, органи безпеки вважають,

що на тій жінці справа не кінчилася... Ми ж не можемо знову ризикувати...

Капітан схилив голову, замислився й тому не міг помітити дикого блиску в очах Франека.

— На тій жінці, яку вбив ефрейтор Кучера,— тихо мовив лісоруб.

— Так,— погодився капітан.— Це й справді була помилка. Міг почекати, поки ми приїдемо, все одно ж вона лежала на землі.

— Ви ж самі хвилину тому казали, що більш нічого не можна було зробити. От бачите, можна...

Капітан знову махнув рукою.

— До когось же вона бігла?

— Певно.

— До когось. А була вона німкеня. Виходить, до німців?

— Не обов'язково.— Франек похитав головою.— Чому саме до німців?

Капітан звів на нього стомлені очі.

— Я хотів почути од вас якусь пораду, Франеку. І нічого нового. Ви ж живете тут уже не перший рік. Так само як і Боузек, і Рамбоусек, але з ними не можна домовитись. Не хочуть ні про що чути, наче бояться чогось. Що ви скажете — піти до Грюнфельдів чи до Гартманів?

— Ні до тих, ні до інших,— пробурмотів Франек.— Вони хороші люди. Люди, які женуть горілку, не думають ні про що погане.— Тут він згадав.— До того ж і вам багато допомагали. Я ж знаю, що Густл тоді приніс вам з кордону американський карабін М-1 з магазином.

— Карабін приніс, а стрільця не привів,— зітхнув капітан. І раптом подивився просто в обличчя лісорубові.— Ви навіть марку пам'ятаєте, Франеку?

Франек не опустив очей. Ніщо не ворухнулося на його обличчі.

— Я ж тоді його добре вилаяв, який він ідіот. Ця пукалка нам дуже згодилася б.

— Ви б її не здали?

— І не подумав би. Проте Густл завжди був нікчема. Нічого не бачить з переляку. Ще й тому ця жінка не могла бігти до нього. А мати в себе М-1 — це ж щодня бути з м'ясом, хіба не так?

Капітан пригладив рідке волосся. Це, звичайно, аргумент, та раптом дивна думка осяяла його. Але він зразу ж відкинув її.

— На вас я можу покластися, Франеку,— зітхнув він.— Це ж ви два роки тому затримали тих хлопців, «таксистів», що вкрали у Празі червону машину і хотіли втекти туди...

— Не затримав,— заперечливо похитав головою Франек.— Вони зупинились коло Трьох Дубів, і жоден з них не міг тікати, такі вони були втомлені. Я їх тільки привів до вас.— Він засміявся.— Їм було вже все одно, куди їх ведуть. Вони хотіли тільки наїстися, виспатись і вже не тікати. З них було досить.

Капітан знову повертався до одної думки, хоч і розумів— тут ніхто не допоможе йому з'ясувати її.

— Та жінка мусила до когось бігти. Розумієте, Франеку, у Празі вважають, що коли не з'ясуємо до кого, може статися нещастя.

— Може статися? — усміхнувся Франек, але зразу ж отямився.— Якщо ви прийшли мене допитувати...

— Чорт забирай, майте розум! Так ми можемо всіх підряд підозрювати, а це нічого не дасть. Я хочу з вами порадитись.

— До мене вона не бігла! — сердито пробурмотів Франек.— Якщо ви гадаєте, що до мене...

— Хіба я так сказав? — вигукнув капітан.— Я прийшов сюди для того, щоб ви допомогли мені, а не для того, щоб допитувати вас.

Небезпечні вогники в очах Франека згасли. Він одкоркував пляшку і налив дві чарки.

— Я не питиму сьогодні,— мовив капітан.

Франек викинув чарку одним духом. Потягся за другою. Потім одвів руку. Ні, сьогодні в голові в нього мусить бути ясно.

Капітан обернувся і дивився на Вовка, припнутого ланцюгом до стіни. Пес лежав сумний, байдужий до всього. Капітан усміхнувся, згадавши, що виробляв цей собачий тато із своєю родиною вранці.

— Мені здається, що його не треба припинати на ланцюгу, Франеку.

— Втече. І так тікає.

— Сьогодні ввечері не втече, бо розуміє, що не зможе побачитися з Лізою. То хитра bestія, Франеку.

— Якщо ви так вважаєте...— Франек байдуже знизав плечима і одв'язав пса.

Вовк якусь мить не рухався. Його вже стільки разів били, що він знав — не треба виявляти своїх ворожих намірів. Він позіхнув, підвівся, потягнувся і ліг біля печі.

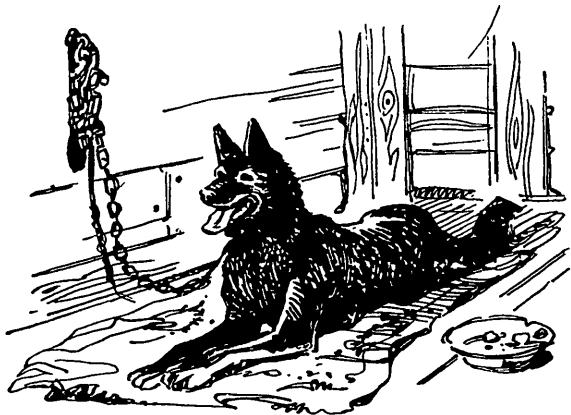
— Знаєте що, Франеку,— промовив капітан уже в дверях.— Ви все-таки якось зайдіть до інших. Поговоріть з одним, з другим — що вони про це думають. Може, хтось із ваших людей знає більше, ніж ви. На добраніч.

Франек ще якийсь час дивився на зачинені двері. Прислухався до капітанових кроків. Його починав охоплювати страх, поки що безпідставний. Але той страх сягав у майбутнє: якщо вони почнуть, то вже не відчепляться. Іноді слідство ведуть блискавично, а іноді, коли людина не зізнається, справи тягнуться роками. І все-таки докопуються до правди. Так було вже не раз.

Найбільше Франек боявся, що в нього не стане сили виконати задумане. Тому він гарячково почав діяти.

Уже все обдумав, треба було визначити день. Аж до смерку сидів, прислухаючись. Надворі йшов дощ і шаленів вітер. Гілки на деревах люто билась одна об одну і тріщали.

Несподівано Франек усміхнувся чисто і щиро, як усміхається дитина. А тим часом думки його були — про вбивство. Довгі місяці він обдумував це вбивство, детально і ґрунтовно.

Лісоруб надів плащ, задивився на складену біля печі глицю, якою розпалював у грубі. Взяв її і довго натирав нею підошви, хоч знав, що проти собак глиця не допомагає. Потім поламав кілька ялинових гілок і прив'язав їх дротом до чобіт.

Повагом пройшовся по хаті. Оглядівся. Все гаразд, гілки не одлітають, прикручені добре.

Вовк розплющив очі і байдуже позирав на хазяїна. Це ж зовсім недавно був отой сонячний ранок і щенята... А потім у пса виникла примирлива думка: «З цим чоловіком все-таки можна ще якось жити, коли він спустив мене з ланцюга». У Вовка було багато поганих рис, які в ньому виховували злі люди, але він не був підступний. Зараз Вовка зовсім не

цікавило, що робить хазяїн, бо пес знав, що люди часто роблять незрозумілі речі.

Іноді Вовк засинав і тоді починав совати задніми ногами. То він ще ганяв з Лізою і цуценятами. Спросоння тихо скімлив,— до нього приходило щастя. А собаки теж хочуть бути щасливими. Особливо, коли в їхньому житті того щастя мало.

Франек вийшов з хати. До рівчака йому треба було пройти добрих сто кроків. Він широко ступав і високо піднімав ноги, намагаючись якнайменше залишати слідів, хоч і знав, що все одно їх тут не буде видно.

Рівчак звичайно пересихав, та після дощів у ньому було трохи води. По кісточки, не більше, але й того досить. Якщо дощ ітиме до ранку, рівчак вщерть наповниться водою, і всі сліди зникнуть.

Франек ішов водою, спотикався об камені, ковзав по них і весь час стежив за підшвами. Він знав тут кожен камінь, бо не раз ловив під камінням форель, і йому не потрібне було світло. Все йшло гаразд.

Лісоруба турбувало одне — чи не піде його прикордонник із застави передчасно і чи взагалі піде в таку собачу погоду. На Франека ще не впала підозра, бо тоді за ним стежили б отой майор з підполковником. Якщо не пощастить здійснити задум сьогодні, то це станеться завтра або післязавтра. Хоча сьогоднішній дощовий вітряний вечір був би найзручніший...

Тільки той денний візит капітана трохи налякав лісоруба.

Франек уперто йшов уперед, важко переставляючи ноги. Глиця набралася водою, ковзала на каменях, але він ішов. Він мусив дійти до дерева, яке нагледів, бо від нього добре обстрілювати оту стрімку дорогу.

Вітер гнав по небу хмари. Іноді дощ переставав, з-за хмар визирав місяць, але згодом знову зникав, і знову починався дощ. Тепер уже нічого вірити бабиному літу. Рівчак перетворився на звичайний лісовий потік, який завертав до кордону, але ще був далеченько від нього. Там, де потік підходив до кордону — там і станеться... І саме це було найважливішою обставиною у плані Франека.

Він часто зупинявся — був стомлений і весь час прислухався. Боявся наскочити на дозор з собакою. Хоча за ці роки Франек знав усі можливі маршрути і час, коли проходять прикордонники, але ніщо не давало гарантії. Учора дозорці йшли однією дорогою, а сьогодні могли піти зовсім іншою.

Франек врахував і це. Він залюбки скинув би гумові чоботи і пішов у самих вовняних шкарпетках. Собаки його

знали, прикордонники теж. Проте на собак не можна було покладатись,— у темряві вони кидаяться на все, що рухається. Напевне, його просто вилаяли б, що так пізно ходить близько від кордону. Але дозорів не видно, на кордоні було спокійно. Навіть вітер допомагав Франекові: віяв до кордону. Коли б і трапився якийсь дозор, собаки навряд чи почули б запах.

Франек підійшов до найнебезпечнішого місця. Тут, завертаючи, потік підкрався до прикордонного дроту настільки, що до нього можна було докинути каменем. Праворуч, за якихось триста кроків, проходила стрімка кам'яниста дорога. І якраз там, де потік завертав, на березі ріс старий дуплистий дуб. Франекові навіть не треба було виходити з води, і це було надзвичайно важливо.

Він сів на низьку гілку, що перевисала через потік, витяг із згортка рушницю і сховав целофан у кишеню.

Тепер йому нічого не лишалося, як сидіти й чекати свого прикордонника, вірячи, що засвітить місяць. Бо якщо місяць не світитиме, Франекові доведеться вийти з води і підійти аж до дороги. А то вже небезпечно.

Він сидів і чекав. Сам не вірив, що це станеться сьогодні...

Коли ефрейтор Кучера зібрався йти до села, було вже пізно. Чесно кажучи, йому й не хотілося йти, надпоручик говорив з ним дуже різко, і Кучера вирішив більше не пити. Він зайшов до Лізи, але в неї сьогодні знову був поганий настрій, і собака повернулася до нього задом. Коли провідник почав кликати її ніжно, як колись, вона зовсім розгубилась і залізла в будку.

Сидіти на заставі Кучера не міг. Там його брав відчай. Нікому було писати, ні з ким було навіть поговорити, бо всі розмови зводилися до Єви. Не тому, що хтось кепкував, ні, друзі просто співчували, хотіли йому допомогти.

Кучера вийшов під дощ, маючи намір тільки дійти до села і просто так трошки посидіти в шинку. Він ішов помалу, піднявши комір, і потроху заспокоювався. Впертість,— бо тепер це вже була тільки впертість,— проходила. «Буде найкраще, якщо я завтра напишу їй листа»,— подумав він.

Ефрейтор дійшов до повороту дороги і глянув на спостережну вежу. Подумав, що краще б його призначили у нічний наряд. На вежі добре. Нагорі людина сама, може роздумувати про що хоче. Справа з Євою була все-таки заплутана. Врешті, надпоручик, мабуть, правий. Через якусь жінку... Якщо вона зраджує вже тепер, що ж буде потім?

Визирнув місяць, дощ перестав. Тільки вітер шалено завивав, ламаючи віти.

Пострілу ефрейтор не чув. Щось тільки так ударило в спину, що Кучера мимохіть повернувся. Подумав, що на нього впало дерево. І осів на землю.

11

Ранок був туманний. Холодний вітер пронизував до кісток і з такою силою ніс дрібні краплини дощу, наче хотів пробити дірки на листі дерев. Червоні грона горобини вкрилися білим нальотом і стали синюватими. Дощові струмки криво стікали по стовбурах, утворюючи чудернацькі візерунки. Горобина, затверділа від нічного холоду, дерев'яно стукотіла гронами, наче хтось перебирав чотки. Підполковник, широко розставивши ноги, стояв на кам'янистій дорозі. Він не відчував ні дощу, ні вітру. Обличчя його набуло кольору темного дуба, кошлаті брови і вії побіліли від дощових крапель.

Співробітники із застави то виринали з імли, то знову тонули в ній. Підполковник бачив тільки їхні примарні обриси.

Було чути, як у лісі тріщать од вітру дерева і як безладно гавкають собаки.

Собаки прикордонників розгублено шкірили зуби. Від них чогось хотіли, а вони не могли зрозуміти чого. І провідники, завжди такі впевнено спокійні, сьогодні знервовані й злі, нічого не могли їм підказати, бо самі не могли дати собі ради. Собаки знали, що тут, на цьому місці, сьогодні вночі щось сталося, вони дуже добре відчували напружений стан своїх провідників, але нічого не могли зробити, і всім це було ясно. Правда, нагорі, на стежині, протоптаній через конюшину, собаки взяли слід, що належав ефрейторові Кучері. Сліди тяглися через конюшину, права нога ступала крок на два сантиметри довший, ніж ліва, але так ходить кожен, якщо він не шульга. Займатися цими слідами було не варто, бо Кучеру дозорці знайшли опівночі непритомним, і тепер він лежав у лікарні.

Більше не знайшли нічого, дощ усе змів, а шалений вітер підмів геть чисто увесь ліс.

Нагорі на дорозі з'явилося щось сіре, неясно загурчало— імла глушила всі далекі звуки. І тільки як наблизилося, стало ясно, що це зв'язковий на мотоциклі. Заднє колесо тан-

цювало на слизьких каменях, яких на дорозі валялося багато,— їх лишив там ще весняний паводок,— але солдат вправно вів машину.

Підполковник стояв похмурий, мовчазний, тільки очі його раз по раз зиркали на всі боки.

— Старий уже, певно, має свою версію,— зашепотів надпоручик Томічек капітанові.

Капітан похитав головою.

— Тут ніхто не має ніякої версії. Ми не Шерлоки Холмси,— відповів стиха і глянув на зв'язкового, який нарешті підтанцював на мотоциклі до підполковника.

Вираз обличчя підполковника не змінився, навіть коли той прочитав донесення: небезпеки для життя ефрейтора нема.

— Слава богу!..— зітхнув капітан Гаек.

— Учора то був він, а сьогодні може бути хтось інший. І той покидьок влучить краще.— Підполковник стиснув посилені губи. Вже дві години тому він мав би прийняти таблетку нітрогліцерину,— нестерпно боліло серце. Але підполковник так розгнівався, що не міг думати про своє серце.

— То була зброя системи Лонг Райфл, 22. Куля трохи деформована, бо зачепила нижню частину правої лопатки,— вів далі підполковник.

— А все це тому, що так безвідповідально відкривають кордони,— пробурмотів старший офіцер.

Підполковник почув це і гостро глянув на нього.

— Леошку, ви що? Збожеволіли? То не має з цим нічого спільного. Ви все-таки не можете позбутися своїх застарілих поглядів!

Старший офіцер сердито стиснув губи, але нічого не відповів.

Офіцери з штабу і контррозвідники ходили навколо і курили. Було зроблено все, що в таких випадках робиться. Сфотографували сліди, зміряли відстань, нанесли на карту.

Людина, яка нічого не знає про працівників оперативного штабу і про їхню виснажливу роботу, для якої потрібні зосередженість і універсальні знання, сказала б, що ніхто з них у цю мить і не думає про замах на ефрейтора.

Але армія — це така велика і дружна сім'я, яка ніколи не допустить, щоб шкода, заподіяна комусь із її членів, минулася безкарно.

Офіцери мовчки ходили, покурюючи. Їм було байдуже, що підполковник спостерігає їхню, на перший погляд, ліниву бездіяльність. Кожний з них був спеціалістом у своїй галузі,

і один не втручався у справи іншого. У такій роботі не дають наказів, хіба що у найпотрібніших випадках, бо ж роздуми і аналіз наказів не потребують.

Але й у тому, як вони ходили, була певна система, бо ходили навшпиньках і уважно стежили, щоб жоден камінь, на який випадково наступали, не змінив свого положення. Важкі думи обсіли їх. За порівняно короткий час вони вже вдруге були тут. Перший огляд нічого не дав, і другий (у кожного було вже якесь припущення, але жоден не хотів висловлювати його вголос) теж дав дуже туманні й неясні наслідки.

Найпростіше рішення було під руками, але його одразу відкинули, бо йшлося про усунення дальшої небезпеки для життя товаришів.

Підполковник все стояв на тому самому місці і хмурих кошлаті брови. З них стікали на обличчя краплі дощу, але він не витирав їх. Ніхто б не закинув підполковникові, якби він у таку неgodу сидів у машині, та це йому навіть на думку не спадало.

— То все ті відкриті кордони, — бубонів старший офіцер, який не хотів здаватись. — У нас з цієї рушниці не стріляють, але будь-хто міг провезти її сюди контрабандою.

На цей раз підполковник навіть не обернувся до нього.

— Якийсь смішний калібр: 5,6 міліметра, — сказав хтось.

— Шість і тридцять п'ять сотих — теж смішний калібр, — сказав інший офіцер. Він підняв комір, але це не допомогло. Дощ був густий, лапятий. Цей офіцер мав вище звання, ніж той, що говорив перед ним, але звання в такому випадку нічого не важило.

— Я знав будівельника, в якого завалився дім. Так той чоловік тричі вистрілив собі у скроню з шість-тридцять-п'ятики і тільки четвертим пострілом пробив кістку. Все це індивідуально.

— Лонг Райфл — це страшна штука, — сказав молодший офіцер. Закурив нову сигарету і нервово затагнувся. — Там калібр не має значення.

— Калібр завжди має значення.

— Ба ні! — сперечався далі молодший офіцер, усміхаючись. — От ніхто не повірить, але цього року в Індії з такої рушниці застрелили тигра. Звичайно, спеціальною кулею. Такий постріл трапляється раз на сто років.

Старший офіцер кивнув.

— У тридцять другому мій товариш застрелився із зви-

чайного пугача, який вільно продавався за тридцять крон. Усі хлопці мали тоді пугачі.

Підполковник нервово одсунув карту, на якій поручик накреслив повно кружечків і чисел.

— Траєкторія пострілу?

— Ви ж знаєте,— здвигнув плечима поручик.— Навіть поранений нічого не знає. Він саме посковзнувся на камені...

— Так. На цьому камені,— показав підполковник.

— ...похитнувся, щоб утримати рівновагу. І саме в цю мить його вразила куля.

— Він чув постріл?

— Ні.

— Це точно Лонг Райфл,— мовив поручик.— Такий звук, наче зламалася гілка. Не більше.

Підполковник підвищив голос:

— Не грайтеся зі мною в піжмурки, товариші.

Всі подивилися на нього здивовано. Ніхто не хотів гратися з ним у піжмурки.

— Відстань? — коротко спитав він.

— Важко сказати. Лікар вважає, що метрів триста-чотиріста. Консультант по зброї твердить теж щось приблизно таке.

— Що це за «щось приблизно таке»?

— У нас тією зброєю не користуються,— завагався поручик.

— А де нею користуються?

— Там... по той бік кордону. Там повно браконьєрів, вони мають таку рушницю, бо вона тиха.

— Так, триста метрів,— сказав підполковник і подивився на русло потоку, що виблискувало крізь імілу.

— На спостережній вежі стояв ефрейтор Краус, але й він нічого не чув. Був якраз сильний вітер. Якщо хтось стріляв з того боку, так звідти буде метрів вісімсот.

— Тисяча сто метрів! — сердито поправив його підполковник.— А ви вже певні, товариші,— невесело засміявся він,— що стріляли з того боку кордону?

— І на такій відстані можна вбити людину з Лонг Райфла.

— Експертиза щось допомогла?

— Близько трьохсот метрів. Це попередньо. Зараз вони досліджують.

Підполковник присів і подивився на прикордонний дріт метрів за п'ятдесят від них.

— Якби ми могли зачепитися за цю версію, було б дуже для нас зручно,— сказав він.

— Уже ж кілька разів нас з того боку обстрілювали,— наважився заперечити поручик.— І потім, собаки...

— Постріли з того боку — давня пісня.— Підполковник похитав головою.— Сподіваюсь, що потроху це стане скоро історією. Хоча реваншисти й не дають спокою. А собаки...

Собаки скавучали і рвалися з поводків. Принц і Дракон бігали вільно, але не брали сліду, а навпаки, ганяли якимось безладно. Однак Принц раз у раз підбігав до потоку і нюхав повітря.

— От бачите,— докірливо звернувся підполковник до прапорщика Стогончика.— Ваші собаки! А ви ж батальйонний інструктор.

Прапорщик був злий як сто чортів.

— Вони ще все зроблять,— промовив уголос.

— Коли рак свисне! На той час ми самі все зробимо. Одведіть їх!

Батальйонний інструктор сердито стулив губи. На його вилицях заходили жовна. Він дав наказ провідникам.

Підполковник помічав усе на світі.

— Товаришу прапорщик,— мовив він.

— Слухаюсь!

— Вам щось не сподобалося в моїх словах?

Інструктор мовчав. Не тому, що боявся командира, бо чини й посади його не цікавили, поки йшлося про виховання собак. Авторитетом був для нього хіба що майор Гарта з Праги, який по-справньому любив собак і завжди знав, що говорив. Але не ці командири.

— Я про собак нічого поганого не думав,— щиро мовив підполковник.— Я розумію, що ви не можете від них вимагати стільки, як від людини.

— Я від них вимагаю ще більше,— усміхнувся батальйонний інструктор.— Хіба люди можуть зрівнятися з ними слухом, нюхом, зором?

— А розумом?

— Так не можна говорити,— розпачливо закліпав очима Стогончик.— Все-таки деякі наші собаки справді мислять.

— Ви просто засліплені любов'ю до собак,— засміявся підполковник.

— Можливо,— погодився Стогончик.— Але я не фантазую. На моему рахунку п'ятнадцять затримань, а без собак я мав би хіба що два. Власне, мене б уже й живого не було.

Я б їх сьогодні виправдав, товаришу підполковник. Така жахлива погода... У мене враження...— Він не доказав.

Підполковник уже не слухав його. Чи, може, Стогончіку здалося. Але до підполковника недбало сказані чи недоказані слова часто доходили трохи пізніше, оскільки він мусив весь час вислуховувати все нові й нові донесення.

Батальйонний інструктор уже йшов кам'янистою дорогою, коли раптом ззаду почувся голос підполковника:

— Так яке у вас враження?

Стогончік повернувся. То був хитрий молодик. Він був слобак, але так довго жив у Чехії, що навіть по тому м'якому «ель» ніхто б не признав у ньому словака.

— Що це був хтось звідси,— задумано мовив він.

Кілька офіцерів підійшли ближче — всіх завжди цікавила думка Стогончіка. Незважаючи на те, що інструктор був порівняно молодий, він — один з найкращих слідопитів і знавців краю. Стогончік звик вирішувати завдання самостійно і, як правило, успішно.

— Чому? — запитав підполковник.

— Скажімо, знав дозори і коли вони міняються — це точно. В усякому разі, жоден начальник застави не заперечить, що в цьому є певна ймовірність. І вибрав таку негодю, коли його собаки не виявлять. Якщо мав на меті вбивство певної людини, в даному випадку ефрейтора Кучери, так він знав, що кілька разів на тиждень, як правило, увечері, той ішов із застави... Я гадаю, що це не був випадковий постріл через кордон.

Підполковник ствердно похитав головою. Від тої миті, як вийшов з машини, його не залишала думка про зв'язок цієї події із недавнім убивством.

— Та жінка тоді до когось бігла,— промовив раптом підполковник.— І не тільки це,— вів далі.— Вона не думала повертатися назад тією самою дорогою. Жінка мусила мати якусь альтернативу, але альтернатива без допомоги сторонньої особи виключалася. Я не думаю, що жінка хотіла щось пронести сюди. Вона б тоді не вибрала такий авантюрний і небезпечний шлях. Нічого вона й не несла. Можливо, повинна була комусь передати щось усно. Тут військовий район. Можливо, хотіла когось тут ліквідувати і знала, що діє напевно. Ну що ж,— він потер заклакці руки,— їдьмо на заставу.

Офіцери сіли в машину і поїхали. На місці злочину лишилося кілька членів оперативної групи.

Якимось чудом усі офіцери втиснулися до маленької канцелярії застави. Тільки тепер підполковник прийняв свої таблетки.

Штенцл, який уже мав від надпоручика зауваження за те, що погано вчора лягав на землю («Така дурниця, панове! Якби була небезпека, я б розплескався на землі, як жаба, а чого, скажіть, мучитися даремно, га?»), закам'янів біля дверей, бо сьогодні чергував («Авжеж, усе мусить на мені окошитися. Як приїздить начальство, то мене завжди випихають наперед, бо в них, як правило, поганий настрій, і ніхто мене не жаліє. Я повинен захищати честь застави! Аякже! Тільки я!»).

— Затопити? — спитав він офіцерів.

— Так, затопіть,— кивнув капітан Гаєк.— І чаю! Скажіть на кухні — море чаю!

— Буде зроблено! Море чаю.

— І тільки? — пробурмотів підполковник і підозріливо глянув на капітана.— У мене так змерзло коліно, треба помазати, розтерти.

— Тобто...— Капітан вдарив кулаком по столу. Потім ще раз.— Треба двічі. Тоді відкриється нижня шухляда. Якщо дозволите, товаришу підполков....

— У такому випадку завжди.

— Звичайно, це суворо заборонено,— сказав капітан, витягаючи з нижньої шухляди пляшку.— Якась лавровиця...

— До чаю пасує,— кивнув підполковник.— Заборону відмінюю. На кордоні неспокійно. А на війні ми пересвідчилися, що горілка — не тільки прокляття людства. Часто вона допомагала, тішила. Особливо, як я попав до їхнього концтабору.— Підполковник кивнув головою до вікна, що виходило на південь.— Я переконався, який це скарб... Тільки її там не було...

— Але зараз немає війни і це не горілка,— засміявся надпоручик і несподівано вигукнув: — Так що там з чаєм?

«Пампушка» Штенцл стояв у дверях і втягував носом повітря.

— Тобі теж хочеться? — засміявся підполковник.

— Я чергую,— одвернувся Штенцл.

— Так чергуй і не примазуйся тут!

Підполковник випив і здригнувся.

— Хто це виробляє? — спитав він капітана.

Капітан Гаєк знизав плечима.

— Розумію! На це існує певний параграф. Але ж міцна, проклята! Так, до речі, я трохи аналізував деякі спроби пе-

рейти кордон. Цікавили мене виключно випадки, коли намагалися проникнути до прикордонної смуги громадяни не нашої країни і не з того боку кордону, а з нашого. Протягом останніх десяти років зробив спробу перейти кордон з нашої території в районі Залізної Руди якийсь Фріц Баєр. Західнонімецький громадянин, що приїхав до нас як торговий експерт. Було проведено слідство, нічого особливого не виявлено. Його батьків колись виселили від нас, і він хотів — бачите, яка сентиментальність — подивитися на свою батьківщину. Не лишилося нічого іншого, як повірити йому... Гей, надпоручику, обережніше з пляшкою!

Надпоручик ледве спіймав пляшку, що вже падала зі столу.

Капітан Гаєк перестав писати і глянув у вікно.

— Туман проходить, — сказав він, — знову буде теплий день.

— А поки що холодний ранок, — сухо перебив його підполковник. — Я продовжую. Район Хеб. Зроблено дві спроби проникнути в район. Знову з нашого боку, і знову західнонімецькі громадяни. На цей раз обидва реваншисти. Були звинувачені у спробі військового шпіонажу, з ними їхала група наших людей з п'яти чоловік. І от — протягом останніх десяти років...

Зайшов ще один офіцер. Потяг носом повітря.

— Мені теж! — сказав рішуче.

Йому налили повну чарку. Він підсів до грубки, в якій уже палав вогонь. Біля груби крутився «пампушка» Штенцл, у душі якого лунало багато гірких слів про несправедливість долі, про те, що от, мовляв, солдатам заборонено, а офіцери собі дозволяють і яка то велика прикрість оте його сьогоднішнє чергування, бо той підполковник зовсім не схожий на людожера, і якби не прокляте чергування, він би і йому дозволив чарку. Штенцл був настільки самокритичний, що визнавав — служба є служба, і це його нещастя, що служба доводиться нести сьогодні йому.

— Що ви чекаєте? — повернувся до нього підполковник. Штенцл розгубився. Мовчки вказав на грубу.

— Підкладіть і вийдіть.

Підполковник почекав, поки зачинилися двері.

— А тепер, — він витяг з кишені товстий блокнот, — прошу. У 1953 році — Еріх Баумгартнер. Спроба пройти до прикордонної смуги з боку Каплиць. Якраз у цих місцях...

— Я це пам'ятаю, — кивнув капітан.

— І, зверніть увагу,— підполковник підняв палець,— він не захотів легально перейти кордон. У нього був нормальний паспорт і квиток на експрес до Відня. Не признався ні в чому. Мовляв, заблукав. Ніякої зброї, ніяких підозрілих речей. У нас не було підстав підозрювати його... Потім 1954 рік. Карл Гофрат. І знову в цих місцях. Колишній есесівець, але з так майстерно підробленими документами, що йому зовсім не було ніякої рації таємно пробиратися через кордон, бо ми тоді ще не знали, які досконалі фальшиві документи робить міжнародна есесівська організація. Знов-таки без зброї і нічого підозрілого. Не признався ні в чому. У 1958 році Клумгольд Йоганн. Відомий реваншист. Той теж мав багато кращих можливостей, ніж продиратися через місцевість, яку так охороняють. Без зброї. Нарешті, у 1960 році жінка. Невідома. Якась Клара Кларгют. Нормальний паспорт. Затримана якраз тут, у прикордонній смузі. Без зброї. У 1963 році... знову жінка. Інга Тіфбах. Паспорт справжній. Жінка з таким прізвищем спокійно живе в Мюнхені, в той час як випадкова власниця паспорту загинула. На цей раз порушниця прийшла з пістолетом.

— Одну хвилинку,— перервав його офіцер, що прибув останнім.— Вона не могла приїхати з пістолетом. Машину, якою приїхала Інга Тіфбах, на кордоні дуже уважно обшуквали. А восьмизарядний кольт під сукнею не сховаєш, ви це самі знаєте.

Підполковник трохи нахилився вперед і пильно глянув офіцерові в обличчя.

— Схованка у нас?

— Вона дістала пістолет у когось уже тут.

— А що ви зробили в цьому випадку?

— Прочесали весь район. Спершу здавалося, що безрезультатно. Але от...— підполковник витяг з жовтого шкіряного портфеля папери,— є тут одне цікаве самогубство без мотивів. Якийсь Вацлав Краль з К. повісився невдовзі після того, як його відвідала незнайома світловолоса жінка, вдягнена по-міському. Не мав для самогубства ніяких підстав, матеріально був забезпечений, з дружиною жив добре. Під час окупації в К. гестапо арештувало сімнадцять чоловік. З них повернулося троє. Вони мали підозру, що їх зрадив Краль. Адже Краль був разом з ними у групі Опору, і тільки його одного не арештували. Та це не доведено, і його не чіпали. Все інше ми ще з'ясуємо. Отже, товариші, передчасно про цю справу говорити не будемо.

— Світле волосся — це збігається... Зброю їй міг дати Краль, — вів далі підполковник. — Як ми бачили, Тіфбах рішуче пробивалася до району... радіусом, припустімо, десять кілометрів. А в цьому районі нема нічого особливо секретного.

Підполковник закрив блокнот і сперся ліктями на стіл. Знову випив. Очі в нього повеселіли.

— А тепер, товариші, подумаймо, що ж ці п'ятеро, на перший погляд індиферентні особи, крім того есесівця та реваншиста, видивлялися тут? Що тут і де в дідька сховано?

На це питання відповісти йому не міг ніхто.

Офіцер з жовтим портфелем розплющив очі.

— Про це нам теж дещо відомо. Звичайно, припущення, догадки. Бачите, сюди приїхав також помічник прокурора Вебера з Франкфурта. Але сказати вам поки що нічого не можу.

Капітан Гаек відкашлявся.

— Клумпгольц шукав зв'язку із священником Гасіною з Бенешова під Черною.

Підполковник кивнув.

— Знаю. Той священник підбурив близько шестисот чоловік, але не доведено, що саме Клумпгольц шукав дурня Гасіна, скажімо, в релігійному екстазі...

— Був затриманий під час спроби перейти державний кордон.

— Ну, гаразд. А що треба було іншим?

Офіцери мовчки курили. Надворі завивав вітер, а тут було тепло.

Старший офіцер закрив палець під комірець і вилаявся, бо одірвався гудзик. Офіцер був застуджений і розмовляв хрипким голосом.

— Чотирьох з тих людей, які, на перший погляд, не зв'язані між собою, надіслали з одного центру. Це ми вже знаємо. Припустімо; десь по той бік кордону живе людина, якій щось тут потрібно, але сама вона не може сюди приїхати, бо ризикує накласти головою. Скажімо, військовий злочинець. Їх там ще багато. І він посилає до нас тих людей. Спершу не вибираючи їх. Годі він ще не був у такому скрутному становищі, як тепер.

— Чому це він тепер у скрутному становищі? — Підполковник здивовано звів брови.

— Бо обрав необачний шлях, яким пішла так звана Інга Тіфбах. Але, звичайно, це не організація Гелена.

— Чому?

— Та організація не тільки б не дозволила своєму агентові вжити зброю, а навіть мати її при собі... Між іншим, я випив би ще одну чарку...

— Але...

— Дозвольте, я докажу. Припустімо, що тут у районі радіусом двадцять кілометрів, я б сказав, навіть п'ятнадцять, є їхній співробітник. Чому не могли зв'язатися з ним якось інакше, простіше? Скажімо, написавши йому листа з нашої території? Бо хазяї не визнавали співробітника за здібного або надійного. Їм потрібна була вірна людина, і вони дали їй дуже короткий строк, що свідчить про знов-таки дуже скрутне становище керівника цієї групи...

Всі мовчки погодилися. Ця версія була прийнятна.

— Мені здається, що та жінка мала завдання щось тут знайти. Але навіть гаданий співробітник не знав, де та річ схована.

— А той... керівник групи знав?

— Навіть він не знає, по-моєму. Він тільки догадується і приблизно орієнтується. Але річ така важлива, що заради цього треба обстежити об'єкт, до якого пробивалася та Інга Тіфбах.

Капітан Гаєк похитав головою.

— Співробітника уже немає.

— Чому ж тоді стався замах на вашого ефрейтора?

— Мабуть, випадково...

Підполковник підвівся.

— Я відкидаю версію про постріл через кордон. Чому та жінка йшла сюди і до кого йшла? — от що мене цікавить. Чому стріляли саме в того ефрейтора, який її ліквідував? Зрозумійте, товариші, що є безпосередній зв'язок між смертю тієї жінки і замахом на ефрейтора Кучеру. Одкидаю версію про випадковість. Випадки залишимо для внутрішніх районів країни, там вони не коштують життя. — Він підійшов до дверей, обернувся. — Тепер я хотів би оглянути місцевість. Товариш капітан буде супроводжувати мене.

«Пампушка» Штенцла на сходах як міг віддав честь.

Підполковник зупинився і критично глянув на нього.

— Вигляд у тебе страшний, солдате. Коли я був начальником застави, ми таких, як ти, ховали подалі, якщо знали, що приїде начальство.

Він докірливо глянув на капітана.

— Під час розподілу нарядів я ж не міг знати, що станеться вночі, — сказав капітан, сердито глянувши на Штенцла, і швидко порухував гудзики на його кітелі, проте не міг

ні до чого присікатись, хіба що до нещасної усмішки на широкому обличчі.

— Жах,— повторив підполковник.— Я вже тобі колись казав.

«Пампушка» Штенцл стояв струнко. В усякому разі, так йому здавалося. Формально йому нічого було закинути, але з військової точки зору то була неможлива постава, всюди в нього щось випирало, перекособочувалося; не можна було точно сказати, що й де, але вся постать була напрочуд незграбна.

— Мені весь час кажуть це, товаришу підполковник,— привітно мовив Штенцл, трохи повагався й додав: — А що я маю робити, як вони часто кажуть правду.

Підполковник уже минав Штенцла, але щирість солдата вразила його, і він спинився.

— Та ніде не написано, що ви не можете бути кориснішим за якогось піжона. Ану-бо, солдате, дістань мені десь добрячого кийка, щоб я міг на нього спертися і він не поламався. Я думаю, мій з тобою важимо однаково...

— Дев'яносто дев'ять з половиною,—швидко відповів Штенцл.— А кийок — ось.— Він сунув руку за лавку і витяг звідти здорового сукуватого ціпка.— Учора його тут лісничий залишив.

— Як відслужимо, солдате, то якось зберемося та за'ємо оті твої сьогоднішні прикрощі. Слово честі, за'ємо. А зараз — ні. Хоча б тому, що алкоголь дуже шкодить молодим людям.

Підполковник ішов помалу, важко спираючись на ціпок.

— Трудно з цим солдатом,— зітхнув капітан.

— З офіцерами теж трудно, якщо вони неспроможні вплинути на такого солдата,— засміявся підполковник.— Прекрасний солдат, який може, коли треба, допомогти своєму командирові.

Вони мовчки йшли лісом. Земля була м'яка, напоена нічним дощем і ранковим туманом. Але тепер світило сонце.

— Я ж казав, що сьогодні буде теплий день,— мовив капітан.

— То нічого не значить,— махнув рукою підполковник.— Тепер на погоду не можна покластися.

Високо над ними, у густих холодних кронах сосон, гуляв вітер. Будівлі застави розсипалися на схилі видолінка. Схил з правого боку заріс лісом, не звичайним, а дуже загадковим. Із спостережних веж його наскрізь не проглянеш. Що не

кущ, що не стовбур дерева чи просто собі пучечок трави, то якась пастка,— нічому там не можна було вірити.

Десь ступиш, а раптом зовсім в іншому місці летить ракета, про яку й гадки не мав. А потім враз тиха, чорна, нечутна тінь собаки...

Тільки дурень міг одважитись пробратися через цей ліс. Підполковник усе те знав. Зупинився і вказав ціпком на зовсім невинний кущ.

— А ви що, товаришу капітан, вважаєте, що вони там, по той бік, нічого не знають про наші застережні засоби?

— Я ніколи не недооцінював той бік,— усміхнувся капітан.

— Правильно,— кивнув підполковник.— Коли б та жінка належала до організації Гелена, її поінформували б. А виходить, що її не попередили. Чи, може, вона не збиралася заходити сюди?

У долині протікав струмок. Ще вчора води в ньому було зовсім мало, а після сьогоднішнього нічного дощу вода піднялася.

— Я весь час думаю про цей потік,— сказав підполковник.— Зранку він не дає мені спокою. Просто причарував мене.

— Тут повно форелі,— усміхнувся капітан.

Підполковник спирався на сукуватий пати́к і щоразу, коли спотикався, кривився від болю.

— Це вам не жарт — пошкоджене коліно. У гестапо мені розбили чашечку. У Будейовицях. І відтоді, як така погода... І взагалі мушу сказати, що я вже старий непотріб,— бурмотів підполковник.

— Не розумію, чому ви не довіряєте цьому потокові? — знизав плечима капітан Гаек.

— Ну, ти-то, звичайно, знаєш, хитрюга! — усміхнувся підполковник.— Але... ви, товаришу, хочете, щоб я скоріше розкрив свої карти. Цей потік міг бути єдиним шляхом підходу для досвідченого ворога. У вас дуже хитрий батальйонний інструктор Стогончик. Так-так. Він розуміється на собаках. Я його собак образив. Це моя помилка. І я бачив по його очам, що він мені це днями доведе. Тисну йому руку. Треба звернути пильну увагу на потік. Ми відкинемо всіх звичайних людей і будемо шукати таких, хто вміє добре мислити.

Підполковник глянув на сонце і подумав, що це тільки перша фаза. Друга буде значно важча — стежити за людьми. І ще він подумав, що, мабуть, тепер саме час іти йому на пенсію. Лежати в теплій хвойній ванні, простягнувши ноги, і

вигрівати коліно. «Але вони не пустять мене на пенсію і матимуть рацію».

— Добрий мені старий непотріб! — вигукнув капітан. — Для вашого життя роботи вистачить.

— Синку, — підполковник зупинився, спершись на папирок. — Я розумію, що у вас теж багато свого клопоту. Але кому в житті його не вистачає? Хіба що... комахам...

Внизу, за лісовою дорогою, захаращеною камінням і спиланими деревами, неподалік від потоку стояв будинок.

— Це той будинок? — спитав підполковник.

— Так. Я думав, що ви хотіли саме в цьому напрямку...

— Я не мав на увазі жодного напрямку, капітане. Якби ви мені сказали, що там лисяча нора, я все одно ішов би сюди. Просто щоб просвіжити голову. Огидне те пійло, я вам скажу!

— Тут живуть Грюнфельди. Густл Грюнфельд, якщо пригадуєте.

— Цікаво. Не пам'ятаю щось цього будинку.

— Трохи далі Гартман.

— Німці, чи що?

— Німецькі сім'ї, — кивнув капітан.

— Ага, тому ви мене сюди й ведете. Мене не цікавлять німецькі сім'ї. Прізвищ їхніх я не пам'ятаю. Склероз. Ну що ж, коли ти примушуєш мене думати, то я повинен думати. То що — вони всі живуть біля потоку?

— Майже всі.

— Чому?

— Це цілком природно. Німці ті колись працювали ткачами і склярами. А люди цих професій оселяються біля води.

— Голодні професії. Люди осідали біля води, щоб мати змогу ловити форель. Що далі, то менше подобається мені цей потік.

— Чому?

— Лероунек... Якесь кумедне прізвище. Тільки ви йому, будь ласка, не передавайте, що я так сказав. Я звернув увагу на того малого надпоручика там, де стріляли у вашого ефрейтора. Дуже кмітливий хлопець. Він сказав мені там, на горі, що на деяких каменях у потоці стерто мох, чи що там на них росте... А п'явок і сліду нема. Лероунка не можна недооцінювати. І потім, хто б це в таку погоду бовтався у воді!

Капітан покрутив головою. На такі мікроскопічні деталі він не звернув уваги.

— Я чекав, що хтось із вас питає про ефрейтора Краткого,— сухо сказав капітан.

— Це стосується справи?— звів на нього очі підполковник.

— Можливо. Останнім часом вони з Кучерою сварилися. Через дівчину.

— А хай господь милує!— зітхнув підполковник.— То тільки в детективах так буває.

— Не хочете зайти до Грюнфельдів?— швидко спитав капітан, бо й самому було соромно за свої слова.

— Не хочу ні до кого заходити. Просто хочу провітритися. Послухати, що розкаже мені цей край. А чому саме до Грюнфельдів? Ви їх підозрюєте?

— Я нікого не підозрюю. Не маю підстав. І я перший сказав, що спілника не існує, а ви мені заперечили. Повірте, товаришу підполковник, люди тут дуже чесні. І взагалі національність не має значення.

— Правда. Не має. Людська чесність не зумовлена національністю. І тут і там є добрі люди. І покидьки теж. Мало б так бути з усіма людськими якостями.

Підполковник зупинився біля маленького джерела і якусь хвилину задумано дивився на нього. Очі його потеплішали.

— Це воно,— сказав нарешті підполковник.— Так. Будинки я пам'ятаю погано, але це джерело добре врізалось в пам'ять.

Хвилину помовчали.

— Я тікав тоді з Маутхаузена. Звичайно, краще б вам розповів Мілан Яриш, що таке Маутхаузен. Але він вам не розкаже, бо дуже скромний хлопець. Тікав я саме через ці місця. Якимось дивом мені вдалося проскочити. Отут я лежав і пив воду. А зовсім поруч сиділи й снідали лісоруби. Авжеж, німці. Та в мене вже не було сили навіть сховатися. «Ну, кажу собі, Емане, тепер тобі кінець. Тому що всі німці— свині. Приб'ють зразу ж». Але вони кинули мені окраєць хліба і втекли. Звичайно, вони боялися. Чехи тоді теж дуже боялись. Який то був смачний хліб! Не такий, як нам давали,— з тирси... Я і зараз відчуваю в роті смак того хліба, такий він був солодкий. Ніколи потім у житті я не їв такого доброго хліба.

Капітан кивнув. Розповідь підполковника потішила його, бо він любив цей край.

— Я ж казав вам, що тут живуть чесні люди.

Підполковник похитав головою.

— Не тільки. Але довго це не буде. Ми того негідника зловимо.

Їм треба було перейти потік, а в підполковника по-справжньому розболілася нога. Підполковник задумано дивився на прозору, по-ранковому трохи спінену гладінь води. По ній пливло опале листя. Там, де сонячне проміння вже торкалося води, вона мідяно виблискувала й іскрилася. Попід берегом потік ще чорнів, наче у ньому втопилася ніч.

— А що, тут таки багато форелі? — жваво спитав підполковник.

— Багато.

— А... ловите?

— Через ті папірці немає на це часу. Але Грюнфельдови хлопці іноді приносять. Вони ловлять руками, і я тільки марно обіцяю дати їм прочухана, бо це все-таки найпримітивніший метод браконьєрства.

— Я теж ловив форель руками. Так, як і хлопці, — усміхнувся підполковник. — Нагорі, в Орлицьких горах. Є такий Новий Градек, якщо це вам щось говорить.

— Нічого.

— Чарівне містечко. Куди б ви не пішли, вам доводиться або підніматися на пагорб, або спускатися з пагорба. Це край, де, якщо ви забули піджак біля потоку, увечері вам його принесуть додому. З грошима в кишені. Ну, добре... Щось я забалакався...

Хвилину помовчали.

Потік звивався луками, губився в лісі, знову виринав на якійсь галявині, часом наближався до прикордонного дроту, який тут тягся на багато кілометрів рівною як струна лінією.

— Не все, що робить людина, досконале, — мовив підполковник і міцно стулив губи. — Я кажу про естетику. Ось візьміть оцей дріт. Це щось інородне, таке, що абсолютно не пасує до природи, спотворює весь край. Хоч би навіть там і посипали жовтим пісочком. Врешті, я посипаних доріжок теж не люблю...

Біля потоку тулилися халупи. З димарів курився дим, бо дружини лісорубів, поки не було спішної роботи в лісі, лишалися вдома.

— Люди взагалі мало роблять красивого, хоч переконані в протилежному. І не думають красиво, хоча було б на світі у мільйон разів краще, якби вони думали красиво. Людина запишалася тому, що спромоглася побудувати Ейфелеву вежу і хмарочоси, тоді як мусила б схилити голову перед

кожним колоском, бо не може зробити того, що робить природа, багатьох-багатьох речей не може...— Підполковник зупинився. То була його манера.— Що з дружиною, Рудольфе? — спитав несподівано. Він умів раптово переходити на фамільярний тон. Навіть не обернувся, не глянув на капітана, коли спитав це. Дивився на оті неприємно рівні лінії прикордонного дроту, на потік, на всі дерев'яні набокуваті халупи і думав: тепер ти можеш послати мене під три чорти, що я лізу з своїми запитаннями про твоє особисте, інтимне, але, їй-богу, чоловіче добрий, я хотів би допомогти тобі, тільки не знаю як.

Капітан мовчки похитав головою. Схилився, зірвав довгу напівсуху стеблину і хльоскав нею по нозі.

— Я розумію. Це проклята робота. Може, треба подбати про ваш перехід кудись, куди вона хоче?..

— Я нікуди не поїду звідси.

— Впертий?

— Ні. Але все одно це ні до чого. Тепер я вже знаю. Досить з мене порівнянь. Чому сюди, «до краю, де лисички бажають тобі на добраніч», переїхала Форстова, Йорданова, Кашпарова та дружини інших офіцерів? Так чого я мушу когось переконувати?..

— Біда! — зітхнув підполковник.— Вона з свого боку теж має рацію, бо ж рівноправність. Вона, ваша дружина, припустімо, скаже: «Чого це я маю їхати з тобою, коли ти можеш поїхати зі мною». Все це важко критикувати.

Капітан зморщився, як печене яблуко. Йому дуже не хотілося вести далі розмову про це. Але тут він раптом згадав про тих двох солдатів і засміявся.

— Мені подобається, як ви за мене взялися, товаришу підполковник. Те саме я мушу зробити з Кучерою і Кратким. Між ними теж усе виникло через дівчину.

— І Кучера тепер лежить у лікарні? — звів брови підполковник.

— Це не має з тим нічого спільного.

Вони переходили потік. Перескакували з каменя на камінь. Каміні були білі, і тіні сосон креслили на них химерні візерунки. То були великі брили, ціле літо їх пекло сонце, і тому на жодній не ріс мох. Переходили повільно, обережно, і, хоча вода під камінням була кришталево чиста, доводилося пильнувати. Могло бути й по кісточки, але можна було зануритися аж до пояса. У гірських потоках дуже важко визначити глибину, особливо, коли на воді брижі.

Підполковник важко опустився на землю. Спершу хекав, потім сам на себе розізлився.

«Врешті, я ще не такий старий. Що таке шістдесят років? Що ж я буду робити на цьому світі серед тих гарних людей, які думатимуть дедалі красивіше, як зробити добро, коли я постарію?»

Він розгорнув рукою очерет. Пістолет, що лежав у кишені, заважав йому, одтягував борт кітеля. Підполковник одвів його назад, нахилився і почав пити воду.

— Після такої фізичної вправи це чудово,— видихнув він, напившись.

Вода була крижана. Холодні краплі стікали по його підборіддю на засмаглу шию, але підполковник не витирав їх.

Широко розставивши руки, спершись ліктями на камені, ліг на мокрому березі, і йому було байдуже, що він бруднить одяг.

На дні канави, у порівняно мілкому місці, лежала затиснута між двома каменями гілка ялиці. Зламаний кінець її жовто-біло світився. Підполковник спробував витягти гілку, але не дістав до дна. Тоді взяв свій патик і ним дотягся до дна.

Гілка спливла, закрутилась у вирі і попливла вниз за течією. Підполковник навіть не спробував затримати її. Він подумав, що вона зломлена, і подивився навкруги, чи є тут поблизу брід, яким лісоруби тягають в'язанки хмизу. Але ні, обидва береги густо поросли осокою.

Підполковник не знав, що на міліметр наблизився до відкриття. Він тільки розмірковував, як могло статися, що свіжа, недавно зламана гілка опинилася на самому дні. Якийсь сигнал завзвучав у його мозкові, проте чоловік ще не міг розчутти його до кінця.

— Скільки, власне, халуп біля цього потоку? — спитав підполковник.

— Гартмани, Грюнфельди, нагорі Йованеску, але ті трохи далі, потім Боузек і Франек.

Підполковник записав ці прізвища. Його не цікавило, що їх уже кілька разів перевіряли. Тепер це буде найдетальніша перевірка.

Трохи нижче він записав ще одне прізвище: Герстнер. І замислено обвів його олівцем.

Франек підкинув у вогонь велике поліно, сучкувате, смолянисте. На зрізі іскрилися каламутні янтарні сльози. Одразу зашкварчало і запахло смолою.

Через сліпе віконце Франек бачив, як двоє офіцерів піднімаються схилом гори. Старший ішов важко, спираючись на палицю. Другий був капітан Гаєк, його Франек впізнав одразу.

Лісоруб люто стиснув жовті зуби, підскаочив до столу, витяг із шухляди обріз. Тоді розчинив вікно і виставив з нього ствол. Потім подумав: на все свій час. Посміхнувся. «Нюхаєте? Нюхайте, нюхайте! Мене все одно не нанюхаєте! Коли вже приїхав сюди цей старий, то справа серйозна. Але навіть старий не всемогутній!»

Згадав раптом, що збирався ще щось зробити, і хвилину згадував, що ж саме. Підвівся, пройшов повз Вовка, що лежав біля стіни, і копнув його в бік — просто так, мимохідь. Вовк притиснувся до стіни, і очі його спалахнули лютими вогниками.

Франек походжав по хаті. Він трохи горбився, щоб не вдаритися головою об сволок.

— Послати б отого затрушеного кульгу на той світ, мені б полегшало. Та все-таки я не дурень...— бурмотів лісоруб схвильовано. Він ще зранку помітив в лісу, як ідуть до потоку ті два офіцери. Злякався, не знаючи, до нього вони йдуть чи ні. Потім впевненість знову повернулася до Франека. Хоч він і відчував небезпеку, але тільки так, як відчував її звір. Не бачив ніякої причини для небезпеки. Ще в лісі Франек чув, що собаки заплуталися, не взяли сліду. Все вийшло так, як лісоруб хотів. І все-таки той кульгавий підполковник непокоїв його.

Від надмірних роздумів, до яких Франек не звик, у нього розболілася голова.

«Інга щось від мене хотіла,— спало йому на думку.— Вона наче казала, що захована тут річ має для якоїсь людини дуже велику цінність».

Франек замислено роздивлявся товсті дюймові дошки на підлозі. Дошки — одна в одну, деякі — посередині — більш протоптані, а біля стіни — ціліші. Але на жодній дошці не видно було, щоб хтось її витягав з підлоги.

Франек узяв кирку і скоса глянув на Вовка. Той злякано заскавучав, бо лискуче залізо в руках хазяїна могло означа-

ти смерть. Але Франек на цей раз не збирався завдати шкоди собаці.

— Це не твоя черга, — забурмотів він до собаки. — Хоча, може, колись прийде й твоя. Все залежить від тебе.

Вовк заспокоївся, зрозумівши, що хазяїн не хоче його крові. В усякому разі поки що.

Франек застромив кирку між двох дощок, які здалися йому підозрілими, і підважив. Дощки затріщали, але не піддалися. Тільки в сонячному промені, що якимсь дивом пробився крізь брудне скло вікна, закурився маленький стовп порохняви. І перелякано запищала миша, яка жила з маленькими мишенятами під дошкою.

«Якщо Інга сказала, що тут, то десь тут мусить бути», — подумав Франек. Він знав її. Інга завжди говорила прямо, не любила недомовок.

Лісоруб схвильовано роздивлявся по світлиці, раптом усвідомлюючи, що доведеться, мабуть, розібрати всю хату, перш ніж він знайде в ній якусь заховану річ. Причому він навіть не знав, що шукає і чи сховано тут щось взагалі.

Франек не пригадував, щоб коли-небудь його батьки тинькували стіни халупи. Не робив цього й попередній власник. Але там, де штукатурка обвалилася, було видно міцні дошки, які ще добре збереглися. Франек знав, що за тими дошками порожнява, заповнена мохом, сіном і тирсою, а при землі — глиною, перемішаною з висівками, і тільки далі була стіна з товстих колод.

Він затримався над льохом, але туди йому лізти не хотілося. Франек не був там добрих кілька років. Найгірше те, що останнім часом він не переносив темряви. А в льоху було темно. Часто вночі з темряви Франекові вимальовувалося обличчя Інги, — кров на лівій скроні і платинове волосся, що розкинулось по землі...

«Нічого, Інго, я їм відплачу. Всім!»

Лісоруб здригнувся від тієї згадки і пройшовся від дверей до льоху. І враз згадав про горище. Майже п'ять років він туди не заглядав, бо після смерті батька в нього не виникало причин лізти нагору, так само, як і в льох. Не мав чого зберігати, не заходив навіть до комори, бо там, крім сокир і пилок, не було нічого. На горищі колись лежало сіно, але тоді ще жив батько і в них була худоба.

Благенька драбина вела на горище просто з кімнати. Під вагою Франекового тіла драбина затріщала, щаблі прогиналися, сипалася порохнява.

Піднявшись до стелі, Франек натиснув плечима на важку ляду. Поіржавілі завіси не витримали, одчайдушно завищали, і ляда з грюкотом одлетіла. Франек виліз на горище і тупо дивився на всі боки. Він враз забув, чого сюди виліз.

Горище було сухе. На високих кроквах лежав етернітовий дах, у деяких місцях потрісканий, і крізь ті шпарини пробилося сонце. Тому тут було навіть світліше, ніж унизу, в хаті.

Підлога на горищі під потрісканим етернітом прогнила, але дощова вода не просочувалася крізь стелю, а розсмоктувалася по глині, змішаній з висівками. Та коли б навіть стеля й протікала, Франекові було б байдуже. Йому вистачало сухого куточка, якоїсь ковдри і трохи тепла.

Франек довгенько не міг збагнути, чого, власне, він опинився тут, на горищі. Щось хотів робити, щось знайти, усе вертілося в голові, а чіткого — нічогосінько.

Франек сердито розгріб павутиння, що лізло йому в очі, набивалася в рот. Величезні павуки, яких десятиріччями ніхто не турбував, тепер розбігались на всі боки. Один з них упав Франекові на руку. Той з огидою скинув його геть і почав колупатись у купі мотлоху в кутку. Знайшов хомут. З нього лізло чорне кінське волосся, що ламалося від старості. Хомут затріщав, коли Франек підняв його...

Під руки попадалися якісь деталі від машин, що їх полишив ще колишній хазяїн. Франек вибрав велику безформну залізну річ. Пастка! Це нагадало йому дитинство. Такі пастки ставили колись вони з батьком на лисиць. Щоправда, набагато менші. Франек уже хотів кинути залізяку, та враз йому спало щось на думку. Він виніс пастку на світло. Вона була спотворена від часу, але пружини цілі, навіть змащені товстим шаром тепер уже затверділого вазеліну.

Франек довго вовтузився з ланцюгом від пастки, що застряв між колодами. Нарешті, таки вирвав його. Стояв у широкій смузі сонячного світла, що падало крізь шпарину в дахові на його роками нечесану руду лев'ячу гриву, і думав про своє дитинство. Цю згадку викликала пастка, що так несподівано попала йому до рук. Ніхто ніколи не був з ним ніжний. Батько, як і багато селян, знав лише працю. Тільки Інґа показала йому, що є на світі щастя.

Та Франек повернувся до дійсності. Все-таки пастку можна використати за призначенням.

— То непогана думка, — бурмотів лісоруб. — Вони люблять своїх собак.

Ця думка потроху визріла в його голові, і він злісно розсміявся.

Вовк притиснувся до стіни, відбивши новий шмат штукатурки, і з острахом стежив за хазяїном, що спускався з горища. Сам хазяїн його не цікавив. Вовк боявся тільки речей, які той тримав у руках. Просто стиснутого кудака хазяїнського Вовк уже не боявся, помітивши, що бувають моменти, коли хазяїн боїться його. Якби не боявся, то не припинав би його до стіни. Вовк також відчував, що хазяїн ніколи вже не наважиться схопити його за горло і закрутити так, як він це робив колись.

Цього разу хазяїн тримав у руці скручене залізо, або, краще сказати, таку собі залізну дугу. До цієї дуги прикріплений довгий ланцюг, що стукотів по драбині. Вовк не заспокоївся й тоді, коли Франек сів за стіл і почав щось робити з тою дугою. Він ще потім кілька разів підводив голову, бо хазяїн невідомо чого реготав. То був злий, дурний сміх — Вовк мимохіть почав шкірити зуби.

— Хочеш спробувати це на собі? — сміявся Франек, побачивши, що пес боїться.

Але Вовк навіть не писнув. Він розумів, що кожен звук може викликати якусь дію з боку його мучителя.

Франек вийшов і повернувся з оберемком наламаних ялинових гілок. Довго тер руки, а потім глищею тер оту залізну річ. Він багато чого знав про диких звірів. Знав, що так можна обдурити навіть лисицю. Всі звірі дають себе обдурити. Проте не можна обдурити досвідченого прикордонного собаку.

— Я можу все-таки випробувати пастку на тобі, — схилився Франек до Вовка. — У найгіршому разі це зламає тобі хребет, у найліпшому — обидві ноги.

Лізині цуценята вже чимало знали з того, що службовою мовою називається вихованням щенят від першого до четвертого місяця, а сама Ліза вважала лише щодалі цікавішою грою.

Хоча Робі добре навчився приносити поноску і мав прекрасний закус на згорнутому мішку, та іноді, граючись, він хапав голчастими зубками за руки і своїх вихователів. Вихователі мусили стримуватись, щоб не налупцювати Робі, навіть коли дуже боліло. Зате він чудово переймав усе од матері. Сідав, якщо вона сідала, вставав, якщо вона вставала.

Гарчав, якщо гарчала мама, а одного разу навіть схопив зубами на льоту осу, бо мама їх ловила. Але мама хапала бс за голівки, а він зробив навпаки і потім три дні не міг їсти.

Радек не вмів приносити поноски. Що не попадало йому до зубів, усе намагався розкусити, розжувати, пошматувати, підкинути вгору, знову піймати і нарешті загребти. Але він міг прекрасно відшукати недовгий свіжий слід. Ніхто не сподівався, що він навчиться так швидко і так вправно доставляти донесення від одного вихователя до іншого, і були всі підстави вважати, що з нього виросте прекрасний зв'язковий. Радек умів уже лічити до чотирьох. Прив'яжуть йому донесення до нашійника і скажуть: «Третя вежа!» — і він летів прямо до третьої вежі. А якщо йому там давали нове донесення і посилали до четвертої вежі, він мчав до четвертої.

Рандал умів усе, але, вірний своєму імені¹, робив усе галасливо. То не було погано, бо гавкання вважалося однією з основних вимог виховання собак, та була ще одна важлива вимога — зберігати під час переслідування тишу. А цього Рандал не дотримувався. Навпаки, тільки-но натрапляв на слід, він одразу ж одчайдушно гавкав, щоб знали всі, на що він здатний. Його легко було розізлити, бо він був дуже агресивний і недовірливий. Хиби припустилися ще на початку виховання Рандала, коли його якось налякав мотоцикл, і песик утік назад до мами, а вихователь обійшовся з ним різкіше, ніж звичайно. Пізніше Рандал навчився не боятися цих дивних речей, що фиркають, гуркочуть і так огидно пахнуть, але колишній страх змінився лютою злістю проти того, що його дратувало. Та хоч Рандал і був такий навіжений, спеціалісти вважали, що службу він виконуватиме добре.

Всі Лізині щенята мали мужнє серце і щирий чесний погляд. Уміли пристрасно любити і ненавидіти. Але більше любити, ніж ненавидіти, бо ніколи їх не били, ніхто ніколи не давав їм досі прочухана... Вони ображено опускали очі, коли чули «фу», і, навпаки, нашорошували вуха і радісно метляли хвостами, коли чули похвалу.

Робі саме вовтузився з поводком, який йому дуже не подобався. Коли є нашійник і поводок, не можна кинутися за джмелем або налякати дурненького горобця. Робі не зносив обмежень особистої свободи. Він спробував на поводку всі свої зуби — од кутніх до різців та іклів, але домігся лише

---

¹ Рандал — скандал, галас (нім.).

того, що в роті у нього було повно волосків од конопляного мотузка і огидний смак олії, якою був змащений поводок. Робі форкав, плювався, мотав головою, та не здавався. Левине серце!

Ліза якийсь час дивилася на нього. Її бавило це.

«Я теж так робила колись, як була цуццям,— думала вона.— Так завжди буває, перш ніж собака звикне до тих-от штук на шії».

Потім вона згадала, що колись після того, як гризла конопляну мотузку, в неї дуже болів живіт.

«Кинь це, шелегейдику!» — загарчала на нього Ліза.

Робі заскімлив, що доведеться терпіти, але, оскільки наказала мудра мати, облишив поводок, кілька разів одфоркнувся — фе, яке несмачне, консерви значно смачніші,— поклав голову між лапами і сумно дивився на білий світ, примирившись з усім навколо себе, особливо з тим товстим великим солдатом, котрий носив йому їжу.

Того дня приїхав батальйонний інструктор Стогончик для атестації собак...

Напередодні надпоручик Томічек був у лікарні у ефрейтора Кучера.

— Мені дуже шкода, що так сталося, друже,— сказав Томічек.

Кучера підвівся на ліжку. Рана у нього вже не боліла.

— Я тут не в армії,— сказав він сердито.

— І тут ви все одно в армії. І компліментів од мене не почувете. Ви знаєте, що я чоловік твердий. Так. Тої ночі ви знову йшли випити, правда?

— Ішов,— кивнув ефрейтор.

— От бачите,— сказав надпоручик.— А ви ще сподіваєтесь на співчуття.

Кучера тяжко зітхнув і знову ліг.

— Є люди,— сказав він напружено,— які через кохання стріляються.

— Є! Дурні! — кивнув надпоручик.— Якби хтось мені сказав, що хоче застрелитися через кохання, я б власноручно зарядив йому пістолет. Нормальна людина радіє життю, навіть коли в неї щось трапляється, коли вона зустрічає підступність або що. І нормальний мужчина не п'є через те, що його покинула дівчина. У всякому разі, солдат моєї роти цього ніколи не зробить. Я вам так оце кажу тому, що ви вже не в нас. Лізи ви вже не матимете. Вам, молодим людям, треба інколи грубо давати по пиці.

І він вийшов.

Того дня нагору до канцелярії застави було викликано того самого Штенцла. І черговий, що його викликав, одразу ж накинувся на нього:

— Кажуть, ти з'їв капітанову вечерю, га?

— Боже збав! — вдарив себе в груди Штенцл, напружуючи пам'ять.

А капітан Гаек дивився у вікно, щоб не розсміятись, як солдат Штенцл марно намагався стояти по команді струнко. Потім капітан дуже серйозно сказав:

— Ви зробили, товаришу солдат, усе можливе для того, щоб зіпсувати Лізиних цуценят!

— Ой леле! — вирвалось у Штенцла.— Та я ж нічого не...

— Ви зробили все. Цуценята погладшали, бо діставали подвійну порцію їжі. Одну офіційну, другу од вас. І я ще не певен, що ви не годували їх уночі. Погладшали так, що згорі не біжать, а котяться.

— Вони були голодні,— вперто сказав Штенцл.

— Ви просто симпатизуєте кожному голодному,— кивнув капітан.

Штенцл похитав головою. Він ладен був за цуценят віддати свою шкіру на барабан. Голос його лунав сердито, і капітан підвів голову, бо Штенцл завжди був дуже поштивий. Якщо він і дозволив собі такий тон, то тільки тому, що йшлося не про нього, а про цуценят. Капітан зрозумів це.

— Але все-таки є наказ,— натякнув Гаек.

— Цуценята не читають наказів, товаришу капітан. Якщо хтось весь час їсть, це означає, що він голодний. Коли хтось росте, він голодний.

— Ви, однак, не ростете,— здивувався капітан.— А ви... пробачте, їсте по шістдесят кнедликів і, якби вас не стримували, їли б ще.

— Я — це зовсім інше,— почервонів Штенцл. Потім ображено виструнчився.— Я ж не щеня.

— Ні, звичайно. Але зараз ідеться не про вас. Ви ввели в оману ветеринара. Він винайшов якийсь поживний препарат для щенят і тепер думає, що Лізині цуцики погладшали від препарату. Цуценята от-от луснуть. Підполковник їздить по гарнізону і всюди розказує про чудесний ефект свого винаходу, вважає препарат своїм великим успіхом, а тим часом усе це обман. Просто ви підірвали його авторитет. Якщо я йому про це скажу, він вам таке зробить, що ви почорнієте.

— Але,— «пампушка» Штенцл проковтнув слину,— ви ж йому, мабуть, не скажете, товаришу капітан. Нащо псувати людині радість, га? — довірливо спитав він.

Капітан Гаєк одвернувся до вікна.

Солдат Штенцл розпачливо тупцювся на місці і скидався на ведмедя.

Надпоручик Томічек загримів:

— Чорт забирай! Я б вас ударив, якби можна було...

Далі Штенцл почув такі слова, що на носі в нього виступили крапельки поту.

— Штенцл, прошу вас, ради бога,— змінив нарешті тон надпоручик.— Це ж не жарти. Як «фігурант» ви ж непридатний. Будь-який пес під час тренувань уже ніщо, коли кинеться й побачить, що це ви. Він краще погодиться, щоб у нього випали зуби, ніж укусить вас!

— А навіщо їм мене кусати! Я їх ніколи не кривдив,— здивувався «пампушка» Штенцл.

— О боже! — Томічек схопився за голову і з огидою мовив, обернувшись до капітана: — Мені ще бракувало, щоб Дракон, замість мертвої хватки, почав метляти хвостом, коли на змаганнях йому випаде вистежувати оцей нещасний «номер».

— Так то ж... з вашого дозволу... просто... — почав Штенцл, радісно усміхаючись,— просто мене собаки люблять.

— Це нікому не потрібно! — загримів надпоручик.— Собаки повинні любити тільки своїх провідників.

Штенцл хитав головою. Цього він не розумів. Хіба можна примусити тварин, щоб вони нікого не любили? Так не можна робити, і ніколи не може бути такого наказу. Ніхто в світі не може наказати, щоб навмисне завдавали шкоди собакам. А якщо є такий наказ, то він поганий.

Капітан підвівся. Жовна на вилицях у нього ще сіпались, але він опанував себе.

Було шість годин ранку, і батальйонний інструктор уже дві години працював. Він під'їхав до застави і скочив з машини.

— Солдат Штенцл, прийміть Лізу! — суворо звернувся він до Штенцла.

Той заціпенів.

Надпоручик Томічек теж здивовано підвів голову. Хоча вчора він сказав ефрейтору Кучері, що відберуть у нього собаку, але цього надпоручик собі не уявляв, незважаючи на те, що колись уже був подібний випадок.

— Звичайно,— обернувся капітан до обох.— Лізин провідник у лікарні, і ми не можемо так довго держати собаку без діла. А я помітив, що товариша Штенцла Ліза терпить. Гм, завдяки отому позачерговому годуванню.

Штенцл через силу пробурмотів:

— І це... і під час атестації?

— Так.

Штенцл знову почав ворожити на пальцях, але потім дійшов висновку, що то нічого не дає.

«Вони вигадали це, щоб добити мене. До цього йдеться!»
Він збентежено оддав честь і вийшов.

«Пампушка» Штенцл прямував до Лізиної будки. Всі собаки вже були надворі. Провідники вели їх на коротких поводках на старт. Ліза стояла на задніх лапах, передніми б'ючи у дротяну сітку дверцят. Вона знала, що скоро щось тут у них робитиметься, і не розуміла, чому це не йде до неї провідник. Вона повинна бути з усіма. Ліза не забувала свого провідника, і їй було тоскно, що він так довго не приходить. Правда, коли вона бачила його востаннє, то був уже зовсім інший, не її провідник. Він ішов поруч якийсь бездушний, Ліза не відчувала його, не чула його голосу, він навіть не спромігся погладити її. Проте цуценята забирали в Лізи так багато часу, що сумувати за хазяїном не було коли.

Солдата, який одчиняв саме будку і щось при цьому бурмотів, Ліза терпіла, але серйозно до нього не ставилась. Її трохи дивувало, що він надівав на неї нашійник і поводок. Трусилася головою.

— Ми вдвох із тобою багато ганьби сьогодні наробимо,— самокритично мовив Штенцл.— Море ганьби. Ти напевне візьмеш слід перша і поженешся по ньому, висолопивши язик, бо нашійник здавить горло,— я ж за тобою не встигну. Я не ласка. Вони повинні були б зважити на мою вагу.

Новий провідник смикнув за поводок, наче й справді збирався командувати собакою. Ліза пильно глянула на нього і вишкірила для острашки зуби.

— Ну, не дурій! — мовив він.— Я в цьому так само винен, як і ти.

Але поводок знову смикнувся, і Ліза мусила рушити вперед. Їй лишилося тільки прогарчати: «Все одно ти не провідник! І нащо ти все це затіваєш? Досі ж ти був тільки фігурантом — особою, яку собаки затримують на тренуванні».

Потім Ліза подумала, що цей спітнілий товстий чоловік, власне, дуже лагідний. І, більше собі на забаву, ніж йому на радість, Ліза, як і належало, пристроїлась до його ноги.

— Добре, товаришу солдат! — сказав у цю мить поряд з ним батальйонний інструктор, який взагалі ніколи й нікого не хвалив. Він усміхався, бо знав, що нічого не вийде, але в його усмішці все-таки було трохи визнання,— Стогончік бачив, як Ліза послухалася. Потішений Штенцл виструнчився, та одразу ж його обличчя набуло нещасного виразу.

Отже, сьогодні атестація. Принц, Паж, Дракон, Долина. П'ятою стала біля них Ліза. Скоса зміряла оком Долину і трохи презирливо вишкірила до неї зуби. Ні, вона зовсім не ревнувала Долину, а просто Ліза була самка і Долина самка, а самки взагалі ставляться одна до одної вороже.

На Принца Ліза, можна сказати, не звернула уваги, тільки ніби ненароком потягла свого нового провідника (якого вона й за провідника не вважала) ближче до Принца.

Принц одразу здурів і почав смикати поводок. Долина заскавчала і хотіла кинутись на Лізу, але провідник примусив її сидіти.

Стогончік із своїми співробітниками проклав сліди дві години тому. Йти по таких свіжих слідах — не треба навіть великого вміння. Ліза спокійнісінько доручила б це своєму Робі. Перших два сліди були дуже чіткі, бо тяглися по траві через трясовину, потім виходили на пагорб, тоді губились у незораній стерні і кінчалися на кам'янистому ґрунті. Стерню не було виорано, щоб Дракон, який брав слід надто звисока (замолоду його вчили погано, бо проклали його перший слід у колючій стерні, яка колола в ніс), звик до тої противної кольки. Дракон був уже дорослий і мусив одвикати від своєї поганої звички.

Третій слід, прокладений для Принца, був важчий. В куші на сімдесят шостому метрі було кинуте гільзу, яку Принц мав принести.

Четвертий слід, для Долини, був тричі перетятий сторонньою особою, але Долина уміла дати собі раду і з багатьох важчими слідами.

Найпідступніший був слід для Лізи. Його проклали прямо на вихідному пункті. Передбачалося, що вранці, коли всі почнуть сходитись, той слід затопчуть. Так воно й сталося. Але тільки Стогончік знав, що, якби тут був Лізин провідник, ефрейтор Кучера, Ліза б не сушила довго собі голови над цим слідом, бо була найрозумніша з собак.

Коли прапорщик з секундоміром і таблицями у руці дав сигнал «Старт!», вперед рвонулися чотири собаки.

Ліза сиділа біля Штенцла, отетеріло роздивляючись.

Солдат Штенцл чекав, що буде далі.

— Ви повинні щось зробити, товаришу солдат! — підхочував розгубленого і безпорадного «пампушку» батальйонний інструктор.— Ви ж так добре почали!

Штенцл заметушився.

— Май розум, Лізо! Ти ж не можеш мене так підводити,— зашепотів він їй на вухо і злегенька смикнув поводок.— Шукай, шукай слід!

«А ти думаєш, що я не відчуваю його? — нечутно свистіла носом Ліза.— Все-таки ти ніякий не провідник».

— Слід! Шукай! — повторив нещасний Штенцл.

З ввічливості Ліза опустила ніс і понюхала повітря. Її не обходило, що слід був затоптаний. Вона одразу розпізнала, що слід належить Петржічкові, якого вона щиро не любила, і, якби не новоспечений провідник, одразу б узяла слід.

Штенцл весь спітнів. Він бачив, що на нього дивляться всі офіцери — і свої, і прибулі з штабу (а ніхто з них не знає, що це він перший день провідником). Найгіршими були допитливі погляди підполковника, які наче говорили: чоловіче, я тебе застукав, і ти не викрутишся; от доведи тепер, що і незграбний солдат може бути в такий момент на своєму місці!

Штенцл бачив, як інші собаки мчать через луг, Дракон уже летів по схилу, і всі на довгих повідках, а за ними швидко бігли провідники.

«Якщо вона візьме слід,— у відчаї думав Штенцл,— і почне так бігти, я її ніколи в житті не дожену. Скандал буде на всю бригаду».

— Так що, Лізо? — підхочував капітан собаку. Навіть його це вже починало мучити.

Вона злегка заметляла хвостом. Знову взяла слід і повернула у протилежний бік.

— Але ж то клас! — багатозначно сказав капітан підполковникові.

— Я бачу! — здавалося, що підполковникові це навіть не подобається.

— Враховується також і час,— попередив Штенцла батальйонний інструктор.

— Та я знаю,— зітхнув новий провідник і знову потяг за поводок, намагаючись повернути Лізу.

— Облиште, вона йде правильно,— зупинив його інструктор.— Старайтесь не повертати їй голову.

Ліза не поспішала. Тут і там принохувалась до сліду, який саме робив півколо навкруг спостережного пункту. Поважно і неквапно вийшла на косогір, сердито буркнула на крота, що заворушився в своєму глиняному будиночку.

Ліза ніколи не ризикувала. Її не цікавив слід «бачений», вона орієнтувалась тільки по нюху, тоді як Принц, забачивши кінець сліду на прим'ятій траві, одразу пускався по ньому, і це було погано. Йти весь час тільки по нюху — ото була справжня майстерність. Правда, траплялося, що слизова оболонка носа, звикнувши до постійного запаху, переставала його відчувати, але Лізу це не лякало. Вона одфоркувалася, трохи бігала, хапаючи носом свіже повітря, а з ним і багато інших запахів, і, таким чином провітривши ніс, поверталася знову до свого сліду.

Ішла Ліза спокійно завжди. І хоча зір у неї був прékрасний, більше довіряла все-таки нюхові. І тільки там, де ніс її зраджував (скажімо, на кам'янистому ґрунті), вона лягала й починала роздивлятися. Знала, що все в природі, навіть волосина, має свою тінь. І якщо тільки людська нога залишила слід, тині будуть неправильні. Лізин погляд помічав звичайний камінець, який зрушила людська нога. Цей камінець порівняно з іншими був темніший, бо зісподу вогкий.

Провідник Штенцл високо піднімав ноги, очі в нього лізли рогом.

«Це вони для мене зробили навмисне! — думав він.— Знають же, як я не люблю підніматися на цей пагорб».

Пагорб той, власне, був незвичайний. Тут у кущах сковано безліч різних технічних засобів для виявлення порушника — варто було тільки зачепитись, і вгору вже злітала ракета. А для провідника найбільша ганьба, коли він сам натрапить на таку річ.

Але Штенцл бачив, як вправно йшла собака.

— Молодець,— похвалив він Лізу.— Диви, ми вже звідти вибралися! Це нещастя мене минуло!

Вони були вже на пагорбі, і підполковник витяг бінокль, бо вважав, що Ліза кинеється вперед. Трохи зловтішно він уявляв собі, як цей товстий солдат побіжить за нею. Там, нагорі, слід тягнувся вздовж ріллі, і його було добре видно.

Але Ліза зробила щось незрозуміле. Вона вишкірила зуби на провідника, наче справді сміялася. Потім почала описувати маленькі півкола, дивлячись при цьому на Штенцла.

— Слід, Лізо! Шукай, шукай! — вигукував Штенцл у відчаї.

— Не кричить на неї так! — гукнув знизу капітан Гаек, який уже відкрито сміявся, бо зрозумів маневр хитрої собаки.

Розгублений Штенцл зашепотів:

— Ну, шукай, шукай, моя хороша Лізочко! Дивись, який прекрасний слід, якраз для тебе. Ти ж не можеш мене підвести, собачко...

— І не співайте їй коліскової, вона військова собака, — знову озвався знизу той противний інструктор. — Собака розуміє тільки ваші довгі голосні. Не «шукай», а «шукааай!»! І не «хороша», а «хорооооша!»! Вона розуміє тільки, що таке оте довге «а» і довге «о»!

— Шукааай! — запищав уже зовсім збитий з пантелику Штенцл.

Інструктор помалу піднімався схилом за ними.

— От халепа! — скаржився Штенцл. — Завдала ж ти мені мороки! Противна ти собака, Лізо. А я ж носив тобі й твоїм цуцикам щодня молоко! Невдячна! Ще й смієшся! Не кажи, я знаю, що ти смієшся і навмисно плутаєш мене. Посоромилася б!

Проте Ліза й не думала соромитись. Сиділа на початку добре помітного сліду і, здавалося, запитливо дивилась в очі своєму новому провідникові. Сміялася з нього: «Так ти хочеш бути моїм провідником? Саме ти, чоловіче добрий? Звичайно, то буде ганьба, але не моя! І не підлизуйся!»

Коли прапорщик піднявся на вершину пагорба, то побачив кумедну картину. Бідолаха Штенцл рачкував, показуючи слід Лізі, яку він держав на довгому поводку. А Ліза спокійно сиділа і з цікавістю позирала на нього.

— Тепер я вже не знаю, хто з вас пес, а хто провідник, — зауважив батальйонний інструктор.

Присоромлений Штенцл підвівся і почав обтрушуватись.

— Я не знаю також, хто кого в цю мить повинен поважати. Собака людину чи людина собаку. Тільки, — тут інструктор підвищив голос, — собака теж не знає. Ця тварина з вас, нещасний чоловіче, безперечно, кепкує.

— Я знаю. Я по її очах бачу, — шепотів пригнічений Штенцл.

— Так от кидайте це і йдіть з нею вниз.

— Але вона знайде той слід! — у відчаї захищався Штенцл.

— Вона знайшла його. Тільки не хоче йти по сліду, бо не визнає вас. Це вже все!

Засоромлений Штенцл помалу спускався з пагорба. І тепер Ліза, наче на глум, ішла за статутом точно біля його ноги, своїм парадним кроком. Так ступати їй ніхто не вчив, і жоден пес, крім неї, не вмів так ходити. Вона високо піднімала ноги і, здавалося, знову сміялась. Бракувало тільки її голосу.

Проте насправді вона єдина не сміялася. Всі офіцери внизу реготали. І добродушного Штенцла помалу охоплювала злість. Він тільки не знав, як дати їй вихід. Стояв жалюгідний, виструнчившись перед офіцерами, і приголомшено й трохи вперто дивився в землю.

— Так що, товаришу Штенцл,— спитав його капітан Гаек,— хочете ви ще бути провідником?

І тут на подив присутніх Штенцл відповів:

— Хочу!

— А вам не здається, що це важко?

Штенцл знизав плечима.

— Бути солдатом взагалі нелегко, так? — засміявся підполковник, але в сміхові його було щось добродушне.

Штенцл стрепенувся нарешті:

— Хіба що я для цього не підходжу...

Всі враз замовкли. І перестали сміятися. Батальйонний інструктор підійшов до Штенцла і по-дружньому поклав йому руку на плече:

— А знаєте, товаришу, ви якраз дуже підходите для того, щоб бути провідником.

Штенцл недовіркою звів очі. Досі з нього всі тільки сміялися, і він знову чекав глузувань. «Ну добре,— думав він,— ще тут серед офіцерів я витримаю. Але, як прийду на заставу і там почнуть хлопці,— краще втечу...»

Та це не було глузування. Це було сказано серйозно.

— Знаєте, ви любите собак,— вів далі інструктор.— Думаю, що у вас є здібності і ви зможете згодом стати найкращим провідником на заставі. Бо... собака працює не тому, що їй наказують, а тому, що хоче зробити приємне своєму хазяїнові. Вас Ліза полюбить і зробить усе, що прочитає у ваших очах.

— Але... я думаю, що вона мене любить,— пробурмотів Штенцл.

— Поки що ні. Вона вас терпить. Або не усвідомлює, що любить вас. Щоб усвідомила, вона повинна вас поважати. Ми не можемо любити кого-небудь, якщо його не пова-

жаємо. У собак так само, як і в людей. Ви повинні заслужити Лізину повагу в першу чергу військовою виправкою, бо собака виросла на заставі і знає, хто солдат, а хто не солдат. Підполковник звів очі і допитливо глянув на Штенцла.

— І стійте струнко! — додав підполковник. Але потім опам'ятався. — Або краще — вільно! Ви можете довести людину до сліз! Одведіть собаку!

І «пампушка» Штенцл повів Лізу до будки. Надпоручик ще на нього закричав, чого він не оддав честі, але підполковник махнув рукою, щоб солдат ішов.

Штенцл усім цим був остаточно збитий з пантелику.

— Так ти мене не любиш, — докірливо мовив він Лізі. — Я хотів би знати, чому?

Проте Ліза його вже не чула. Вона метнулася до щенят, які пустували в будці.

— І ти мене не любиш! — повторив докірливо Штенцл, стоячи вже в дверях.

Вона саме хотіла повалити Радека на спину, бо той укусив її за ніс, але раптом зупинилася. Щось у голосі цього смішного солдата вразило її чутливе серце.

— Так, — зітхнув Штенцл, — ти кінець кінцем тільки собака. А мене жодна дівчина ще не любила. Та що я з тобою балакаю, як мені треба тобі й твоїм цуцикам принести молока.

Він побіг і незабаром повернувся. Нічого їй уже не казав. Присів навпочіпки і розчулено позирав, як цуценята хлебчуть молоко. Ліза підвела голову і глянула йому в очі. І несподівано застидалася. Не витримала його погляду. Схилила голову. А коли він зачиняв двері, схопилася, наче щось згадала, підійшла до його руки, що лежала на одвірку, і лизнула її теплим язиком.

— Ну, ну, — розпачливо зашепотів Штенцл. — Не треба, Лізо. Я нічого поганого не думав. Ну.

Він обернувся. За ним стояв батальйонний інструктор. Інструктор, якого боялися всі провідники на заставі. Особливо ті, що занедбали своїх собак. Але зараз інструктор усміхався.

— З вас вийде добрий провідник, Штенцл, — сказав він і похитав головою. — Але я нічого не розумію. Ви себе не обманюйте. Ви їй не імпоунете. Та, незважаючи на це, вона вас любить. Тут у мойї теорії якась хиба.

Потім він звів голову, і дружельюбність враз зникла.

— Завтра вранці підете з нею на обхід! І візьмете з собою Радека, щоб він звикав.

Ліза йшла біля ноги свого нового провідника так старанно, як тільки могла. Трохи драгував її Радек, що з кожним кроком відкривав новий для себе світ і ні про яку дисципліну їй не думав.

«Було б узяти два повідки,— вичитувала Ліза своєму провідникові.— Уже час Радека прибирати до рук!»

Але провідник Штенцл не розумів її. Він гордо йшов з нею поруч мовчазного єфрейтора Краткого. Краткий оглядав кордон і хмурився.

Раптом Ліза здригнулась і захвилювалася.

— Що таке? — спитав Штенцл.

Вона подивилася йому в очі й злегка закрутила хвостом.

Штенцл раптом зупинився, примружився: «Що ж таке, я ж завжди її розумів?»

Він хотів уже сказати стрільцеві, але передумав, бо знав, що стрілець сміятиметься з нього.

Щуценья було незадоволене. Йому хотілося перебігти стежку, а мати на нього щохвилини гарчала. Радек не послухався, перебіг все-таки стежку, з цікавістю понюхав внутрішній дріт, відчув, як його злегенька вдарило струмом, і перелякано впав на спину.

«Ото щоб слухався»,— загарчала Ліза і носом перевернула його, поставила на ноги. З усіх її щенят Радек був найменш хоробрий. Він з острахом глянув на дріт і далі слухняно йшов із мамою.

— Цій Лізі я б не дуже довіряв! — сказав єфрейтор Краткий, незадоволений тим, що мусить іти з Штенцлом.

— Та ні,— рішуче закрутив головою Штенцл.— Це хороша собака.

Єфрейтор байдуже знизав плечима. «Що там тобі казати, сам переконаєшся».

Все було зовсім інакше, коли він ходив із своїм другом Кучерою. Але втрутилася Єва, і дружбі настав кінець.

Краткий скося глянув на Лізу. Не злюбив він її з того вечора, коли вона зрадила, і вважав її винною у всіх подальших нещастях. Ліза йшла спокійно, іноді вловлювала якийсь запах, але він не був вартий того, щоб звертати на нього увагу хазяїна.

Пройшов дощ, повітря пахло свіжістю і осінніми грибами. З дерев опадало листя і ледь чутно шурхотіло. Річка за дротом була майже нерухома, гладінь її вже не чорніла, як влітку, а була яскраво-зелена, од води віяло холодом.

Очерет при березі шумів і тріщав під напором вітру. А якщо вже очерет тріщить, так і знай — літо минуло.

— Що це робиться з собакою? — неприязно спитав стрілець. Ліза несподівано сіла і задивилася в лісову шалину.

— Що з тобою, Лізо? — поторгав Штенцл за поводок.

Собака кволо заскміла.

Штенцл глянув у зарості і спершу нічого не побачив. А Радек теж щось відчув. Глянув на маму, потім сів і почав нюхати повітря. Раптом радісно заскавчав і кинувся в ліс.

Тільки тепер Штенцл побачив, як ворушаться понад землею гілки.

— Дивись! — гукнув він.

Стрілець не поспішаючи і зовсім без інтересу подивився на куш, куди, голосно гавкаючи, мчав малий Радек.

— Ну, звичайно, — промовив Краткий роздратовано. — Держи Лізу, бо вона в тебе теж утече.

Через галявину майнула чорна тінь. Вовк! Збив з ніг своє цуценя, обігнав Лізу і знову повернувся.

Ліза покрутила носом.

«Я тобі дивуюся, — мовила Вовкові обурено. — Поводишся, мов якийсь хуліган. І взагалі не чіпай мене, коли я на службі».

Штенцл не знав, що робити, але Ліза допомогла вийти з скрутного становища. Просто не звертала уваги на свого друга, а ще старанніше виступала біля ноги провідника, високо піднімаючи лапи, щоб не заросити їх. І це було дуже схоже на парадний крок.

Вовк радісно ганяв по лісі, а цуценя бігало за ним, відчайдушно дзявкаючи. Задоволений такою грою і тим, що Ліза поблизу, Вовк весь час кружляв навколо, не наважуючись, проте, наблизитися. Нарешті підбіг кроків на двадцять.

— Іди геть! — крикнув на нього Штенцл.

Вовк зупинився, почувши людський голос, але тільки загрозливо вишкірив зуби.

Штенцл не злякався.

— Геть! — крикнув він і махнув рукою.

— Ти поводишся з собакою по-свинському! — буркнув ефрейтор.

— Тоді ти з ним щось зроби! — відрізав провідник.

— Треба було робити тоді, як він перескочив кордон, — гірко мовив ефрейтор. — Тепер це вже нічого не дасть.

Вовк то відбігав, то знову повертався, і взагалі поводився як мале щеня, намагаючись привернути Лізину увагу. Та Ліза перебувала на службі і була непохитна.

«Я вже через тебе колись мала халепу»,— загарчала вона до Вовка.

Цуценя, втомлене марною біганиною, ледве переставляло свої великі волохаті лапи. Воно повернулося до Лізи і побігло поперед неї.

«Іди ззаду!» — наказала Ліза.

Рацек не послухався, бо не звук ходити отак слухняно біля ноги, як ходила мати. Він тільки відбіг уперед, щоб мати не могла його куснути.

І тут сталося...

Невдовзі перед тим Ліза почула запах свіжої глини. Якби це було попереду, вона б, звичайно, біля того місця зупинилась, недовіриливо б його обнюхала і очима спитала б провідника, що то означає. Тут, на кордоні, все повинно мати свою причину. А якщо не має, то це підозріло. Проте свіжа глина край прикордонної стежки сама по собі нічого не означає, бо тут ходять сапери, що упорядковують кордон.

Ліза б дізналася, що тут хтось обережно зрівав дерен, щось у глині під ним робив, а потім поклав дерен так, як він і лежав. Та той, хто це робив, був не дуже пильний, бо не прибрав з дороги маленьких кавалків свіжої глини.

Пролунав гучний металевий удар, не постріл, а так, наче брязнули одна об одну дві великі залізяки, і одразу за ним— болісне скавчання цуценяти.

Ліза злякано рвонулась і стягла провідника з стежини.

Тільки тепер вона побачила.

Цуценя, затиснуте в попереку великими зубатими дугами вовчої пастки, ще якусь мить вищало, намагаючись вирватися з тих страшних зубів, але скоро затихло,— йому було перебито хребет.

Ліза не розуміла, що, власне, сталося. Вона тільки пронизливо застережено гавкнула, але Рацека вже не можна було повернути.

Спочатку Ліза подумала, що Рацек знову зробив якусь капость, може, скочив ногами на якусь річ і та річ так гучно брязнула, не завдавши цуценяті шкоди. Проте Ліза побачила, що це не так. Вона тужливо заскімлила і потягла вперед.

Ошелешений Штенцл попустив поводок.

— Не підходь ближче! — різко сказав стрілець, оглядаючи кордон, наче ждав, що станеться щось іще гірше.

Ліза схилилася над Рацеком, спробувала підняти його носом, але домоглася лише того, що з безнадійно роззявленого рота цуценяти хлинула ясно-червона кров. Собака застогнала, не розуміючи, чого це мале тільки, ще зовсім

недавно сповнене буйного життя, тепер таке страшенно важке, чому лапки так беспорядно широко розкинулись, а голівка схилилася набік. Схопила зубами ту дивну залізну річ, але заліззяка навіть не ворухнулася, нічого не можна було з нею зробити. З непохитною жорстокістю пастка стискала тіло цуценяти, з якого вже відлетіло життя.

Ліза все-таки не хотіла вірити. Загарчала до Вовка, що стояв поруч неї і, схиливши голову, принохувався до чужих запахів.

«Скажи мені, що це таке, по-твоєму?» — прохально завила Ліза.

«Смерть!» — твердо відповів Вовк.

Ліза болісно завилала, сіла так, що тіло цуценяти було в неї між передніми лапами, і скімлила, і вила, і облизувала кудлатий клубок, такий убогий і жалюгідний.

— Яка bestія?.. — вихопилось у збентеженого Штенцла.

— Ховайся! — шикнув ефрейтор. — Може, це тільки початок!

Він пильно оглядав кордон. І по цей, і по той бік було спокійно. І Штенцл присів, ховаючись, та не міг одвести погляду від убитого цуценяти.

— Стеж за собакою! — знову озвався ефрейтор.

Ліза пізнала страшну правду, але не знала причини нещастя. Їй було ясно, що на такий злочин здатна тільки людина. Собаці було байдуже — яка.

І людина була поруч — представник роду людського, цих жорстоких, нікчемних і підступних створінь. Людина тримала в руці поводок. Засліплена горем, Ліза здичавіло обернулася і, завивши, скочила до Штенцла.

Але поруч був Вовк, який, наче відчувши, що хоче збити Лізу, стрибнув на неї збоку і на льоту збив її. Ліза скинула з себе Вовка і була б укусила, якби він спробував огинатися. Та Вовк стояв і тільки трусився всім тілом.

Ліза опам'яталась і лягла до його ніг, тихо скімлячи. Проте це було страшніше, ніж якби вона нарікала на долю голосно.

Провідник Штенцл схилився до собаки.

— Не чіпай її! — гукнув стрілець.

Та провідник розумів Лізине горе і розумів також, чому вона хотіла кинутися на нього.

— Ну, Лізо, ну... — шепотів він. — Я розумію, що тебе зараз ніхто не може втішити... але... мені це теж болять.

Він простяг руку і обережно торкнувся тіла щеняти.

Ліза встала і очікувально дивилася на його руку, наче сподіваючись, що від дотику цієї руки цуценя оживе.

— Залізо не чіпай!

Штенцл підвів голову. Обличчя було залите сльозами.

— Розумієш, Пепіку... Коли таке роблять людині... це теж свинство, але людина може боронитися... а собаці... ти тільки глянь. Ти можеш повірити, що якась людина...

— Одягни собаку і більше тут не тупцйся. Та пастка була призначена не для цуценяти. Ніхто ж не міг знати, що ти його потягнеш із собою. Могло або тобі перебити ногу або забити Лізу. Я нічого не розумію. Йди далі й добре маскуйся. Ми не знаємо, що вони хочуть іще зробити!

Та кордон мовчав. У лісі панувала дивна тиша. Ніде ніщо не ворушилося, тільки на березі річки шурхотів сухий очерет та чути було, як скімлить Ліза. Пташки перестали співати, завмерли, затаївшись високо у кронах сосон.

У лісі відбувалися свої великі і малі трагедії. Інстинкт самозахисту вимагав від одних, щоб вони вбивали інших; найбільш лиходіяли лисиці та кровожерні ласки, що стриба-ли на шию козулям, але ніхто нікого в лісі не вбивав так підступно, жорстоко і даремно, як це сталося нині.

Вовк повернувся до сліду, який він знайшов і який здався йому дивно знайомим, і вперше завив. Але то не був крик горя, то був бойовий клич звіра, що одважився на боротьбу. Не на життя, а на смерть!

Ефрейтор Краткий підійшов до замаскованого телефону і подзвонив на заставу. Він говорив тихо і незворушно, стоячи на одному коліні, тримаючи автомат наготові і не зводячи очей з кордону. Після того, як доповів про подію, задумано промовив:

— Той чорний диявол приносить самі нещастя...

Вовк летів лісом як вітер. Йому вже не треба було при-нюхуватись до сліду, він знав його. Мчав вишкіривши зуби і збоку скидався на скаженого.

Він думав не тільки про той знайомий і такий ненависний запах сліду, а й про залізну брязкітливу дугу, котра ще тоді у руках лісоруба так зловісно виблискувала.

Спинився, зачувши внизу голоси лісорубів. Завагався. Вовк знав, що не можна бігти до тих похмурих чоловіків, бо всі вони з сокирами і, звичайно, заб'ють, якщо він кине-тсь на одного з них.

Підбіг до халупи і, вдаривши всім тілом, одчинив двері.

У хаті було темно і порожньо. Вовк ліг на порозі і став чекати. Він міг би, звичайно, залізти під сарай і потім звідти

підступно кинутись. Але в його серці не було ані краплини підступності — він завжди бився відкрито.

Франек, повертаючись з роботи, помітив пса здалеку. Усе гаразд, раз він дома.

— Стережеш добро свого хазяїна? — засміявся Франек. Він трохи похитувався, бо випив сьогодні дві пляшки свіжого самогону. — Що ж, лежи й стережи! Ми з тобою проб'ємося, от побачиш! Мине якийсь час, і ти тут з усіх собак залишиш один. Але я мушу тебе виховати. Або по-доброму, або по-злому. Скоріш по-злому. І одного дня ти схопиш за горло чоловіка, який убив мою Інгу. Звичайно, вони потім тебе вб'ють, але ти виконаєш своє завдання.

Він впевнено спустив з плеча сокиру, і йому навіть на думку не спадало, що вона може сьогодні знадобитися. Радів лісоруб ще й з іншого приводу. Вже пішов поголос, що на кордоні щось сталося. Боуек приніс подробиці. «Кажуть, Лізине щеня. То велика помилка, — подумав Франек. — Мала бути Ліза. Але й щеня — непогано, на Лізу ще буде час».

Він не боявся, що його викриють, бо справу свою зробив добре. Трохи далі від того місця проходила стежка лісорубів, і коли б якийсь пес почув його запах, далі стежки не пішов би, хоча б тому, що собаки знали всіх лісорубів і, звичайно, по їхньому сліду довго б не йшли. Собак цікавили тільки сліди чужих людей, а не тутешніх.

Франек ішов, посвистуючи і думаючи про те, як впоратися з іншими собаками. Раптом він зупинився, вражений. Це Вовк підвівся і став, наїжившись. Не загарчав, тільки отак дивно стояв.

— Що таке? — крикнув на нього здалеку Франек. — Геть, bestія!

Для певності він перекинув сокиру з лівої руки в праву. У поставі пса щось насторожило його. Брут тоді теж так покотячому згорбився, коли хотів кинутися на нього.

— А я загнав Брута віником, — засміявся Франек, підходячи до дверей.

У нього ще не було страху. Власне, він взагалі ніколи не боявся звірів.

Вовк стояв на порозі. Чекав.

Іншого б ця мовчазна собача постать не насторожила, але у Франека був добре розвинутий інстинкт самозахисту.

— Я змушений буду тебе вбити, щоб мати нарешті спокій! — промовив Франек. Зважив на руці сокиру, мигцем

глянув на лезо, чи не затупилось за день. Він ще не вірив, що пес хоче на нього напасти.

— Але я тебе все-таки вб'ю, хоч би тому, що ти перший звір, який іноді наганяє на мене страх. Уб'ю всіх, хто хоче мене залякати,— бурмотів Франек. Він знав,— єдине, що може спонукати звіра кинутись,— це людська нерішучість і вагання. Якщо людина вагається, звір розуміє, що вона боїться.

Франек ступив кілька кроків і підняв сокиру, щоб ударити.

Цей пес його нервував — навіть не ворухнувся, стояв на порозі, як вирізьблений. І — ані звуку. Навіть не вишкірив зуби. Тільки дивився йому в очі. Це було нестерпно.

— Тікай! — люто заревів Франек.

Здається, крик вплинув — пес прибрав вуха назад і трохи відступив од дверей, щоб його не дістала сокира, коли б лісоруб змахнув нею.

Франек ступив ще крок. Віддихався.

— Ти все-таки мене поважаєш,— мовив трохи заспокоєний.— Ти знаєш, що я б з тобою не цяцькався.

Вовк кинувся в ту мить, коли Франек цього зовсім не чекав. У лісоруба не було часу навіть підняти сокиру, бо пес уже висів на ньому, міцно вчепившись зубами в зап'ястя правої руки.

Франек скрикнув від несподіванки й болю. І випустив сокиру. В ту ж мить Вовк одпустив його руку, бо інакше дістав би оглушливий удар лівою в ніс. Одскочив і припав до землі, готовий знову кинутись. Вовк добре знав усі прийоми, якими користувався хазяїн. Треба було однаково пильно стежити і за руками, і за ногами. Не були небезпечними тільки зуби — ними для боротьби хазяїн не користувався.

Франек якусь мить спантеличено дивився на кров, що юшила з покусаної руки. Болю майже не відчував. Зате його сповнювала несамовита лють. Вона завжди допомагала йому перемогти дурних хижаків, але чи допоможе подолати розумного собаку?

— То ти так? — зашипів Франек, нахилиючись, щоб схопити сокиру, але в цю мить Вовк майнув у повітрі, впав йому на спину і зубами вчепився в потилицю.

Франек швидко крутнув головою, щоб скинути пса, і блискавично впав на спину. Вовк одскочив, і його вишкірені зуби клацнули над Франековим горлом. Ще мить, і пес вчепився б у горлянку, та хазяїн одштовхнув Вовка лівою рукою. І все-таки Вовк встиг укусити Франека за литку.

Франек, хитаючись, підвівся, сповнений страшною люті. Його трохи приголомшили шалені напади Вовка і те, що він сам нездатний боронитися. Франек уже знав, що це бій не на життя, а на смерть; його це не лякало, але за правилами бою він був би кілька секунд тому вже мертвий, якби не його ліва рука. Пошматована права тепер уже нестерпно боліла і ні на що не була придатна. Франек не розумів, що з ним той диявол робить. Хижаків розумів. Коли вони кидалися, то означало: або маєш щастя, або похорон. А цей пес бився обдумано.

— Стривай! Зараз матимеш! — люто гарчав Франек, рачкуючи до дверей. Він думав про обріз, що лежав у столі. Найгірше було те, що Франек не міг згадати, чи заряджений він. Цей пес не дозволить йому довго возитися з обрізом. Права рука безпорадно звисала, з неї юшила кров.— Але обріз я ще вдержу,— запевняв себе Франек.

А Вовк знову кинувся. Стрибки його були незбагненні. Цього разу він кинувся на Франека ззаду і боляче вкусив його за ногу. Пес спритно ухилився від чобота, який би вибив з нього життя, і вкусив хазяїна, коли той безпорадно падав, за стегно.

Франек вилаявся, впав і одкотився на кілька метрів.

Людина іншого типу навряд чи змогла б так боронитися проти розлюченого звіра. Але Франек потроху сам ставав звіром, яким у душі був давно, тільки не усвідомлював, що цим він позбавляє себе деяких переваг — удару і можливості одскочити. Тепер Франек пустив у хід і свої міцні зуби. Очі його налилися кров'ю. У нього вже не було надії підняти сокиру. Він бачив по очах Вовка, що той не підпустить до неї. Франек весь час думав про обріз, але не міг дістатися до дверей. До сьогоднішнього дня Франек ніколи б не повірив, що може побоятися за своє життя. В момент бою він думав тільки про бій, а про те, що може загинути, у нього навіть думки не виникало. Для його мозку це було надто складно.

Тепер Франек уперше відчув страх. Не міг збагнути, як це він і досі живий, адже в цього звіра було стільки слухних моментів! Не розумів і мовчазного методу бою Вовка, блиску його очей. Знову згадав ту мить, коли Вовк стояв над його незахищеним горлом або коли схопив за потилицю... Адже варто було на міліметр більше прокусити і...

Франек зробив ще одну спробу пробитися до дверей, бо вірив уже тільки обрізові, на свої сили не покладався. Проте

Вовк одразу напав на нього знову й боляче вкусив. Він наче переслідував якусь мету. Зовсім не хотів у тому бою нічим ризикувати, бо знав, на що здатні хазяїнові руки й ноги. Кидався одразу, як тільки хазяїн посувався до дверей, і давав йому спокій, тільки-но той відходив од них.

Франек знову підвівся і, похитуючись, почвалав до лісу. Вовк крався за ним, плазуючи по землі, крок за кроком, готовий кинутися в будь-яку хвилину вперед. В очах його не світилася лють, і рухи зовсім не були зловісні. І це, мабуть, найстрашніше.

Франек зробив ще одну спробу. Він згадав, що на узліссі лежить велика поліняка. Вирішив скористатися лівою рукою як правою. Діставшись до кілка, Франек спинився. Вовк пильно стежив за ним. Франек схилив трохи ліве коліно, щоб дотягтися до кілка.

Але Вовк добре знав, що таке палиця і що нею може зробити людина. Він вмить зрозумів намір хазяїна, кинувся, куснув за руку, що тяглася до поліна, і відскочив, перш ніж Франек встиг його вдарити.

І тоді Франек повернувся до нього спиною і кинувся тікати. Він знав, що пес переслідує його, знав усе про прикордонних собак, зокрема те, що втекти від них неможливо і що дуже небезпечно повертатися до них спиною, але тепер він про це не міг думати. Його охопив страх, який позбавляє людину логічного мислення.

Вовк уже кілька разів міг би вчепитися Франекові в незахищену потилицю, як зробив би всякий інший прикордонний пес. Але Вовк не кинувся. Це було не тільки незбагнено для Франека, а жахало його. Що хоче той пес? Він поводиться зовсім не так, як усі інші хижаки, що з ними доводилося стикатися Франекові.

Хижаки прямолінійні. Розлютившись, вони перестають думати. Просто кидаються, щоб убити.

Франек біг. Вовк — за ним назирці. Пес не був такий хитрий, щоб навмисне його кудись гнати. І він боявся, бо знав, що може зробити ця людина. Не хотів ризикувати. Раз у раз пес кидався, хапав Франека за литки і зразу відскакував, коли хазяїн обертався.

Франек упав, але підхопився й побіг далі. Він хотів бігти до лісосіки, де приятелі, звичайно, врятували б його від розлюченого собаки.

Вовк розгадав намір хазяїна, побачивши вдалині постаті лісорубів із сокирами. І ясно зрозумів, що хазяїна туди не треба пускати. Він кинувся на Франека збоку.

Прикордонна застава була ближче, ніж лісосіка. «Якщо добіжу до неї,— подумав Франек,— врятуюся». Пес ніколи не наважиться з'явитися на заставі — Франек це добре знав.

Вовк знову вкусив хазяїна, ганебно вкусив ззаду — було навіть чути, як розірвалися штани. Франек відчув, що ззаду він майже голий.

Намагався заспокоїтися. Згадав тигра, який колись хотів його загризти, але не вийшло, бо для тигра вистачило звичайного дерев'яного стільця, наставленого ніжками проти нього. Згадав також, що цього собаку він уже колись переміг голими руками.

Франек враз зупинився і обернувся. Збирав усю свою відвагу.

Вовк спинився за три кроки від Франека. Власне, проти звіра стояла вже не людина. Франек був страшніший за звіра. Пошматованою рукою він витирав обличчя, розмазуючи по ньому кров. З подертого одягу звисали клапти. Густі руді брови були насуپлені, і з-під них дико світилися очі. Руки висіли. Права нога дуже боліла, але Франек не зважав на біль. Він пробував зчіплювати й розчіплювати пальці, розуміючи, що зараз йому доведеться докласти всіх зусиль, коли він хоче цими руками приборкати собаку.

Дивився Вовкові просто у вічі, вірячи давній теорії, що жоден хижак не витримує людського погляду.

Але Вовк у цю мить був мислячим хижакком. А Франек був немислячою людиною. Вовк дивився хазяїнові прямо у вічі. Здавалося, він промовляє: тепер настав мій час, відплачу за всі удари, за все приниження, за малого Радека, якого я пізнав. Пробив твій останній час, чоловіче!

Пес був прекрасний у своєму гніві, який не позбавляв його розуму. Шерсть на його карку не настовбурчувалась, зуби не шкірилися. Напівлежав, напівстояв, припавши до землі якраз настільки, скільки треба, щоб мати змогу стрибнути всім тілом.

А хазяїн ворушив руками, великими, як дві поліняки, брудними, огидними і такими закривавленими, що страшно було дивитись. В очах Франека іскрилась ненависть. Він чекав нападу, а Вовк не нападав.

— Зараз я тебе приборкаю, бестіє! — хрипів лісоруб. Йому бракувало повітря, і він ледве вже біг. — Зараз я тебе схоплю і розтрощу об дерево всі кості в твоєму чорному жалюгідному тілі.

До Франека поверталася самовпевненість. Адже колись він уже так стояв проти Вовка і легко його здолав. Франек

згадав, що перед хижачами всі приборкувачі говорили, весь час говорили, і хижачи проймалися страхом від людського голосу.

Але Вовк був мислячим хижачом. Знав усе, що вміє цей чоловік. Знав також, що не настав іще час для вирішального удару, бо в того чоловіка було ще багато відваги. Тому Вовк мусив бути обережним. Людський дикий голос на нього не впливав. Вовк просто не чув голосу, бо в його вухах ще стояли болісний передсмертний виск щеняти і безнадійне Лізине скавуління.

Вовк почув якісь сторонні звуки. Хазяїн сопів, зчіплював і розчіплював пальці, і суглоби на них тріщали. Пес випустив пазурі передніх і задніх лап так, що торкнувся ними кам'янистого ґрунту, і точив об нього пазурі. Відчував, що зуби в цьому бою — ще не все. Якщо хазяїнові пощастить схопити його за горло — а так уже раз було — він мусить задніми ногами дістати до живота хазяїна.

Вони дивились один одному в очі, і хазяїну урвався терпець.

Франек зробив те, чого Вовк чекав, — кинувся перший і втратив перевагу, бо в природі виграє той, хто вміє терпеливо чекати.

Франек ступив крок до Вовка, скочив з пагорба, змахнувши обома руками, щоб утримати рівновагу. І тої миті руки йому служили не для бою, не для оборони.

У природі існує закон, за яким довше живе той, хто може вчасно ухилитися.

Вовк відштовхнувся від твердого ґрунту, злетів у повітря, не прямо на хазяїна, а трохи збоку, але так, що схопив зубами праву руку хазяїна. Вкусив і рвонув. Руки — це було перше, що він мусив знешкодити.

Франек завив від нестерпного болю. Впав на всі чотири, застогнав і схопився за покусану руку. Він уже не думав про Вовка, і Вовк не скористався з цього, бо хазяїн міг так обдурити його.

Франек спробував поворушити пальцями лівої руки, про праву годі було й думати. Він не здавався. Сів і копнув ногою, цілячись собаці в живіт. Та не розрахував віддалі і впав на спину.

Вовк знову кинувся вперед.

«Ну — кінець», — подумав Франек, надто паралізований, щоб боронитися здоровою лівою рукою. Він відчував уже дихання пса. Бачив його очі так близько біля своїх, що просто стулив повіки і...

Вовк укусив його. Але не за широке, брудне, набрякле кров'ю горло, а знову за литку.

Франек скулився, мов їжак, підставляючи Вовкові спину, та ніхто більше не нападав.

Лісоруб підхопився і кинувся бігти тепер уже просто на відчай душі. До застави.

14

Капітан Гаєк телефонував по всіх усядах. Він уже, здається, зробив усе, що міг зробити, і стомлено одкинувся на спинку стільця. Надпоручик Томічек стояв біля вікна і оглядав магазин автомата. В обох були сердито стулені губи. Обидва час від часу позирали на телефон, по якому безперервно надходили донесення. Озивалися не тільки спостережні вежі, а й усі замасковані телефони з п'ятнадцятикілометрової ділянки, за яку відповідала їхня застава. Останнє донесення було: «Дракон узяв слід і йде по ньому».

Але потім надійшло нове донесення: «На кордоні спокійно. Штенцл повертається з Лізою, бо сьогодні вона для служби непридатна».

— Повертається з Лізою,— сказав капітан, подивившись на годинник.— Вони можуть бути тут за п'ятнадцять хвилин.

Надпоручик пройшовся по кімнаті і знову зупинився біля вікна.

— Якщо ми впіймаємо цього негідника...— мовив злісно.

— Ніяких «якщо»,— сухо зауважив капітан і витяг пістолет, клацнув затвором. Коли треба буде, на нього можна звіритись. Капітан поклав пістолет на стіл.

Надпоручик подивився на пістолет:

— Ти думаєш, може щось статися?

Обидва знали одно — кордон має свої закони. Іноді починається з дрібниці, а потім з неї виходить афера. Врешті, досить великої жаби, яка скочить на нижній дріт загорожі, і в ту ж мить «заговорить» вся сигнальна система. Звичайнісінька жаба може наробити шелесту на всю заставу.

— Людина, яка це зробила,— похмуро відповів надпоручик,— напевно стрілятиме.

— Я попередив усіх солдатів,— кивнув капітан.— Ми маємо справу з напрочуд жорстокою людиною.

Він наголошував кожне слово.

— Собаки йдуть вільно.

— А Принц?

— Разом з Драконом.

Надпоручик помітив якийсь рух на узліссі. Хвилину він не врів своїм очам.

— Прощу, подивись! — скрикнув він, вказуючи на узлісся.

Звідти з гущавини виринула дивна постать, що йшла, похитуючись.

— Той чоловік п'яний як чіп, — зітхнув надпоручик.

Чоловік упав навкарачки і помалу поліз уперед. Ось підвівся і, хитаючись, дибав до застави.

Знову задзвонив телефон. То було донесення із спостережної вежі, де помітили оту постать.

— Бачу! — відповів капітан у трубку. Він узяв бінокль, але тепер, власне, бінокль був уже непотрібен, бо чоловік був близько. І без бінокля видно було, який він розтерзаний і яке закривавлене в нього обличчя.

— Боже! — видихнув надпоручик.

Капітан примружився.

— Так це ж Франек! Хто його жене?

Надпоручик зняв автомат і поклав ствол на віконну раму. Націлився на узлісся — єдине місце, звідки міг вийти переслідувач.

Раптом звідти почулося протяжне люте виття. Куші розсунулись, і вибіг Вовк. Досі він ні разу не наважувався показатися тут, бо це вже була територія застави.

— Я завжди думав, що цей пес колись сказиться, — промовив надпоручик, беручи на мушку Вовка; палець уже лежав на спусковому гачку. — І Франек був дурень, коли думав, що приборкає пса.

— Стривай, — скрикнув капітан. — Не стріляй ще! — і перехилився через вікно, щоб краще бачити.

Франек біг щодуху. Вже видно було, що він зовсім не п'яний, тільки страшенно захекався.

— Сталося, мабуть, таки щось страшне, — мовив надпоручик, стежачи весь час за собакою.

На обличчя Франека — заюшене кров'ю, з вибалушеними очима і роззявленим ротом — страшно було дивитись.

Вовк не тікав. Він біг за хазяїном на відстані близько тридцяти метрів. Не поспішав, хоч обом офіцерам було ясно, що міг наздогнати Франека кількома стрибками.

— Це скажений собака, — твердо повторив надпоручик, тримаючи палець на спусковому гачку.

— Не стріляй! — скрикнув капітан.

Франек з жахом обернувся і побачив Вовка. Він уже бачив також і обох офіцерів у вікні.

— Убийте! — заревів він і з останніх сил кинувся до дверей застави.

Надпоручик навів автомат і доторкнувся вказівним пальцем до гачка.

— Ні! — зашипів капітан і поклав йому руку на плече.— Цей собака не скажений. Ти тільки глянь на нього. Він ніколи досі не наважувався так близько підходити до застави.

— Саме тому він скажений...

— Ти ніколи не бачив скажених собак. Скажений біжить, натикаючись на дерева, голова набік і кусає всіх, хто трапляється йому на шляху. А цей біжить за Франеком. Він знає, чого хоче...

Внизу, на першому поверсі, грюкнули двері і настала тиша. Потім щось кричав черговий по заставі, але не можна було нічого розібрати.

Вовк добіг до застави і якусь мить безпорадно озирався. Тоді ліг і нашорочив вуха, та раптом підхопився і кинувся на замкнені двері, що затріщали під вагою його сорокакілограмового тіла.

— Але тепер уже можна!..— надпоручик скинув капітанову руку з плеча.

— Біжи вниз і подивись, що, власне, сталося. Черговий там щось каже.

Але внизу вже гупали по сходах чобітьми черговий і кілька солдатів. Було чути, що вони несуть щось важке. Двері розчинилися, і з'явився черговий. Вигляд у нього був розгублений.

— Не треба донесення, кажіть так,— мовив капітан.

Черговий засапався, ззаду його підштовхнули солдати, що вели погід руки Франека, який ледве дихав. В очах Франека був жах.

— Надворі собака,— сказав черговий.

— Собаку не чіпати,— наказав капітан.

— За-стрель-те ту бе-стію!! — прохрипів Франек і повалився на стілець. Черговий кивнув. І солдати, що досі не розуміли, що, власне, відбувається, враз заспокоїлися.

— Він був надто жорстокий з собакою,— сказав черговий.— Цього треба було сподіватися.

Надпоручик Томічек ждав тільки наказу, тримаючи весь час Вовка на мушці. Стріляти було дуже зручно, вистачило б одного пострілу.

Але капітан наказу не давав.

— Ідіть, хлопці,— тихо сказав він солдатам.

Вовк унизу кидався на замкнені двері, що здригалися під вагою його тіла. Він не гавкав, не гарчав, кожний марний його стрибок був такий безмовний, що ставало лячно.

— Сказився. Несподівано сказився,— шепотів Франек, якому промивали і перев'язували рани. Він стогнав од болю, вибалушував очі.— Мені треба було давно вбити його!

— Чому? — капітан підвів голову і глянув на Франека зовсім не по-дружньому.

— Він не хотів коритися. Я не міг його приборкати.

— То все ваш жорстокий метод виховання, Франеку.

Франек заперечливо похитав головою.

— Останніх кілька днів я його не бив. Щоб я бога не бачив, пальцем його навіть не зачепив.

Лісоруб уже дихав рівно, потроху отямлювався. Почувши удари Вовка внизу, з острахом подивився на двері.

— Він не забіжить сюди?

— Заспокойтесь, Франеку, тут він вам нічого не зробить.

— Ви його не знаєте. То диявол!

— Тримайте, чоловіче, руку як слід! — озвався до нього молодший сержант. Сказав він це досить грубо, хоч ніколи не говорив таким тоном з пораненими солдатами. Потім глянув на капітана:

— Йому треба буде в лікарню, товаришу капітан! Так ніби нічого страшного, але щось із сухожиллям.

А капітан, що іншим разом кинувся б до телефону, сказав на диво суворим голосом.

— Почекає!

Надпоручик здивовано обернувся,— він ніколи не чув, щоб капітан так говорив. І ніколи ще не бачив його таким похмурим.

— Якщо ви його не вб'єте, то я... сам,— Франек вирвався від молодшого сержанта і хотів схопити пістолет, що лежав на столі.

— Не руш! — гримнув капітан.

Молодший сержант швидким рухом посадив Франека на стілець.

— Ти збожеволів, чоловіче! — крикнув він на нього.— Хіба можна отак-о вбивати собак? Якщо ти хочеш знати, цей пес такий же здоровий, як і всі наші собаки. Я це прекрасно бачу.

Франек заговорив так швидко, що аж захлинався.

— Я вам кажу, що він сказився. Повірте мені!

— Я ще не знаю, хто сказився,— збуджено перебив його

молодший сержант,— ви чи ця нещасна тварина. Мені здається, що ви.

Капітан пильно глянув Франеківі у вічі.

— Що має проти вас цей пес?

Франек опустив очі.

— Він у мене завжди добре наживрався.

— І завжди діставав поліном,— додав з ненавистю молодший сержант.

— Він скажений!

— Ні. Молодший сержант має рацію.— Капітан похитав головою і підійшов до вікна.— Скажені собаки так не поведуться.

Вовк справді поводився незрозуміло. З дощаного барака за кам'яницею застави вийшов, нічого не знаючи, кухар і попрямував до кухні.

Вовк якусь хвилину стежив за ним. Він уже не кидався на двері, бо зрозумів, що так всередину не потрапить. Пес підбіг до кухаря. Той розгублено зупинився. Він не дуже довіряв собакам, бо ніколи з ними не стикався. Але наслухався оповідань про героїчні подвиги собак і відчував до них велику повагу. Щоправда, кілька разів кухар пробував завоювати повагу якого-небудь пса тим, що кидав йому кусень сирого м'яса, але нічого з того не виходило, бо жоден пес м'яса від кухаря не брав.

Про цього чорного диявола кухар наслухався стільки, що коли збагнув, хто проти нього стоїть, то відразу закам'янів.

Вовк стояв і дивився йому в очі.

— Все-таки він скажений,— сказав у цю мить надпоручик і знову підняв автомат. Тепер стріляти було важче і небезпечно, бо можна було влучити в кухаря.

— Не стрілай! Дивись уважно! — сказав капітан.

Вовк і не збирався нападати. Він хотів щось сказати своїми очима, але кухар був не з тих, хто міг би його зрозуміти. Раптом кухар повернувся, дико заверещав, заметушився і кинувся тікати до барака. Вовк побіг за ним. Схопив його ззаду за штани, наче хотів затримати, але, оскільки кухар цього не зрозумів і виривався, у Вовка в зубах лишився великий шмат штанів.

Кухареві нарешті пощастило схватитися за дверима, які він швидко захлопнув за собою.

Було чути, як сміються солдати.

Вовк хвилину постояв біля дверей, дивлячись на вікна, де сміялися солдати. Потім тихо заскімлив. Наче щось просив.

Його не розуміли, тому що боялися. Він знову повернувся до застави і подивився вгору на вікно. І благально завив.

— Цей пес... Ви маєте рацію, товаришу капітан,— сказав надпоручик Томічек офіційним тоном.— Цей пес щось хоче.

Знову задзвонив телефон. Спостережна вежа за заставою сповіщала, що повертається третій патруль.

Але ще трохи раніше, ніж подзвонили з вежі, Вовк потяг носом повітря і кинувся вниз по схилу.

«Пампушка» Штенцл сопів, неквапливо й важко йдучи по схилу, хоч знав, що тепер уже на нього дивляться із спостережних веж у біноклі. Та йому це було байдуже. Іншим разом він помахав би Ярді Пштросу на номері другому або щось гукнув би на номер перший, а тепер ішов заціпенілий, бо ніщо не могло вгамувати його великого жалю.

— От бачиш, Лізо,— шепотів він.— І таких людей земля носить! От бачиш, бідолашко мамо Лізо!

А Ліза йшла близенько біля його ноги і була якась надто маленька для свого великого горя, хиталася, й скиглила, і тулилася до ноги великого незграбного солдата, що теж спотикався, ледве бачачи дорогу, бо сльози заливали йому очі.

— Вони повертаються,— сказав нагорі капітан.

— Стрілець лишився, згідно з наказом, на кордоні,— нагадав без усякої потреби Томічек.— Отже, то не міг бути напад з-за кордону. Кордон на всьому протязі не порушено.

Томічек ще стежив за Вовком, який тікав. У пса легко було б влучити, бо він біг по відкритій місцевості, повернувшись боком до вікна.

Франек позад них стогнав від болю,— молодший сержант поводився з ним не дуже делікатно.

— Той, кого не люблять собаки, пане Франеку, негідник. Ми тут, на заставі, це добре знаємо. Собаки люблять усіх хороших людей.

Він хотів сказати «товаришу Франек», але це дружнє звертання його язик не міг вимовити.

— Але ж він скажений,— люто захищався Франек.

— Тоді всі наші собаки скажені, пане Франеку. Жоден з них не терпить вас. Ви б подумали, що всі уже давно знають, як ви мучили Вовка. І не дивно, що він жадає вашої крові,— буркотів молодший сержант, обробляючи рани Франека тампоном, змоченим у перекисі водню, так енергійно, що Франек аж крутився в нього під руками.

— Бачите, самі ви навіть маленького болю не зносите. А пса били поліном по голові. Я дивуюся товаришеві капітану, що він сам ходив до того вашого барлогу,— молодший сержант обернувся і кинув похмурий погляд на свого командира.

— Облиште його, товаришу молодший сержант! — озвався капітан, але в голосі капітана не було прикrostі. Скоріше солідарність.

— А я, Рудольфе, дедалі більше переконуюсь, що ти мав рацію,— мовив у цей час надпоручик, не знімаючи, проте, пальця із спускового гачка.— Той пес таки чогось хоче. От подивись!

«Пампушка» Штенцл на мить зупинився, щоб передихнути, і побачив Вовка, який біг прямо на нього.

— Киш! — скрикнув він і одступив на три кроки назад. Штенцл аніскілечки не злякався, та в нього не було настрою бачити пса, що, мабуть, хотів гратися, як сьогодні 'вранці.

Вовк біг щодуху, але не видно було, щоб він хотів напасти або погратися. Він зупинився перед солдатом і чогось чекав.

— Що ти хочеш, собако? — спитав його провідник.

І Вовк, немов чекав цього запитання, звівся на задні лапи, а передніми сперся Штенцлові на груди.

— Ну, ну, хороший собака, хороший, — забурмотів Штенцл.— Але зараз нема часу гратися.

Він хотів одштовхнути Вовка, але той не дався. Тоді Штенцл почав чухати його вільною рукою між вухами.

— Хороший собака, я знаю. Люди бувають свиньми, але тільки декотрі, не всі. Зараз я вас обох розумію, собачко...

Вовк крутив головою, він не звик, щоб його пестили.

Капітан Гаек здивовано розкрив рота і відклав бінокль. Він був уже не потрібен, бо новий провідник з обома собаками підходив до застави.

— От тобі й скажений пес,— звернувся капітан до надпоручика.— Скільки живу, такого не бачив!

«Пампушка» Штенцл спотикався на пагорбі, раз у раз поляскуючи Вовка по заду, коли той ставав йому на дорозі, а одного разу навіть схопився за його хвіст, бо посковзнувся і втратив рівновагу. І на все це Вовк не звертав уваги. А Штенцлове серце було вщерть сповнене смутку, і він теж нічого не помічав.

Вовк часом обганяв провідника, потім зупинявся і дивився йому в очі.

— Якби ти був людиною, ми б з тобою, звичайно, по-

розумілися,— бурмотів Штенцл.— Але ж ти мовчиш і тільки дивишся.

Він попрямував був до собачих будок, але Вовк перетнув дорогу і широкими грудьми вдарив його в ноги. Він не знав інших засобів зв'язку, але те, що він хотів сказати Лізі і тому чоловікові, сказав.

І Ліза відчула запах Франекового сліду, наїжилася і потягла поводок туди, куди хотів Вовк.

— Мабуть, ти цього хочеш, собако,— завагався Штенцл і поплескав Вовка по грудях.— Але я не знаю, що доброго це тобі дасть.

І він попрямував до дверей застави, куди тягли його обидві собаки.

— Так, тепер вас хочуть бачити вже дві собаки, Франеку,— озвався сухо капітан Гаек.— Ідіть-но гляньте!

Франек підійшов до вікна.

Капітан кинув застережний погляд на молодшого сержанта, що не зводив з Франека очей.

— Чого? — тихо спитав молодший сержант.

Капітан здвигнув плечима.

— Не знаю. Щось є у повітрі. Здається, я щось зрозумів.

Надпоручик Томічек стиснув автомат, але тепер він мав на увазі вже не собак. Він на крок відступив од вікна, щоб Франеку було краще видно.

— Ні! Бога ради, ні! — скрикнув Франек, від жаху закриваючи обличчя обома руками.

Вовк почув той крик, дико завив і знову кинувся всім тілом на замкнені двері.

Ліза трохи постояла задумана. Весь час вона внюхувалась у запах Франекових слідів. Може, вона згадала, що цей особливий, брудний запах ішов від заліз'як, які вбили її щеня? Враз вона також завилала і кинулася слідом за Вовком на двері.

— То ви вже обоє хочете всередину,— догадався Штенцл і пішов до собак.

— Дивіться, Франеку, Ліза уже без поводка,— майже привітно мовив лісорубові капітан.

Франек широко розкрив очі. Не було сумніву в тому, що отой солдат внизу хоче відчинити двері.

— Не од-чи-няй! — заверещав Франек.

Штенцл застиг і глянув угору. І побачив бліде як смерть обличчя Франека і поряд усміхнене обличчя капітана Гаека.

Обидва собаки люто гавкали.

Штенцл зробив спробу стати струнко і очима питав капітана, що йому робити.

— Поки що лишайтесь з собаками вниз, — гукнув з вікна капітан.

— Як це — поки що? — видихнув Франек.

— Мабуть, ви нам самі скажете, що мають проти вас ці собаки, — капітан говорив спокійно. Але в душі у нього була така відраза до цього пропахлого алкоголем і брудом чоловіка, що він з радістю пустив би собак всередину.

— Чому ви так боїтеся тих собак?

— Бо... боюсь, — признався Франек. — Тільки не пускайте... Тільки не...

З роззявленого рота капала слина і стікала по зарослій бороді.

Батальйонний інструктор Стогончік ішов згори і зупинився так раптово, що замахав руками, щоб утримати рівновагу. Це була якраз та мить, коли Вовк знову став на задні лапи, а передні сперся Штенцлові на груди і шалено гавкав йому прямо в обличчя.

Батальйонний інструктор блискавично витяг з кобури пістолет.

— Не рухайтесь, Штенцл! — закричав він.

Солдат Штенцл здивовано глянув на нього.

— Чого це, товаришу прапорщик? — спитав він розгублено. Потім побачив у руці прапорщика пістолет, зрозумів це по-своєму, зблід і підніс руки вгору:

— Я нічого не зробив!

У інструктора, який за своє життя звик до всього, опустилася рука з пістолетом, і Штенцл почав гладити Вовка між вухами.

— Чорт забирай! — видихнув інструктор.

Штенцл зрозумів свою помилку і з полегкістю зітхнув.

— Вони хочуть всередину, але я не можу їх пустити, — мовив він з жалем і кивнув нагору. — Наказ згори!

— Не гладьте того пса! — скрикнув ще раз Стогончік і помалу почав підходити до застави. — Одійдіть від нього геть, чоловіче!

— Та це ж такий хороший собака, — зітхнув Штенцл, перебираючи пальцями шерсть Вовка. — Самі подивіться!

— О боже! — застогнав інструктор, витираючи з чола піт смертельного страху. Проте й він підійшов, не випускаючи, однак, з руки пістолета.

Вовк дивився на нього запитально.

— О боже! — знову видихнув інструктор. — Люди добрі, він крутить хвостом!

Вовк, очевидно, думаючи, що той добрий солдат не розуміє його прохання, підбіг до інструктора, обережно взяв його за штани і потяг до дверей...

15

— Подивіться, Франеку! — сухо покликав капітан.

— Я... я не можу... якщо там, внизу, ті два собаки...

— Собаки нічого вам зараз не зроблять. Подивіться. Швидше!

Франек був блідий як смерть, бо чув шалений собачий гавкіт під вікнами. Через силу проковтнув слину.

— Ми з вами все-таки... стільки разів пили разом... Чому ви зараз так?

Капітан подивився на молодшого сержанта, що уважно прислухався.

— Пили, — кивнув він. — Я хотів знати, що ви за один. Але ви завжди були зовсім не такий. І потім, ви вмієте краще пити, ніж я. А тепер розкажіть про собак.

— Але я нічого не знаю.

— Закурюйте, — капітан подав йому сигарету. Він подумав, що було б найкраще, якби клубок почав розмотуватися раніше, ніж прийде підполковник. Усе почалося тут, у цій канцелярії. Треба, щоб тут воно й скінчилося. «Я відповідаю за цю дільницю. Хлопці без вагання життя покладуть за неї. Але я не маю всіх можливостей вести слідство». Він бачив, як страшенно труситься у Франека рука. І сам витяг з пачки сигарету, передав молодшому сержантові і вже той пхнув її Франекові в рот.

— Чого ви так боїтесь, Франеку?

Франек спробував чиркнути сірника. Але нічого не виходило. Він ламав сірник за сірником.

Капітан клацнув запальничкою.

Франека від того звуку аж пересмикнуло.

— Ну досить уже дурня строїти, — підвищив голос капітан.

Молодший сержант схвально закивав.

Надпоручик Томічек сидів так, що Франек був прямо перед ним. І дуло його автомата було націлене якраз Франекові в груди. Знову сталося те, чого надпоручик не сподівався. Той чортів капітан завжди має рацію.

«Ще трохи, і я б застрелив собаку... Мушу визнати свою поразку. Якби мене зараз хтось запитав, чи можу я очолити заставу, я б чесно відповів: поки що ні. Мені бракує досвіду».

І злість, яку надпоручик мав на себе, він переносив на Франека.

— Ми, Франеку, пізнаємо мерзотника з першого погляду,— похмуро мовив він.

— Я... я все-таки не боюсь...

— Боїтесь,— сказав надпоручик сердито і показав на його коліна. Вони помітно тремтіли, хоча Франек марно намагався опанувати себе. Хтось може не повірити, що коліна від страху тремтять. Але тільки той, хто ніколи не ставив на карту все. Тут, на кордоні, було затримано чимало людей, у яких на допиті тремтіли коліна, і лише прикордонники й працівники держбезпеки можуть підтвердити, що це правда.

Задзвонив телефон.

— Чорт! — лайнувся капітан. Він знав: ще кілька секунд, і той мерзотник витрусить усе, що має у своїй чорній душі. А душа у Франека чорна, капітан уже не сумнівався. Перш ніж почати допит, він усе зважив. Досить уже одного факту — садист, що безпідставно мучить тварину. Самітник, з яким ніхто не хоче мати справи. Насильник з темним минулим. Такі люди у душі боягузи. Не бояться смерті — лише чужої. Не цінують життя — тільки чужого. Капітан підняв трубку.

— Район двісті метрів за закрутом річки,— доповів молодший сержант Пачес.— Дракон і Принц взяли фальшивий слід. Злочинець був у гумових чоботях, правий каблук більше стертий, ніж лівий. Заввишки злочинець близько ста дев'яноста сантиметрів. Слід завдовжки тридцять сантиметрів, шість разів по стільки дає сто вісімдесят, але гумові чоботи більші...

— Правильно,— сказав капітан у трубку.

— Згідно з особливостями сліду вважаємо, що це людина, яка працює стоячи і виконує важку роботу.

— Чому ви гадаєте, що собаки взяли фальшивий слід?— тихо спитав капітан.

— Слід повів до лісорубів. Сподіваємося, що...

— То правильний слід!

На другому кінці дроту запало хвилиenne здивоване мовчання. Мабуть, молодший сержант вагався.

— Ми думали, собаки взяли слід тому, що перед ними біг Вовк. Вони його не люблять...

— Це одне з одним не зв'язано.

— ...отож просто біжать за своїм ворогом. Тобто до халупи лісоруба Франека. Але то все-таки...

— Обшукайте дім! — наказав капітан і повісив трубку. Потім звернувся до Франека: — Який ви заввишки, чоловіче? Ану встаньте.

Франек поволі підвівся. І стояв хитаючись.

— Добрих сто дев'яносто! — сказав надпоручик.

— А тепер поверніться! Підніміть ліву ногу. Праву. Добре, дякую!

З виразу капітанового обличчя Франек нічого не міг зрозуміти. Лісоруб і досі тремтів. Йому ніяк не вдавалося вгамувати тремтіння в колінах. Він сів.

— З дружніми стосунками покінчено, чоловіче! Саме зараз... — капітан глянув на годинник, — наші люди роблять у вас обшук.

Огидне Франекове обличчя посиніло ще дужче. Ніс вкрився дрібними крапельками поту, що більшали, зливались і струменіли по обличчю. У нього не було сили навіть витерти піт.

— Ви такий самовпевнений, Франеку, що навіть не замітали за собою слідів? — тихо спитав капітан. Раптом він щось згадав. Ту мить, коли підполковник лежав над струмком і витяг з його дна соснову гілку. З того струмка, що протікав за якихось сто метрів від Франекової халупи. То була миттева згадка, але він здригнувся від неї.

— Де... сліди? — прохрипів Франек.

— Біля закруту річки.

Франек заздалегідь про всяк випадок приготував пояснення.

— Ми там валили ліс, — сказав він.

— Там внизу — ні. Не брешіть.

— Не брешу, — Франеків мозок на диво почав працювати. — Я туди іноді ходжу... до того дуба... води попить. Звичайно, що собаки виявили там мої сліди.

— Відколи ви п'єте воду? — засміявся надпоручик.

Капітан завагався. То могла бути правда, але внутрішній голос йому підказував, що то підготовлена брехня. Капітан несподівно запитав:

— Навіщо ви так жорстоко вбили те щеня, Франеку?

Франек через силу проковтнув слину. Його мозок працював гарячково. Нарешті вимовив:

— Не вбивав... нікого...

— А як же ви знаєте, що це сталося саме біля того дуба?

— Не знаю... нічого...

Франек ще не здався. Щось йому підказувало, що все скінчено,— не тому, що знайшли сліди, з цього б він легко виплутався, бо лісоруби справді ходили до струмка по воду, але обшук халупи непокоїв його. Лісоруб намагався згадати, що вони там можуть знайти. Виття двох собак під вікном сплутувало його думки.

Капітан змінив метод. Знову запалив сигарету і пхнув її до тремтячих Франекових губів.

Хвилину всі мовчали, бо хотіли, щоб Франек зосередився. Такий обамбурений чоловік нічого не вартий, він може признатися і в тому, чого не робив.

Старший сержант уже промив йому рани і тепер дивився на капітана.

— Він виглядав так страшно через те, що був закривавлений,— мовив сержант.— Але в лікарню йому все-таки треба, бо той сухожилок мені не подобається.

Молодший сержант сів за маленький столик і, не чекаючи, щоб його хтось просив, почав стенографувати допит Франека.

Франек дивився кудись поверх голови капітана. Сигарета звисала йому з губи. Він не помічав цього. З неї одвалився великий шмат попелу.

— Сигарета! — тихо нагадав йому надпоручик.

— А... ага,— кивнув Франек. Затягнувся й закашлявся.— У вас нема чого випити?

— Так те щеня? — повторив тихо капітан.

Нарешті Франек трохи отямився.

— Я не хотів його вбивати,— видихнув він.

— Я знаю, що ви не хотіли вбивати щеня. Вас цікавила або Ліза, або провідник,— кивнув капітан. Він уже не хмурився і не був таким холодним.— Я тільки хочу знати причину, Франеку!

Франек ухопив кухоль, який йому подав молодший сержант, і, гучно ковтаючи, випив води. Тільки тепер йому посправжньому почали пекти рани.

— За це ви мене не можете посадити! — майже скрикнув Франек.

— За це справді ні,— погодився капітан.— Хіба що до божевільні. В усякому разі поки що ви говорите, як божевільний.

Франекові спало щось на думку.

— Я не люблю собак,— прохрипів він.

— Так ви що — повбивали б усіх наших собак? — спитав надпоручик.

— Усіх,— кивнув Франек.

— Розкажіть це своїй бабусі,— засміявся капітан.— Ні, не те, що ви не любите собак. Це у вас само собою. Але ви не любите і нас і хотіли помститися нам, та не знали як. А потім згадали, що ми любимо собак. І тут вирішили нам досадити. Чи не так?

Знову задзвонив телефон.

— Візьміть трубку,— звернувся капітан до надпоручика.

Томічек підняв трубку, вислухав коротке донесення і поклав трубку на важіль. Його рухи були повільні, він наче задумався.

Капітан запитально звів на нього очі.

— Чому ви, Франеку,— спитав нарешті надпоручик, відрубуючи кожне слово,— хотіли вбити...

— Нікого я не хотів вбивати! — вибухнув Франек, але одразу згас.— Ще води... Будь ласка...

Молодший сержант знову подав йому кухоль. Франекові зуби зацокотіли об його край.

— ...ефрейтора Кучеру?

Капітан примружився. Він відчув раптом страшну відразу до цієї людини.

— Ми навіть собаку нацьковуємо лише в тому разі, якщо порушник озброєний і хоче стріляти, а так ніколи...

— Чому ви стріляли в ефрейтора Кучеру? — крижаним голосом повторив надпоручик Томічек. І подумав, як треба себе стримувати, щоб не натиснути на спусковий гачок. «Все-таки ми не вбивці».

— Ні, ні! — закричав Франек, корчачись на стільці. Випустив з рук кухоль, і той, брязнувши, впав на підлогу. Вода розлилася.

— У вас знайшли обріз. Лонг Райфл. Саме такий калібр, з якого був поранений наш ефрейтор.

Капітан присвиснув.

— Я... я не знаю... Я ніколи... ніякого обрізу...

Франек замовк. Сидів, похитуючи головою, мов божевільний. Потім враз підняв забинтовані руки і застогнав:

— Мені болить!..

— Не будьте блазнем, чоловіче! — обірвав його надпоручик.

— Болить! У лікарню! — канючив Франек. Він хотів будь-що припинити допит, бо розумів, що розповідь зараз усе. В очах його блискала злість.

— Ви повинні одвезти мене до лікарні! Я буду скаржитись.

Капітан запитально глянув на молодшого сержанта.

— Одвозити не варто. Може дійти. До речі, й машина зіпсована...

— Гаразд,— кивнув капітан.— Піде з ескортом.

— Тільки без собаки! — видихнув Франек.

— В ескорті завжди супроводжують собаки,— відповів надпоручик.

Знову задзвонив телефон.

На цей раз трубку взяв капітан. Він одразу впізнав голос підполковника.

— За півгодини ми будемо у вас! — сказав підполковник.— Негайно затримайте лісоруба Антоніна Франека! Будьте обережні, він озброєний.

— Ми вже затримали! — відповів капітан.

— Що? Ви там нічого не можете знати!

— Щось все-таки знаємо. Тому й затримали.

— Гаразд! Добре працюєте! Ми скоро будемо!

— І наші собаки теж добре працюють! — засміявся капітан.

16

Водій військової машини зупинився за кілька сот метрів від застави. Поручик висунувся і марно шукав якоїсь перешкоди. Помахав назад другій машині, щоб зупинилася.

— Нічого не бачу,— пробурмотів незадоволено.— Це мені вже наперед не подобається.

Водій був неговіркий. Підполковника він возив близько року, і обидва вже звикли один до одного. Він був добрий водій і знав, кого возить. І якщо навіть у машині сиділо багато офіцерів, як оце тепер, ніхто його не міг примусити, щоб він їхав швидше, ніж шістдесят на годину, хоч дорога була б рівна, як стіл.

Проте звичайно тому водієві по рівних дорогах майже не доводилося їздити.

Підполковник зняв кашкет і провів долонею по лисій голові. Виліз з машини.

— Я б не радив,— сказав водій трохи сердито. Але жоден м'яз на його обличчі не ворухнувся.

— Чого ти боїшся, Іржі? — спитав підполковник. Він стояв, широко розставивши ноги, на стрімкій кам'янистій

дорозі і недовірливо хитав головою, дивлячись вперед на двох собак, один з яких був без повідка і біг вільно.

Друга військова машина теж зупинилася.

— Що ви про це думаєте, товаришу майор? — кинув підполковник назад.

Майор, що вийшов з другої машини, приставив руку до очей.

— Якщо це той пес, так це справді небезпечно, — сказав він. Потім похитав головою. — Але там же Стогончік? Тоді я не розумію...

— Так, це той пес.

Водій закурив сигарету, не вимикаючи мотора. Якби щось сталося, обидва офіцери встигли б ускочити в машину. «Якщо той звір нападе на мого підполковника, — думав водій, — я теж матиму час вискочити і захистити його».

За триста метрів від них Вовк тримав батальйонного інструктора за штани і тяг назад. Наче до застави. Стогончік махав руками, щоб не впасти, і марно намагався вирватися. Той Стогончік, який завжди міг легко дати собі раду з собаками.

Трохи далі за Стогончіком вони побачили провідника Штенцла з розлюченою Лізою.

Все, що тут робилося, було незрозуміле.

— У нас же важлива справа! — сердито промовив майор. — Я б...

— Тепер можна не поспішати, — усміхнувся підполковник. — Той хлопець уже в них на заставі.

Майор похитав головою:

— Не збагну, як вони його виявили. У них були мінімальні можливості.

Штенцл помітив офіцерів і хотів був здаля віддати честь, але зробив це якраз в той момент, коли розплутував Лізу від повідка. Поводок якось замотався між його ногами, і Штенцл упав.

Вовк одпустив Стогончікові штани, бо йому набридло, що цей прапорщик не розуміє його, і подивився на тих офіцерів, що стояли віддалік біля машини, — може, вони зрозуміють?

Це була мить, коли майор ступив крок назад, а водій вискочив з машини і став перед підполковником, тримаючи в руці французький гайковий ключ. Але підполковник спокійно відсторонив його.

— Не бійся, Іржі! Той пес зовсім не страшний, — сказав він і помалу пішов униз.

Дійшов до Штенцла.

— Слухайте...

Штенцл не знав, що йому робити. Чи підвестись і віддати честь, чи хапати здурілу Лізу.

— Ні,— похитав головою підполковник.— Краще сидить. А сидячи честь не віддають...

Потім обернувся і глянув на батальйонного інструктора, який міг більше пояснити, оскільки тримав Вовка за карк (власне, навіть не усвідомлюючи, що він його тримає.— Стогончик у цю мить тільки дуже боявся, щоб той страшний звір не кинувся на підполковника).

— Я,— Стогончик ковтнув слину,— пробачте, товаришу підполковник, але я зовсім збитий з пантелику. Пес крутив хвостом.

— Так,— кивнув підполковник.— І що далі?

— Того негідника,— Стогончик гордо випнув груди,— піймали наші собаки!

Підполковник усміхнувся, бо згадав... І знову провів долонею по лисій голові.

— Я знав, що ви мені того не пробачите. Ну, що ж, прекрасно! Але ми його впіймали разом з вами. Хоча б тим, що зараз ми вже все про нього знаємо,—потім він виправився.— Майже все...

— Так ви нам зараз нічого не скажете? — заgrimів підполковник. З огидою він одсунув од себе обріз, коробку набоїв і вовчі пастки. Сів на риг столу проти Франека.

— До лік-арні! — пробелькотів насмерть переляканий Франек.

— Звичайно,— кивнув підполковник.— Але ваші рани не такі страшні, щоб ви не витримали допиту.

— Не грайте перед нами комедію! — не втерпів похмурий майор.

— До лікарні! — шепотів Франек.

Капітан висунувся з вікна. Йому не хотілося вживати суворих заходів.

Внизу Штенцл уже тримав Лізу на повідку, а на Вовкові був нашійник з шипами. Батальйонний інструктор тримав його на короткому повідку.

— Не одводьте собак! — крикнув капітан.

Франек знову скулився і благально глянув на підполковника. Але обличчя підполковника було тверде й незворушне.

— Навіщо собаки? — видихнув Франек.— Ви не маєте права...

Підполковник щось згадав. Кивнув.

— Ми не нацисти,— спокійно сказав він.— Нацисти це робили. Вас пошлемо тільки з ескортом.

Він глянув на речі, розкладені на столі.

Підсунув їх до майора.

— Цього вистачить чи ні?

Майор кивнув.

— Звичайно. Замах на умисне вбивство. Тяжкі тілесні ушкодження...

Вони розмовляли так, наче допитуваного не було в кімнаті.

— Нічого більше не знайшли? — звернувся підполковник до капітана Гаєка.

— Нічого, товаришу підполковник.

— Накажіть обшукати халупу ще раз. Якщо треба — розберіть її, а сад перекопайте,— сказав він неквапливо.

Майор повернувся до Франека:

— Куди ти сховав ті речі?

Франек здригнувся. Поки офіцери розмовляли між собою, він дивився на двері і думав, що коли б не було собак — вистачило б одного стрибка... Він скидався на незграбного ведмедя, але, якщо треба, міг бути напрочуд метким... Та молодший сержант стежив за кожним його рухом, а надворі були собаки... Франек чув, як вони виють. Він одвів очі від дверей і безтямно глянув на майора.

— Які речі? — спитав здивовано. Здивування його було щирим. Підполковник одразу помітив це і спокійно поклав руку майорові на плече.

Але в майора був свій метод допиту.

— Речі, по які прийшла другого серпня та жінка!

Франекові потемніло в очах. У них знову з'явився звірячий блиск.

— Ви її вбили! — швидко відповів він.

І одразу збагнув, що зробив страшну помилку, але було вже пізно.

— Я ж кажу, що він психопат! — спокійно мовив підполковник.

— Ти її знав? Звідки?

— Не знав.

Майор махнув рукою.

— Відмовлятися ж нема сенсу. Це, чоловіче, тільки обтяжує вашу провину. Бачите, в неї було багато імен. Між

іншим, Чіккі. Але люди в цирку змінюють імена... В гестапо вона мала свій певний шифр.

— Я нічого про це не знаю,— зашепотів Франек.

— Це ви розкажете в іншому місці. Нас це вже не цікавить. Одведіть його!

У приміщенні запанувала тиша. Майор усміхнувся до капітана.

— Спритно ми це проробили, га?

— Спритно,— кивнув капітан.— Проте наші собаки були спритніші.

— Знову! — підполковник засміявся.— Весь час тільки ваші собаки! Але ж вони все-таки зв'язку подій не нанюхали.

— А який був зв'язок подій?

— Коріння тягнеться з минулого,— почав підполковник.— Ота Тіфбах була початком. Вони зробили тут велику помилку, бо справжня Інга Тіфбах живе в Мюнхені. На щастя, порядні люди хочуть одного, а на Заході теж є порядні люди. І їх чимало. Візьмемо хоча б прокуратуру у Франкфурті та її апарат. Вони не погоджуються з нашою політичною системою, але вони солідарні з нами в переслідуванні воєнних злочинців. Ми дістали від них досьє. І це все. Інга Нентвіх. Колишня циркачка. Через неї ми дізналися про Герстнера. Герстнер посідає високий пост у нелегальній організації колишніх есесівців. Це та сама організація, що визволила 23 квітня з брауншвейзької в'язниці колишнього оберштурмфюрера СС Ганса Вальтера Зех-Неннтіха. Він і Інга, очевидно, близькі родичі, хоча в неї на одне «н» менше. Могутня організація. Між іншим, цього Герстнера залучено до роботи проти нас, що цілком природно. Зеєбомова компанія.

У Нюрнбергу Герстнера було засуджено на десять років, але найважчі злочини йому пощастило тоді приховати. Під час війни він був посібником есесівця Христіана Вірта, колишнього комісара кримінальної служби, який організував у Польщі табори смерті. Через три роки після вироку нюрнберзького суду його помилювали.

— Може, він з тих Герстнерів, що мешкали тут? — спитав капітан.

— Так. Жили у Франековій халупі. Коли молодий Герстнер тікав від Червоної Армії до американського полону, він зупинився тут у своїх батьків. Мабуть, тоді ж сховав у них якісь крадені речі або такі важливі документи, що не хотів, щоб вони навіть американцям попали до рук. Він не сподівався, що його засудять і кинуть до в'язниці, а його батьків

звідси виселять і батьки помруть раніше, ніж він довідається, куди ділися ті речі. А потім — у 1949 році, було вже пізно. Повернутися сюди він не міг. Люди, яких він посилав, будучи вже на своїй новій посаді, попали до наших рук.

— Але як знайшли ту Інгу Нентвіх?

— Керівники організації мають списки колишніх гестапівців та їх посібників. Німці були дуже акуратні. Про ту жінку вони знали, що Франек був її охоронцем. Вони не хотіли писати «коханцем», бо то було б забруднення раси, а німці її дуже цінували. Організація з'ясувала, де живе тепер Франек, і скористалася з того, що він живе в колишньому будинку Герстнерів. Тільки, можливо, Герстнер вагався, або ж документи, які він тут сховав, були настільки важливі, що йому в пошуках допомагали ще багато визначних сьогодні західнонімецьких діячів. Їм, певно, ті документи чимось загрожують. На мою думку, або, краще сказати, на нашу думку, вони всі зараз у скрутному становищі...

Ситуація потроху змінюється і в Західній Німеччині. Багато хто вже не хоче — хто удає, а хто насправді, — щоб відповідальні пости займали люди з брудним нацистським минулим. Ми вже тепер, наприклад, знаємо, що за тією Інгою Нентвіх стежив уповноважений західнонімецького прокурора. Скажімо, звали його Бергер чи Генерт, байдуже. Він купував у нас у Бехині кераміку. І цей же Бергер довів жінку до того, що вона кинулася до прикордонної смуги.

Зайшов надпоручик Томічек, якого посилали для нового ретельного обшуку Франекової халупи, й поклав на стіл великий, добре перев'язаний, скріплений печатками пакет.

— Аж на горіщі за кроквою, — сказав Томічек. — Може, це якраз воно.

Майор зламав печаті. Папери, списки, точні дати... Есесівці в Бельзені, Собіборі і Тремблінці, списки есесівських лікарів і членів «особливих» відділів...

Майор здивовано свиснув і, не вибираючи, показав на одне з прізвищ.

— Знаю. Тепер державний чиновник в Ревенсбурзі... А от Фріц Шаккерт, групенфюрер, тепер суддя в Західному Берліні... А Клаузен, авжеж, Фріц Клаузен, то ж, звичайно, той журналіст... — він обережно склав папери. — Я це вивчу вже у Празі. Герстнер! Він умів дивитися в майбутнє! Всі ці люди у нього в руках!

— Так, для них це таки скрута! — зітхнув капітан. — Вони ж знали, що Герстнер сховав десь ці папери. І тепер для них це все...

Ліза трохи зморщила ніс, коли до неї підходив Вовк.
«З мене вже досить твоїх вибриків!» — сказала вона.

Вовк безпорадно зупинився. Він не наважився підійти ближче, навіть коли батальйонний інструктор попустив йому поводок. Вовк відчував, що Ліза його вкусила б, хоча не розумів, за що, власне. Якби то була інша самка, не зіпсована людьми, він би на неї загарчав: «Гляди мені!» І їй вистачило б цього...

Потім Вовк побачив цікаві речі. Знизу наближався Принц із своїм провідником. І Ліза почала скося позирати на нього. Коли б не нашійник з шипами, Вовк кинувся б на Принца і показав би йому...

Провідник Принца почав балакати з Лізиним провідником.

З території застави виїхали дві військові машини. Перша одвозила злочинця.

Нагорі по вершині потемнілого пагорба пройшла лисиця. Вона високо піднімала лапки, щоб не замочити їх росою. Звідси їй було добре видно. Побачивши людей, лисиця шмигнула в шалину.

На небокраї з'явилися перші зорі. Одна була рожева, друга червона, тоді ще синя, фіалкова, оранжева... всіх кольорів.

Прапорщик Стогончік легенько потяг за поводок:

— Ходімо, Вовче!

Враз йому щось спало на думку. Він зняв нашійник з шипами і надів звичайний, шкіряний.

— Щоб тобі не давило, друже!

І пішов. Вовк неохоче рушив за ним. Обертався до Лізи, що тулилася тепер до Принца.

Стогончік зрозумів його:

— Жінки, Вовче! Жінки з незрозумілих причин приходять до нас, а йдуть від нас ще з більш незрозумілих причин. Ходімо, Вовче! Що людина напсувала, те можна виправити. У мене ти матимеш новий дім...

Внизу у сутінках стояв добряга Штенцл і, кліпаючи синіми очима, дивився на пагорб, по якому йшли батальйонний інструктор з Вовком. Потім повернувся до Лізи і незвично різко смикнув за поводок:

— Фу!

Ліза підвела очі, подивилася на нього і вишкірила зуби. Вона не хотіла, щоб з нею так поводитись.

— Я тобі кажу — фу! — справді розгнівався Штенцл.—
І не злись, бо дістанеш у мене... хоч цього й не можна!

І Ліза перелякано підібгала хвіст.

Вона почала поважати свого нового провідника...

Художнє оформлення та ілюстрації *Г. Малакова*

Редактор *Н. І. Свечникова*

Художній редактор *І. Ф. Манець*

Технічний редактор *Н. А. Тимчишина*

Коректори *М. І. Іванченко* та *Т. О. Крижна*

Фабіан Карел
ЧЕРНИЙ ВОЛК

Повість

(На українському мові)

Здано на виробництво 25. V 1967 р. Підписано до друку 30.VIII.1967 р. Формат 84×108^{1/32} Фіз. друк. арк. 7. Умовн. друк. арк. 11,76. Обл.-вид. арк. 13,41. Тираж 115 000. Зам. 260.
Ціна 82 коп.

Київ, Пушкінська, 28. Видавництво ЦК ЛКСМУ
«Молодь».

Київська книжкова фабрика Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Київ, вул. Воровського, 24.

ДОРОГІ ДРУЗІ!

Видавництво «Молодь» випускає серії книжок «Шкільна бібліотека» та «Джерело».

«Шкільна бібліотека» складається з творів українських та зарубіжних письменників, що вивчаються за програмою середньої загальноосвітньої школи.

У цій серії вже видано такі книжки:

І. Котляревський. Твори
Т. Шевченко. Кобзар
І. Карпенко-Карий. П'єси
П. Грабовський. Твори
І. Нечуй-Левицький. Твори
П. Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні!
Леся Українка. Поезії
М. Коцюбинський. Твори
І. Франко. Твори
А. Головка. Бур'ян
А. Головка. Артем Гармаш
П. Тичина. Твори
М. Рильський. Твори
О. Гончар. Прапорonoсці
О. Корнійчук. П'єси
М. Стельмах. Правда і кривда
О. Довженко. Твори

Готуються до друку:

О. Кобилянська. Твори
І. Кочерга. П'єси
М. Куліш. П'єси
Ф. Шіллер. Твори

«Джерело» — серія художніх творів для підлітків та юнацтва, до якої входять найкращі зразки вітчизняної і світової літератури для молоді.

Видано такі книжки:

- О. Бойченко. Молодість**
- Е. Войнич. Овід**
- А. Гайдар. Школа**
- Джованьйолі. Спартак**
- В. Козаченко. Атестат зрілості**
- І. Микитенко. Ранок**
- Б. Полевой. Повість про справжню людину**
- О. Фадєєв. Розгром**
- О. Фадєєв. Повість нашої юності**
- Р. Фраєрман. Дикий собака динго, або повість про перше кохання**
- З. Шишова. Рік вступу 1918**

Готуються до друку:

- Я. Баш. Професор Буйко**
- О. Десняк. Тургайський сокіл**
- Д. Лондон. Мартін Іден**
- Я. Пшимановський. Чотири танкісти і пес**

Усі книжки виходять з ілюстраціями, до кожної додано нарис про життя і творчість письменника.

Ці видання — гідне поповнення ваших особистих бібліотек.

Купуйте і читайте книги серій «Шкільна бібліотека» та «Джерело»!

82 коп.

